

eines⁴⁷

ECONOMIA AMB ULLERES LILES

Olympia Arango

“L'economia feminista planteja un canvi envers una vida més sostenible per al conjunt de la població”

Una conversa amb Tània Verge

Calàbria, 166 entresol
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

VICEPRESIDENTA

Alba Castellví

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETÀRIA

Filo Tió

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Marta Cid

Josep Huguet

Georgina Linares

Enric Marín

Montse Palau

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Guillem Dorca

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas

Lourdes Masdeu

Dolors Mauricio

COMUNICACIÓ

Carla Genís

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

ARXIU I BIBLIOTECA

Alfons Codina

CASA IRLA

Rosa Cuenca

eines⁴⁷

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-2007

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5505

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol
cpujol@irla.cat

ARXIU I BIBLIOTECA
Alfons Codina
acodina@irla.cat

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Guillem Dorca
gdorca@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

COMUNICACIÓ
Carla Genís
cgenis@irla.cat

ADMINISTRACIÓ
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

Lourdes Masdeu
lmasdeu@irla.cat

Dolors Mauricio
dmauricio@irla.cat

appec

editors de revistes i digitals

sumari

ECONOMIA AMB ULLERES LILES

4

PORTAL

Vides per ser viscudes

Raquel Sans

6

CONNEXIONS

**L'economia feminista
en un món postpandèmic**

Sandra Ezquerria

16

**Impactes de la pandèmia en les
treballadores de la llar i les cures:
essencials però invisibles**

Sílvia Bofill-Poch

26

**La renda bàsica universal:
un marc feminista d'anàlisi**

Carme Porta Abad

34

**Polítiques públiques
per a unes societats més feministes**

Marta Curull Sentís

Cristina Ferrer

Marina Muñoz Puig

Alessandra Palomar Fuertes

48

NAVEGADOR

**Un horitzó possible:
debats i pràctiques
sobre economia feminista**

Karina Fulladosa-Leal

58

FÒRUM

**Olympia Arango
"L'economia feminista planteja
un canvi envers una vida més sostenible
per al conjunt de la població"**

Una conversa amb Tània Verge

70

VARIABLES

**Regressió democràtica
i canvi generacional**

Roger Soler-i-Martí

80

FULL DE CÀLCUL

Inflació: evolució, causes i solucions

Ferran Elias

David Palomera

Marc Riudavets

Enric Vila

96

ARXIU

**La dictadura de Primo de Rivera
al rescat de la monarquia borbònica**

Jordi Casassas

104

EXPLORADOR

**La Mediterrània,
una oportunitat per a Catalunya**

Gemma Aubarell

114

FINESTRA

**“El potent missatge de Pussy Riot
a Vladímir Putin”**

Nadya Tolokonnikova

118

CLÀSSIC

Declaració d'Uluru des del cor

Uluru Dialogue

120

TRIBUT

Una manera de parlar

Júlia Bacardit

122

FILMOTECA

***Les mans d'Àlicia
o el retrat d'una pianista
extraordinària***

Alba Nogueras

124

PINZELL

Una espurna de llum

Francesca Llopis

126

GALERIA

El privilegi d'escoltar

Irene Vilà Capafons

130

LLIBRERIA

portal

Vides per ser viscudes

Raquel Sans

Diputada al Parlament

i vicesecretària general de feminismes i LGTBI d'Esquerra Republicana

@raquelsans

Jornades de més de 40 hores, hores extres, correus electrònics en hores intempestives, jornades que s'allarguen el cap de setmana. El sistema laboral s'ha estructurat sobre una base masculina que privilegia el treball productiu i que ignora altres àmbits de la vida com les tasques de cura que sustenten la nostra societat, com tant i tant vam sentir a dir durant la ja llunyana pandèmia i que sembla que ja hem tornat a oblidar.

Quan les dones, sobre qui recau de manera molt majoritària el treball reproductiu, s'incorporen al mercat laboral topen amb la crua realitat. Interminables dobles jornades que afecten negativament en la seva salut mental, una expulsió d'esferes de vida com l'oci o la participació política i renúncies que acaben impactant en la seva autonomia econòmica. Una realitat que explica que tres de cada quatre contractes a temps parcial són per a les dones i que un 93% de les excedències per a la cura d'infants o persones dependents també les demanem nosaltres. I sí, això repercuteix en els sous i més tard en les pensions, i explica una bretxa salarial que a 2023 segueix rondant el 20%.

Si parlem d'economia feminista, parlem d'una nova manera d'entendre el mercat laboral, parlem de la necessitat d'incorporar a l'imaginari col·lectiu la corresponsabilitat, no només entre dones i homes sinó també per part de les administracions. Perquè si les cures, si el treball reproductiu, sustenten la nostra societat, cal que en siguem tots corresponsables. Donar-hi el valor que realment té i alhora impulsar polítiques públiques que entenguin que el punt de partida entre dones i homes no és el mateix. Perquè si volem una societat veritablement justa hem de treballar per corregir aquests biaixos que posicionen les dones en una clara posició de desavantatge.

Una de les mesures estrella del govern republicà ha estat sense cap mena de dubte la gratuïtat de l'infantil 2. Una mesura que no només va encaminada a oferir les mateixes oportunitats a tots els infants, sinó que té un impacte molt directe en la vida professional de moltes dones, que gràcies a això ja no es veuran obligades a demanar excedències o a renunciar la feina; perquè a moltes els sortia més a compte quedar-se a casa que pagar la llar d'infants. I,

com demostren diversos estudis, si aquestes dones no es veuen obligades a interrompre la seva vida laboral durant un període llarg de temps, és més que probable que s'acabi reduint l'atur femení a determinades franges d'edat. Perquè com han pogut comprovar moltes dones, un cop fora del mercat productiu, resulta missió gairebé impossible poder-hi tornar.

Quan el president Aragonès parla de la transformació feminista, parla d'això. Parla de treballar des de tot arreu per donar valor al sistema de cures, per entendre que les administracions també n'han de ser corresponsables; perquè si no és així, perquè si no fem compatible la feina i la vida, estarem obligant les generacions presents i futures a escollir entre una cosa o l'altra. I és evident que en aquesta elecció hi tenim les de perdre tots. Perquè tothom, homes i dones, ens mereixem tenir vides per ser viscudes. ■

connexions

L'economia feminista en un món postpandèmic

vista prèvia >

La pandèmia de la Covid-19 va caggar la vida de tothom, i va possibilitar que emergís un debat públic sobre la necessitat de posar en valor qüestions que el sistema econòmic havia menystingut, com les cures. La recuperació postpandèmica, lluny de replantejar el sistema, sembla que manté els mateixos tics previs a l'esclat. Hi ha, però, alternatives? L'economia feminista presenta un model lligat al sosteniment de la vida que permet albirar un altre futur possible.

Sandra Ezquerro

Directora de la Càtedra Dones, Desenvolupament i Cultures de la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

@SEzquerro

Algunes reflexions inicials

La pandèmia de la Covid-19 va brindar nombroses oportunitats de reflexionar sobre com ens organitzem col·lectivament com a societat: com ens relacionem les unes amb els altres; com tenim cura de les persones que necessiten suport; com prioritzem la provisió de benestar com a tret característic de les nostres comunitats; i com tot això es veu reflectit a les polítiques públiques. Si bé en alguns moments semblava que s'obria una finestra d'oportunitat per revisar les lògiques sobre les que s'erigeix el nostre edifici socioeconòmic, tres anys més tard de tancar-nos a casa per fer front a una pandèmia que va deixar milions de morts arreu del món posant contra les cordes els serveis públics, hem d'admetre que seguim instal·lats en el paradigma pre-pandèmic: el del creixement econòmic sense finalitat ni sentit clars; el paradigma de la competitivitat i el paradigma de la viabilitat econòmica com a única font de legitimitat per a l'avenç de possibles alternatives. La pandèmia global va ser molt més que una crisi de salut pública: va constituir un aprofundiment sense precedents de

la crisi de les cures en què portàvem anys instal·lades i va posar de manifest que, com a comunitat política, no som capaços de garantir la cura, el benestar i la vida d'amplis sectors de la nostra societat, i ni tan sols de posar-los al centre de les nostres prioritats.

En aquest sentit, es fa més necessari que mai canviar de paradigma i avançar en l'economia feminista. M'agrada pensar que aquest paradigma feminista va molt més enllà de denunciar les desigualtats imperants entre homes i dones o de proposar rols de gènere més equitatius i més lliures. Si bé aquests dos elements del feminisme són sens dubte fonamentals, el feminisme constitueix una veritable alternativa civilitzadora a les lògiques imperants. El feminisme capgira prioritats, interroga axiomes aparentment immutables i ofereix escenaris emancipadors; també reconeix, en moltes de les seves mirades, que la consecució d'aquesta alternativa no és possible en el marc actual del que és desitjable, de les veritats que hem heretat com a absolutes, dels límits del que és possible. El feminisme ens ensenya tots aquests

camins alternatius i ens convida a transitar-los. L'economia feminista, al seu torn, ens ajuda a identificar les dimensions materials tant de nous horitzons com de les rutes, les eines i les estratègies per arribar-hi; ens convida a imaginar-nos altres vides; i ens insta a mobilitzar la creativitat, la imaginació i la valentia necessàries per construir altres presents i altres futurs.

En aquest text reflexiono sobre els principals axiomes sobre els que s'ha construït el pensament politicoeconòmic contemporani per contraposar l'esmena a la totalitat que hi fa l'economia feminista. Suggerixo que l'economia feminista constitueix una alternativa civilitzadora perquè posa en qüestió els fonaments sobre els que es construeix el sistema socioeconòmic capitalista i té com a fita provocar canvis estructurals que són inassolibles sota l'ordenament econòmic, polític, social i cultural actual.

Els pares fundadors de la ciència econòmica

La mirada de la ciència econòmica contemporània ha estat caracterit-

La mirada de la ciència econòmica contemporània ha estat caracteritzada des del seu naixement per una atenció exclusiva en l'esfera mercantil i en els intercanvis monetaris

zada des del seu naixement per una atenció exclusiva en l'esfera mercantil i en els intercanvis monetaris, obviant, d'aquesta manera, totes aquelles tasques que garanteixen la provisió de benestar, el sosteniment de la vida i la reproducció del sistema econòmic. Una de les cites més cèlebres del pare del liberalisme, Adam Smith (1723-1790), n'és una excel·lent il·lustració. A *La riquesa de les Nacions*, publicat al 1776, Smith defensa: «No és de la benevolència del carnisser, del cerveser o del forner que esperem el nostre sopar, sinó de la seva atenció als seus propis interessos».

Aquesta afirmació és compatible amb la premissa de l'obra d'Smith, consistent en la concepció del món econòmic com un agregat d'individus que, mitjançant la cerca del seu propi benefici, contribueixen al bé general. Aquest axioma ha estat adoptat per generacions d'economistes i altres científics socials i continua, en l'actualitat, constituint un dels principals fonaments tant de la ciència econòmica com de les polítiques públiques.

Tanmateix, des d'una perspectiva feminista, esdevé necessari preguntar

a Smith en particular i a l'economia liberal —i a la neoliberal— en general, quina benevolència i altruisme han estat històricament imprescindibles perquè milions de carnisseres, cerveseres i fornerees estiguessin en disposició de presentar-se al mercat cada dia per, mitjançant un intercanvi econòmic, treballar per atendre les necessitats d'altres persones. Qui preparava el seu sopar a casa? Qui rentava la seva roba? Qui tenia cura d'ells quan estaven malalts? Qui tenia cura dels seus fills i filles? Qui els consolava quan necessitaven confort? Aquestes són algunes de les preguntes que llança Katrine Marçal (1983) al seu llibre *Qui cuinava el sopar d'Adam Smith?*,¹ en el que explica que Adam Smith no es va casar mai i sempre va viure amb la seva mare, la qual, dedueix Marçal sense perill de dir cap estupidesa, es va encarregar de cobrir les necessitats de cura físiques i emocionals d'Smith mentre ell es dedicava a escriure grans obres i esdevenir un dels grans referents de les ciències socials contemporànies.

I és que defensar que l'entramat socioeconòmic es manté en funcio-

nament gràcies a l'existència de milions d'individus que, de manera racional i calculadora, intercanvien béns i serveis en el mercat, no només obvia que la racionalitat i el càlcul econòmic sovint es veuen complementats, contrarestats o fins i tot invalidats per principis de solidaritat i altruisme en el propi mercat, sinó que sense tots els treballs realitzats històricament de manera gratuïta i invisibilitzada per les dones en l'àmbit de la llar i la comunitat per tenir cura de les seves famílies, no només no hi hauria sistema econòmic sinó tampoc Adam Smith. Joan Subirats (1951) i César Rendueles (1975) ho expressen de manera molt clara quan conclouen que si les mares i els pares es preguntessin si «prefereixen» llevar-se en plena matinada a donar el biberó a les seves criatures o quin benefici en treuen, milions de bebès es moririen de gana.² Les persones ens movem per molts motius, entre els quals els afectes, la lleialtat, l'empatia i la solidaritat no són menors. Que els economistes no hagin esbrinat la manera d'introduir-los a les fórmules i receptes no

1 MARÇAL, *Qui cuinava el sopar d'Adam Smith?*

2 SUBIRATS; RENDUELES, *Los (bienes) comunes ¿Oportunidad o espejismo?*

Marx sembla únicament interessat en el treball generador de valor —de canvi— i demostra una inquietant incomprensió de l'íntima vinculació existent entre el treball productiu i el treball reproductiu

significa que no siguin essencials per entendre com funciona el món. I, sobretot, per fer-lo funcionar.

Un altre autor ineludible del pensament econòmic contemporani ha estat Karl Marx (1818-1883). La teoria marxista és en molts aspectes l'antítesi del liberalisme d'Adam Smith. Marx trenca amb la noció del mercat com una esfera en equilibri i resultant de les accions i decisions de milions d'individus cercant el seu propi interès, i caracteritza l'evolució de la història com a producte de lluites socials, on la classe dominant explota la classe subordinada i aquesta darrera es rebel·la per assolir la seva emancipació. És aquesta lluita la que, en darrera instància, funciona com a motor de la història. Així, per a Marx, el mercat es construeix a partir de relacions de poder, inherentment explotadores, i la cerca de benefici per part de la burgesia passa per l'empobriment del proletariat. Si bé l'obra de Marx marca un abans i un després en la concepció del mercat capitalista com un espai intrínsecament generador de desigualtats socials, la seva atenció a l'existència de relacions de poder més enllà de les de classe, així com a la importància

de les tasques reproductives que es donen fora del mercat i que, alhora, el fan possible, és gairebé inexistent. Marx sembla únicament interessat en el treball generador de valor —de canvi— i demostra una inquietant incomprensió de l'íntima vinculació existent entre el treball productiu i el treball reproductiu; entre el que passa a les fàbriques i el que passa a les llars; en les relacions de gènere com a ordenadores i alhora garants de les relacions capitalistes. D'aquesta manera, afirma:

*«Per produir una mercaderia se li ha de destinar una certa quantitat de treball [...]. I dic no només treball sinó treball social. Un home [sic] que produeix un article per al seu ús immediat, per consumir-lo ell mateix, crea un producte, però no una mercaderia. En tant que productor autosostenible res té a veure amb la societat».*³

Per a Marx, el treball digne d'analitzar i valorar és aquell que produeix mercaderies que seran intercanviades en el mercat, generant, d'aquesta manera, intercanvi econòmic, salaris i beneficis, així com relacions

d'explotació. Totes aquelles activitats realitzades per les dones de manera invisible fora de l'esfera productiva que garanteixen que tant proletariat com burgesos continuïn cada dia fent avançar la història res té a veure amb l'anàlisi econòmica ni amb la lluita obrera. I sembla ser que tampoc amb el marxisme clàssic.

Un tercer autor en el que val la pena detenir-se és John M. Keynes (1883-1946). En termes generals, i sense filar gaire prim, podríem afirmar que la visió econòmica de Keynes es troba en algun punt entremig entre Smith i Marx. En cap cas rebutja les bondats del lliure mercat però teoritzava, en un context de profunda crisi econòmica als anys 1930 que sovint és necessari que l'estat intervingui en el funcionament de l'economia mitjançant la injecció de recursos públics per generar llocs de feina, fer créixer el consum i, d'aquesta manera, restaurar l'equilibri de l'economia de mercat. Així doncs, no gaire allunyat de l'economista hongarès Karl Polanyi (1886-1964),⁴ Keynes qüestiona la creença que

3 MARX, *Salario, precio y ganancia*.

4 POLANYI, *La gran transformación. Crítica del liberalismo económico*.

Les llars havien estat un espai social en el que conviuen de manera relativament natural activitats orientades a l'intercanvi en el mercat i activitats per al sosteniment de la vida

el mercat es pot autocorregir de manera inherent i defensa la participació dels poders públics en la seva regulació per evitar l'empobriment de les majories socials. El *New Deal* de Franklin Delano Roosevelt (1882-1945) o el Pla Marshall de Harry Truman (1884-1972) en van ser bons exemples. Dit això, Keynes comet el mateix pecat que els seus predecessors i se centra exclusivament en l'economia monetària i coneguda com a productiva.⁵ També ignora les desigualtats de gènere i el fet que aquestes poden ser funcionals a l'operativitat del mercat. En una de les seves obres més conegudes, *Teoria general de l'ocupació, l'interès i els diners*, mentre que les paraules «capital», «diners» i «homes» hi surten mencionades 339, 343 i 48 vegades respectivament, la paraula «famílies» hi surt cinc, la paraula «treball domèstic» no hi surt cap, la paraula «treball reproductiu» tampoc i la paraula «dones» hi surt només un cop i per referir-se a la reina Isabel II del Regne Unit. En definitiva, Keynes reproduïx l'estrabisme androcèntric que caracteritza la teoria econòmica

5 KEYNES, *Teoria general de l'ocupació, el interès i el diners*.

no només abans d'ell sinó també després.

La separació de la reproducció i la producció

El que tenen en comú aquests tres protagonistes del pensament econòmic contemporani és que obvien que amb el naixement del sistema capitalista es produeix una separació fictícia de les esferes reproductiva i productiva de la vida econòmica. Anteriorment, les llars havien estat un espai social en el que conviuen de manera relativament natural activitats orientades a l'intercanvi en el mercat i activitats per al sosteniment de la vida, com ara la cura de les criatures, la producció de menjar per a l'autoconsum o l'explotació de les terres comunals per part del camperolat.⁶ El sorgiment del sistema capitalista impossibilita en gran mesura la supervivència de les famílies camperoles al medi rural i les obliga a migrar a les ciutats per vendre's com a mà d'obra barata en la florent indústria. La dimensió producti-

6 FEDERICI, *Caliban i la bruixa. Dones, cos i acumulació primitiva*.

va del treball passa a realitzar-se majoritàriament dins els confins de les fàbriques i les llars, buidades de les seves funcions productives, es convertiran en les principals reproductores del nou proletariat. Això sí, de forma gratuïta i fora de l'economia capitalista. Ni els burgesos ni els economistes expressaran interès en el que passa entre aquelles parets i les llars i famílies deixaran de ser rellevants per a la ciència econòmica. La separació entre reproducció i producció constitueix el primer acte d'acumulació per desposseïció del sistema capitalista, en el sentit que parasita i acapara béns, activitats i processos no mercantils, com ara el treball gratuït de les dones o els recursos naturals, per garantir la seva pròpia viabilitat.⁷ Aquesta separació anirà acompanyada, al seu torn, de la jerarquització de l'àmbit productiu i l'àmbit reproductiu de l'economia, on el primer es veu subordinat al segon, així com d'una atribució de trets sexuals i de gènere a cadascun d'ells, on la producció és liderada pels homes i les dones són

7 EZQUERRA; DI MASSO TARDITTI; RIVERA FERRE, *Comunes reproductivos. Cercamientos y descercamientos contemporáneos en los cuidados y la agroecología*.

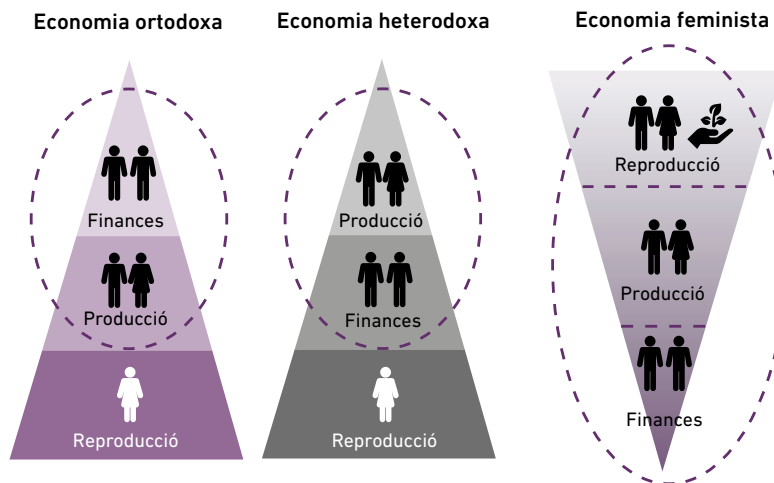
En els debats que es van donar a partir de la crisi de 2008, un dels temes centrals va ser el paper que les finances i la desregulació dels mercats financers havien tingut en el passat

recloses a la reproducció. Tot això va ser possibilitat, com bé explica Silvia Federici (1942) a *Caliban i la Bruixa*, per un macroprocés de revisió de la noció hegemònica de feminitat i de domesticació dels cossos i els sabers de les dones. Aquest macroprocés va ser encarnat, entre moltes altres atrocitats, en la persecució, tortura i execució de centenars de milers de dones a Europa i als territoris colonitzats en el que s'ha donat a conèixer de manera acrítica per la historiografia com a Caceria de Bruixes.⁸

L'economia feminista

L'economia feminista planteja una esmena a la totalitat a les mirades econòmiques prèvies, tant la de l'economia neoliberal o ortodoxa com la de l'economia de tall socialdemòcrata o fins i tot marxista, totes dues considerades heterodoxes. Amb la crisi econòmica que va esclatar a Catalunya i a l'Estat espanyol al 2008 es va posar de manifest l'hegemonia que el paradigma neoliberal i l'eco-

Figura 1
Sistemes econòmics

Font: Elaboració pròpia.

nomia financera havien desenvolupat des de la dècada de 1970. La caiguda de la taxa de rendibilitat del sector productiu des d'aquell moment va provocar un desplaçament important de l'activitat econòmica al món de les finances i, de manera paral·lela, una important desregulació del conjunt de l'economia a nivell internacional. Això va abonar el terreny per a l'especulació en el terreny financer i per a la creació de bombolles immobiliàries, financeres i d'altres tipus, bombolles que van desencadenar en

una crisi sense precedents que va deixar a milions de persones sense feina, sense habitatge i sense futur.

En els nombrosos debats econòmics que es van donar a partir de la crisi econòmica de 2008, un dels temes centrals va ser precisament el paper que les finances i la desregulació dels mercats financers havien tingut en el passat i quin rol havien de jugar en un futur, un procés en el que fins i tot Nicolas Sarkozy (1955) va arribar a anomenar la refundació del capi-

⁸ CHOLLET, Brujas. ¿Estigma o la fuerza invisible de las mujeres?

La construcció dels drets socials a l'Estat espanyol i a Catalunya patia ja de seriosos biaixos de gènere abans de l'esclat de la crisi de 2008

talisme sobre bases ètiques.⁹ Des de les esquerres, tant les reformistes com les de caràcter anticapitalista, es va denunciar amb fermesa el domini de l'economia financera i es va reivindicar la recuperació de la centralitat del sector productiu, tant en forma d'enfortiment de les seves activitats com de recuperació dels drets perduts de les classes treballadores durant dècades de desregulacions, privatitzacions i externalitzacions.

Es tractava, així mateix, d'amansir una economia de casino construïda sobre l'ànim de lucre desenfrenat i la generació fictícia de riquesa, i de recuperar l'economia tangible al servei de la producció de béns i serveis i la cobertura de les necessitats humanes. Això passava per una important intervenció estatal en la línia de regular amb major fermesa el sector financer, d'impulsar activitats econòmiques que portaven anys agonitzant per considerar-se poc competitives i de garantir els drets dels seus treballadors. Des de les esquerres, concretament, es van fer

moltes crítiques cap a les reformes laborals i les reformes de les pensions liderades pels governs estatals del PSOE i del Partit Popular, ja que suposaven un moviment en direcció reaccionària de les polítiques públiques de protecció social i resultaven un empobriment de les majories socials, particularment en els seus darrers trams vitals.

Curiosament, va ser en aquell context en què l'economia feminista va agafar embranzida tant a Catalunya com a l'Estat espanyol, i ha permeat des de llavors tant l'acadèmia, com els moviments socials i les polítiques públiques. En aquell moment, l'economia feminista va començar a impulsar un relat propi sobre la crisi econòmica i les suposades receptes que es duïen a terme per abordar-la. I és que, fins llavors, les crítiques a l'hegemonia del sector financer, al neoliberalisme i als retrocessos patits pels drets socials i laborals, majoritàriament eren incapaces d'enunciar paradigmes alternatius. No van problematitzar, per exemple, que la construcció dels drets socials a l'Estat espanyol i a Catalunya patia ja de seriosos biaixos de gènere abans de l'esclat de la crisi de 2008.

Concretament en el terreny de les pensions de jubilació, les dones cobren quanties més petites fruit de la seva dedicació a la cura de menors i grans durant la seva vida laboral. Les dades del Ministeri estatal d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions de l'1 de gener de 2023 mostren que mentre l'import mensual mitjà de pensions rebudes per les dones a Catalunya és de 1.212,25 €, en el cas dels homes aquest import ascendeix a 1.608,82 €. Això es tradueix en importants desigualtats de gènere en l'etapa de la vellesa, desigualtats socials que sovint deriven en una feminització de la pobresa, i que són conseqüència directa, d'una banda, de l'assumpció desproporcionada per part de les dones de les responsabilitats de cures no remunerades durant la seva edat adulta —reduccions de jornades laborals, excedències...— i, d'altra banda, d'un sistema de protecció social basat en el paradigma del contributivisme, en què només es generen drets socials mitjançant la participació en l'economia monetària formal.¹⁰ Dit d'una

9 MARTÍ FONT, «Sarkozy propone refundar sobre bases éticas el capitalismo».

10 EZQUERRA, «El pecado original no fue acto de mujer. Del marxismo a la economía política feminista»; EZQUERRA; ALFAMA; CRUELLES, «Miradas de género al envejecimiento y a la vejez».

L'economia feminista reivindica una mirada econòmica que, en primer lloc, inclogui totes les dimensions de l'organització socioeconòmica

altra manera, el subjecte de drets ideat per les polítiques públiques de jubilació a l'Estat espanyol ha discriminat des del seu naixement les dones, i aquesta descarada discriminació no ha esdevingut mai una bandera enarborada per a les esquerres: ni abans ni després de la crisi.

L'economia feminista denuncia que l'exclusió de les tasques reproductives de la concepció d'economia i de les polítiques públiques socials reproduïx la invisibilització històrica d'aquestes tasques, així com la seva separació fictícia de les activitats considerades productives, i és comuna a l'economia ortodoxa i l'economia heterodoxa. Davant d'aquesta situació, l'economia feminista reivindica una mirada econòmica que, en primer lloc, inclogui totes les dimensions de l'organització socioeconòmica, incloent-hi les activitats reproductives no remunerades i els recursos naturals, i, en segon lloc, capgiri la prioritat de les polítiques públiques, no només per donar major visibilitat i suport a les activitats reproductives proveïdores de benestar realitzades fora dels circuits monetaris, sinó per aspirar a la consecució de nous

models on l'economia de les cures no només deixi d'estar exclosa de la mirada econòmica i de les polítiques públiques, sinó que passi a ser la principal prioritat i raó de ser de l'activitat econòmica en el seu conjunt. L'economia feminista rebutja l'*homo economicus* del liberalisme i, posteriorment, el neoliberalisme, i ens proposa redescobrir la vulnerabilitat intrínseca de la condició humana, vulnerabilitat que, lluny de ser vista com una feblesa o una desviació de la norma, ens defineix de manera distintiva com a éssers finits que només vivint en contínua i genuïna interdependència podrem sobreviure i tenir existències plenes. Existències plenes i dignes de ser viscudes. ■

■ Bibliografía

CHOLLET, Mona. *Brujas. ¿Estigma o la fuerza invisible de las mujeres?* Barcelona: Penguin Random House, 2019.

EZQUERRA, Sandra. «El pecado original no fue acto de mujer. Del marxismo a la economía política feminista». A *Revista de Economía Crítica*, núm. 22, pàg. 126-143, 2016.

EZQUERRA, Sandra; ALFAMA, Eva; CRUELLES, Marta. «Miradas de género al envejecimiento y a la vejez». A EZQUERRA, Sandra (et al.). *Edades en transición, envejecer en el siglo XXI: edades, condiciones de vida, participación e incorporación tecnológica en el cambio de época*. Barcelona: Ariel, 2016.

EZQUERRA, Sandra; DI MASSO TARDITTI, Marina; RIVERA FERRE, Marta G. *Comunes reproductivos. Cercamientos y descercamientos contemporáneos en los cuidados y la agroecología*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2022.

FEDERICI, Silvia. *Caliban i la bruixa. Dones, cos i acumulació primitiva*. Barcelona: Virus Editorial, 2018 [2004].

KEYNES, John Maynard. *Teoría general de la ocupación, el interés y el dinero*. México: Fondo de cultura económica, 2018 [1936].

MARÇAL, Katrine. *¿Quién le hacía la cena a Adam Smith? Una historia de las mujeres y la economía*. Madrid: Debate, 2016.

MARTÍ FONT, José María. «Sarkozy propone refundar sobre bases éticas el capitalismo» [en línea]. A *El País*, de 26 de setembre de 2008. Disponible a: <www.elpais.com>.

MARX, Karl. *Salario, precio y ganancia*. Beijing: Ediciones en lenguas extranjeras, 1976 [1898].

POLANYI, Karl. *La gran transformación. Crítica del liberalismo económico*. Madrid: Quipu Editorial, 2007 [1944].

SMITH, Adam. *La riqueza de las naciones*. Barcelona: Edicions 62, 1991 [1776].

SUBIRATS, Joan; RENDUELES, César. *Los (bienes) comunes ¿Oportunidad o espejismo?* Barcelona: Icaria, 2016.

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

FUNDACIÓ
IRLA

www.irla.cat/publicacions

connexions

Impactes de la pandèmia en les treballadores de la llar i les cures: essencials però invisibles

vista prèvia >

Durant la pandèmia de la Covid-19 el treball de la llar i les cures es va trobar totalment desatès. La manca de regulació prèvia del sector va afavorir la desprotecció de les treballadores, exposant-les a situacions d'extrema vulnerabilitat. Malgrat ser reconegudes com a essencials, a la pràctica, les treballadores van tornar a patir l'abandonament institucional del que històricament han estat objecte. Aquesta consideració no va anar acompanyada ni de drets ni de condicions laborals dignes; una reivindicació que persisteix.

Sílvia Bofill-Poch

Antropòloga, professora de la Universitat de Barcelona
i guanyadora de la Beca d'Estudis Feministes Nativitat Yarza 2017

bofill@ub.edu

Introducció

Aquest article analitza l'impacte de la pandèmia sobre el sector de les treballadores de la llar i les cures, per mostrar com, malgrat que el treball de cura va ser reconegut com a essencial, a la pràctica, les treballadores de la llar i les cures van tornar a patir l'abandonament institucional del que històricament han estat objecte. L'article mostra com els mateixos factors que les han desprotegit històricament en termes laborals, i administratius en el cas de les treballadores d'origen estranger, van operar com a factors de desprotecció en el context pandèmic, constatant la manca de valor i reconeixement que té el sector i exposant les treballadores a situacions d'extrema vulnerabilitat.

L'article exposa part dels resultats del projecte d'investigació «La cura importa. Impacte de gènere en les cuidadores de persones grans i dependents en temps de la Covid-19»¹ (CUMADE), orientat a l'estudi de l'impacte de la pandèmia sobre

1 Traducció de l'edició: El cuidado importa. Impacto de género en las cuidadoras/es de mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19.

les condicions laborals i socio-econòmiques de les treballadores de la cura social, remunerades i no remunerades.² Si bé el projecte és ampli, la redacció d'aquest article es basa en la recerca conduïda sobre treballadores de la llar i les cures migrades d'origen estranger. Els materials etnogràfics corresponen a les entrevistes realitzades a Catalunya: a treballadores —un total de quinze—, principalment d'origen llatinoamericana, cuidadores de persones grans, en règim intern i extern, amb i sense contractació formal, en situació administrativa regular i irregular i en edats compreses entre els 23 i els 60 anys; a representants d'associacions i col·lectius de treballadores, entitats d'intermediació laboral i representants sindicals —set en total.³ Les

2 El projecte ha estat dirigit per Dolors Comas-d'Argemir de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i ha comptat amb el finançament del FONDO SUPERA COVID-19 Santander-CSIC-CRUE [Vegeu COMAS-D'ARGEMIR; BOFILL-POCH, *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19. Lo que nos ha enseñado la pandemia*, i en particular el Capítol 5 coordinat per Maria Offenhenden i Silvia Bofill-Poch, en el que es basa aquest article].

3 Els agents entrevistats han estat: Confederación Sindical de Comisiones Obreras (CCOO), Sindillar/Sindihogar, Mujeres Pa'lante, Mujeres Migrantes Diversas, Mujeres Unidas entre Tierras, Red de Mujeres Latinoamericanas y del Caribe i Coordinadora sociolaboral Anem per feina.

entrevistes varen ser realitzades entre el juliol de 2020 i el febrer de 2021, principalment de manera virtual. En tot moment s'ha respectat l'anonimat de les persones participants.

El sector de la llar a l'Estat espanyol: precarització històrica i falta de reconeixement

El 2017, l'Enquesta de Població Activa de l'INE va registrar 565.000 persones ocupades al sector de la llar i les cures —treball domèstic i de cures—, de les quals el 90% eren dones, i gairebé el 65% d'aquestes eren estrangeres.⁴ Es tracta d'un sector altament feminitzat, amb un nivell de protecció inferior a la resta de sectors econòmics, especialment desregulat —es calcula que el 30% treballen en condicions d'irregularitat— i sotmès a unes condicions laborals i salarials clarament discriminatòries,⁵ que contribueixen a

4 DÍAZ-GORFINKIEL; MARTÍNEZ-BUJÁN, «Mujeres migrantes y trabajos de cuidados: transformaciones del sector doméstico en España».

5 OFFENHENDEN, 'Si hay que romperse una, se rompe'. *El trabajo del hogar y la reproducción social estratificada*.

Els avenços sobre el paper no només han estat insuficients, sinó que han mancat de mecanismes eficients per al seu desplegament efectiu

generar una gran indefensió jurídica davant la vulneració de drets laborals.⁶ En les darreres tres dècades, a falta d'unes polítiques públiques adequades, i en el marc de la denominada crisi de la cura,⁷ l'externalització i privatització de la cura a través de la contractació d'aquestes dones s'ha tornat una opció preferent per a moltes famílies. Els baixos salaris faciliten i tornen atractiva aquesta opció, també en llars amb recursos limitats i baixa capacitat adquisitiva. Això explica el ràpid creixement del sector en els darrers anys.⁸

Les reformes legislatives de 2011 i 2012⁹ sobre el *Régimen Especial de*

6 BOFILL-POCH; MÁRQUEZ, «Indefensión, injusticia y merecimiento en el colectivo de trabajadoras del hogar: análisis de casos judicializados».

7 PÉREZ-OROZCO, *Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados*.

8 Entre el 1995 i el 2010 el nombre de treballadores de la llar augmenta de 350.000 a 750.000, més del doble en quinze anys, si bé és cert que a partir del 2007 s'estabilitza per descendir lleugerament en els anys següents. Vegeu ILO, *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics At The Extent Of Legal Protection*.

9 CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Ley 27/2011 sobre actualización, adecuación y modernización del sistema de Seguridad Social*; GOVERN DE L'ESTAT ESPANYOL, *Real Decreto 1620/2011 por el que se regula la relación laboral de carácter especial del servicio del hogar familiar*; CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Real Decreto-Ley 29/2012, de 28 de diciembre, de mejora de gestión y*

Empleados de Hogar de 1424/1985 —que es produeixen després que l'Organització Internacional del Treball (OIT) aprovés el Conveni 189 sobre el treball decent per a les treballadores i els treballadors domèstics— si bé constitueixen un tímid avenç en matèria de reconeixement de drets laborals, segueixen sense atendre elements causants de desigualtat, com són la impossibilitat de cotitzar per la prestació d'atur, la no inclusió en la Llei de prevenció de riscos laborals o el no reconeixement del dret a la negociació col·lectiva. Tampoc acaben amb la figura del «desistiment», que permet extingir la relació laboral únicament per voluntat expressa del contractant.

Els avenços sobre el paper no només han estat insuficients, sinó que han mancat de mecanismes eficients per al seu desplegament efectiu —continua sent impossible, per exemple, l'actuació d'Inspecció de Treball als domicilis. Això ha tingut com a conseqüència la perpetuació d'un elevat grau d'informalitat o treball no declarat i l'incompliment generalitzat de la normativa laboral. S'expressa

protección social en el Sistema Especial para Empleados de Hogar.

així la persistent falta de reconeixement del caràcter plenament laboral d'aquesta activitat —per estar lligada a la reproducció, a l'àmbit de la feminitat i a l'esfera domèstic-privada—, menysvaloració estesa i amb arrels històriques.^{10,11} Les treballadores de la llar i les cures no són percebudes, i sovint no s'autoreconeixen, com a treballadores de ple dret, i les famílies tendeixen a no veure's a sí mateixes com a veritables ocupadors. Tot això en el marc d'una Llei d'estrangeria¹² —l'altre gran vèrtex de la discriminació legal que pateixen les treballadores— que dificulta enormement la seva regularització i que acaba cronificant la irregularitat

10 El juny de 2022 l'Estat espanyol ratifica el Conveni 189 de la OIT sobre el treball decent per les treballadores i els treballadors domèstics, ampliant els drets d'aquest col·lectiu. Aquesta decisió ve influenciada per la sentència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea (TJUE) que qualificava la normativa espanyola en matèria de Seguretat Social com a discriminatòria —en la negació a la prestació d'atur—, contrària a la directiva europea d'igualtat de tracte entre dones i homes.

11 MARTÍNEZ-VEIGA, *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*.

12 CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social*. El juliol de 2022 s'aprova una nova modificació de la llei, introduint, entre d'altres, canvis significatius en l'arrelament pels estrangers en situació administrativa irregular. Vegeu: <www.boe.es>.

El mateix marc normatiu que ha desprotegit les treballadores davant de possibles abusos —d'empreses i ocupadors—, les ha desprotegit també en el context de la pandèmia

administrativa. Una autèntica discriminació legalitzada,¹³ que converteix les treballadores en mà d'obra captiva.¹⁴ El mateix marc normatiu que ha desprotegit les treballadores davant de possibles abusos —d'empreses i ocupadors—, les ha desprotegit també en el context de la pandèmia. Com ja va passar en el context de la crisi de 2008, la pandèmia serveix per precaritzar encara més les condicions laborals de les treballadores, produeix major incertesa i inseguretat, i tensiona al màxim la seva ja de per si escassa capacitat de negociació, en un context on preservar el lloc de treball es torna la prioritat absoluta. Quinze dies després de promulgar-se l'estat d'alarma, el 29 de març del 2020,¹⁵ s'atorga el reconeixement com a treballadores essencials a les «persones que atenguin a la gent gran, menors, persones dependents o persones amb discapacitat». Això

feia referència clarament a familiars i a treballadores en centres residencials, però era més ambigu —per desconeixement— per a treballadores del Servei d'atenció domiciliària i especialment per a treballadores de la llar i les cures.¹⁶ Tanmateix, i malgrat aquesta consideració, les treballadores de la llar varen quedar desprotegides i, fins ben entrada la pandèmia, no varen ser objecte d'un subsidi especial que, des de l'inici, es va mostrar insuficient i ineficient.

Efectes de la pandèmia en les condicions laborals de les treballadores

Una primera conseqüència de la pandèmia ha estat l'elevat nombre d'acomiadaments que s'han produït, majorment de forma verbal, sense preavis i sense oferir cap tipus d'indemnització.¹⁷ Rarament es

planteja la possibilitat de rebre una indemnització pel temps no treballat, si bé en alguna ocasió se'ls ofereix una bestreta a retornar en cas de necessitar-ho. Sindicats i col·lectius de treballadores parlen d'una «onada d'acomiadaments» —la segona gran pandèmia— i constaten el nombre elevat de treballadores que, o bé han perdut la feina, o bé han patit una suspensió temporal o una dràstica reducció de les hores. Aquest és el cas fonamentalment de les treballadores externes ocupades en tasques domèstiques, cura d'infants i cura de persones grans. Els canvis que la pandèmia produeix en les situacions laborals i econòmiques de les famílies ocupadores —teletreball, expedients de regulació temporal (ERTO), pèrdua de la feina— expliquen en part aquests acomiadaments, modificant en molts casos la disponibilitat per la cura de les famílies i/o produint nous arranjaments habitacionals, especialment pel que fa a les persones grans que viuen soles.

13 GREGORIO, «¿Por qué hablar de cuidados cuando hablamos de migraciones transnacionales?»

14 MARTÍNEZ-VEIGA, *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*.

15 CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Real Decreto-ley 10/2020, de 29 de març, pel que es regula un permís retribuït recuperable per a les persones treballadores per compte aliat que no presten serveis essencials, amb la finalitat de reduir la mobilitat de la població en el context de la lluita contra la COVID-19*.

16 COMAS-D'ARGEMIR; BOFILL-POCH, *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19. Lo que nos ha enseñado la pandemia*.

17 El nombre de persones afiliades al Sistema especial de empleadas de hogar dins del Règim General es va reduir, passant de 391.456 altes al gener de 2020 a 372.654 el juny de 2020. Vegeu PARELLA, «El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19». Mesos després

d'iniciada la pandèmia —segons dades d'afiliacions en alta relatives al mes de setembre comparades amb el mes de febrer—, les afiliacions al Sistema especial de empleadas de hogar mostren una caiguda del 5%, molt superior al 2,3% general. Vegeu MAHÍA, «Los efectos del COVID-19 sobre la inmigración en España: economía, trabajo y condiciones de vida».

Aquesta mateixa por i les necessitats de cura sobrevingudes amb la pandèmia expliquen, per altra banda, les situacions de «confinament forçat»

La por al contagi, per altra banda, i un imaginari que construeix les treballadores com a potencials transmissores del virus, explica també els acomiadaments,¹⁸ amb l'argument, en el cas de les persones grans, de protegir un col·lectiu considerat d'alt risc.

Aquesta mateixa por i les necessitats de cura sobrevingudes amb la pandèmia expliquen, per altra banda, les situacions de «confinament forçat» a les que les treballadores s'hi han vist abocades, específicament les treballadores migrades. Amb la declaració del confinament el març de 2020, moltes que eren internes, però també externes, varen ser «obligades» a confinar-se en el lloc de treball, sovint sense una compensació salarial i sota l'amenaça de perdre la feina. La por a perdre la feina apareix de manera recurrent en el seu relat. També la por a ser detingudes i sancionades al carrer, a l'estar informalment contractades. Una por que es relaciona directament amb la falta de drets laborals i proteccions socials associades al sector, i

18 BOFILL-POCH; GREGORIO, «Tú no tienes donde ir —y yo sí—. De cómo el miedo al contagio impacta en las trabajadoras migrantes empleadas en el hogar».

que s'intensifica davant la sensació generalitzada que en aquest context serà difícil trobar una altra feina. Atesa l'escassa regulació, els termes de les condicions laborals queden subordinats als acords privats als que puguin arribar la part treballadora i l'ocupadora. Uns acords que es donen al si d'una relació asimètrica de poder i on la treballadora ocupa la posició de major debilitat, sobretot si és estrangera i no compta amb la regularitat jurídico-administrativa. Els relats de les treballadores solen fer èmfasi en les condicions d'exploració, mencionant també en alguns casos actituds de discriminació per part dels seus ocupadors/es, fins i tot situacions d'assetjament o abús sexual. Amb la relaxació del confinament, les treballadores van poder, en general, recuperar el seu horari laboral anterior, i en el cas de les internes, els dies de descans, tot i que no sempre va ser així. En tot cas, la pandèmia fa emergir l'extrema flexibilitat que existeix al sector, on s'espera que la treballadora s'adapti constantment als requeriments canviants de la part ocupadora, ja sigui ampliant fins a l'extrem el seu horari laboral per confinar-se, o prescindint dels seus serveis d'un dia per l'altre.

Mesures de protecció i impacte sobre la salut

Malgrat estar en primera fila de la pandèmia i la realització d'una feina que pressuposa i exigeix un contacte estret amb col·lectius d'alt risc, sobta l'absència de protocols específics per aquest sector laboral. La consideració sobre la necessitat de protegir la salut de les treballadores ha estat completament absent. Aquesta ha estat una reivindicació constant dels col·lectius i associacions de treballadores, qui han assumit com a tasca prioritària proveir d'aquests equips de protecció a les treballadores.

En aquest context, la major preocupació de les treballadores serà no contagiar la persona cuidada, no només per tractar-se d'un col·lectiu d'alt risc, sinó perquè un possible contagi compromet la continuïtat de la seva feina. Per això, extremen les mesures de protecció: ús de mascaretes, ús de gel i rentat de mans constant, rentat de roba i calçat amb gel quan tornen del carrer, reducció al màxim de les interaccions socials, manteniment, en la mesura del possible, de distància física. En el cas de les internes, eviten les entrades

Cal afegir que les famílies ocupadores no sempre han proporcionat equipaments de protecció integral

i sortides, intensificant encara més el seu aïllament. Les associacions parlen d'un autoconfinament grupal del sector. Cal afegir que les famílies ocupadores no sempre els han proporcionat equipaments de protecció integral, deixant en mans de la treballadora la responsabilitat de procurar-se protecció. Això, però, no ha impedit que a elles se'ls demani que extremen les mesures de precaució quan surten al carrer, que no agafin el transport públic i que «es cuidin». En algunes ocasions s'ha obligat la treballadora a fer-se la prova PCR, assumint-ne el cost ella mateixa. Paradoxalment, la persona cuidada i/o els familiars que conviuen o realitzen visites, no sempre es protegeixen adequadament davant la treballadora. No són pocs els testimonis que expliquen que la persona a la que cuiden es nega a posar-se la mascareta, o com les mesures de protecció es relaxen per part de familiars que venen de visita.

Per altra banda, les treballadores entrevistades han estat exposades a situacions de risc i algunes s'han contagiades. És habitual escoltar com, estant elles mateixes contagiades, la seva principal preocupació serà no

perdre la feina. Són nombrosos els casos de treballadores internes que, malgrat trobar-se cuidant persones amb Covid-19, i fins i tot quan presenten símptomes elles mateixes, han endarrerit al màxim la decisió d'acudir al centre de salut, fer-se la prova PCR, realitzar un aïllament en condicions adequades o agafar una baixa laboral si els correspon, per por a perdre la feina. Crida l'atenció que això es produeix tot i tenir contracte. Malgrat estar emparades a la Seguretat Social, les treballadores tenen una forta percepció de risc imminent de perdre la feina si accedeixen al seu dret de baixa, cosa que expressa la situació de gran indefensió a la que estan exposades. Emergeix aquí una subjectivitat que es configura sobre la impossibilitat de faltar a les demandes de la feina i sobre el risc que suposa desatendre les obligacions laborals per a la supervivència material, tot i tenir la relació laboral formalitzada. Més encara que en altres casos, el contracte laboral apareix aquí com a «ficció» que ignora greus desigualtats de fet entre treballadores i persones ocupadores. Desigualtats que s'agregen al ser treballs que es desenvolupen dins l'àmbit privat, on

ni l'Estat ni un tercer intervenen per garantir l'acompliment de l'acord, i on l'ocupador exerceix una potestat sobre la treballadora que aproxima la relació laboral a un autèntic contracte de dependència o «servitud»,¹⁹ especialment quan es tracta de treballadores migrades d'origen estranger, amb menors alternatives laborals i possibilitats de reclamació.

Més enllà dels contagis, les conseqüències de la pandèmia s'expressen també en la salut emocional i psicològica de les treballadores, qui relaten estats de cansament, estrès i ansietat, producte de la seva precària condició econòmica i la situació d'incertesa en la que viuen. En el cas de les internes, el malestar s'associa sobretot a l'aïllament social, i al fet d'estar tancades amb persones que sovint pateixen demència o altres afectacions cognitives, a les que resulta difícil explicar què és el que està passant o per què no poden sortir al carrer i rebre visites. Elles patiran en primera persona el desconcert, la tristesa i en ocasions l'agressivitat de les persones que

¹⁹ ANDERSON, *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour.*

Cal destacar també l'escassa incidència dels ajuts, l'endarreriment en la seva tramitació, l'excessiva burocratització i la bretxa digital que en dificulta l'accés

cuiden. A tot això, s'hi afegeix el patiment provocat per la situació de la pròpia família al país d'origen, per exemple del fet que puguin emmalaltir i elles no puguin viatjar, entre d'altres.

Treballadores essencials sense drets

En un primer moment, les treballadores de la llar i les cures es van veure totalment desamparades per les administracions públiques, quedant fora de les mesures dirigides a pal·liar els efectes de la pandèmia.²⁰ Més tard, per efecte de la pressió exercida pels mateixos col·lectius, el govern de l'Estat espanyol aprova com a mesura extraordinària el «Subsidi extraordinari per a les empleades de la llar»,²¹ dirigit a les tre-

20 El Real Decreto-ley 8/2020, de 17 de marzo, de medidas urgentes extraordinarias para hacer frente al impacto económico y social del COVID-19 —on es regulen els nous procediments de suspensió de contractes de treball, prestacions per atur, cessament d'activitat d'autònoms/es...— no menciona aquesta relació laboral de caràcter especial.

21 CONGRÉS DELS DIPUTATS, Real Decreto-ley 11/2020, de 31 de marzo, por el que se adoptan medidas urgentes complementarias en el ámbito social y económico para hacer frente al COVID-19. El subsidi permet cobrar fins un 70% de la base de cotització,

balladores que estiguessin donades d'alta a la Seguretat Social i haguesin perdut el seu contracte laboral o reduït la jornada com a conseqüència de la pandèmia a partir del 14 de març. Associacions de treballadores i sindicats valoren positivament la mesura, però reconeixen que la gestió no ha estat àgil ni efectiva.

El subsidi no només arriba tard —s'aprova quan ja s'havien convocat tots els altres subsidis i ERTOS, no es pot sol·licitar fins el maig del 2020 i les ajudes no comencen a arribar fins a tres mesos després de sol·licitar-se—, sinó que deixa fora una part substancial de les treballadores: aquelles la situació administrativa de les quals no estava regularitzada o que mancava de contracte laboral formal. També aquelles que van perdre la feina abans del 14 de març, data en què es decreta l'estat d'alarma. Cal destacar també l'escassa incidència dels ajuts, l'endarreriment en la seva tramitació, l'excessiva burocratització i la bretxa digital que

amb un màxim de 950 euros, xifra corresponent al salari mínim de 2020.

en dificulta l'accés.^{22,23} Efectivament, són molt poques les treballadores entrevistades que afirmen haver sol·licitat el subsidi i haver-lo cobrat. Les quantitats percebudes, per altra banda, són molt baixes, insuficients per a cobrir la pèrdua d'ingressos derivada de les reduccions de jornada o suspensió de l'activitat laboral. En termes generals, desconeixen el procediment i quan l'han demanat, han estat llurs ocupadors qui així ho han decidit.

Cal tenir en compte també la suspicàcia que produeix en certes famílies l'haver de lliurar o signar qualsevol document, i les dificultats que van tenir associacions i sindicats —en la seva tasca d'intermediació— per convèncer les famílies ocupadores que efectivament tenien l'obligació de facilitar els documents per a la tramitació de l'ajut, si bé també reconeixen la voluntat d'altres famílies que, malgrat les dificultats, varen

22 Segons *El Diario.es*, de les 32.000 sol·licituds presentades des que s'obre el termini el 5 de maig, només havien estat admeses 17.200 a finals d'agost, és a dir, que quasi la meitat seguien sense resoldre's. Vegeu PARELLA, «El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19».

23 OTXOA, «El subsidio que no llega: una promesa incumplida».

Tot plegat mostra la ineficàcia i limitació de les mesures extraordinàries, i alhora ens remet a una històrica situació de desprotecció del treball de la llar i les cures

tirar endavant amb les sol·licituds. En tot cas, suposa una desprotecció deixar a la discrecionalitat de les famílies la tramitació d'un subsidi al que les treballadores contractades hi tenien dret. Quelcom semblant va passar amb ajuts d'àmbit català dirigits al sector com la «Subvenció a la contractació de persones en l'àmbit del treball de cura de persones grans o dependents a la llar», aprovada pel Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya.²⁴ El propòsit era incentivar la regularització de les treballadores, subvencionant el cost de la Seguretat Social durant un any a les persones ocupadores que les contractessin. Segons fonts consultades —sindicats fonamentalment—, la mesura no va tenir l'impacte esperat.²⁵

Tot plegat mostra la ineficàcia i limitació de les mesures extraordinàries, i alhora ens remet a una històrica situació de desprotecció

del treball de la llar i les cures, que és econòmica i alhora cultural.²⁶ Per altra banda, la informalitat en la contractació, conjuntament amb la situació d'irregularitat administrativa de moltes treballadores, ha limitat ulteriorment l'accés a altres prestacions socials, com ja succeïa abans de la pandèmia. En alguns casos, el recurs als grups d'ajuda mútua, d'assistència social i les organitzacions religioses han estat un recurs fonamental per a proveir-se d'aliments. A més de les dificultats econòmiques, en el cas de les treballadores estrangeres s'hi sumen aquelles relacionades amb la situació d'estrangeria. Amb el confinament, van quedar congelats tots els tràmits d'estrangeria i es van produir importants endarreriments en la tramitació dels permisos de residència. Però a més, en algun cas, la pèrdua de la feina ha tingut l'efecte de truncar un procés de regularització de la residència que podia ja estar pactat amb la part ocupadora abans de l'inici de la pandèmia.

Davant l'absència de mesures de protecció i les situacions d'emergència social sobrevingudes, l'acció comunitària ha emergit com un punt de suport essencial per al sosteniment econòmic, social i emocional de les treballadores. Els col·lectius més arrelats al territori, emfasitzen la força que els ha donat una trajectòria prèviament construïda de treball comunitari i militància política per afrontar les necessitats sobrevingudes en el context de la pandèmia. En un context de precarització creixent —pèrdua sobtada de la feina, dificultats per pagar el lloguer, situacions de carrer, paràlisi dels tràmits d'estrangeria—, i on a més els Serveis socials estan col·lapsats i l'accés a prestacions socials és en molts casos inexistent, les associacions de treballadores distribueixen equips de protecció integral (EPI) que reben d'organismes públics; organitzen caixes de resistència a partir de donacions que destinen a ajudes en el pagament del lloguer, distribució d'aliments i productes de primera necessitat i realitzen coordinació amb xarxes veïnals, fundacions i altres institucions. A més, realitzen tasques d'intermediació en temes d'habitatge, per evitar que les

24 Vegeu: <www.treball.gencat.cat>

25 Es preveia que s'acollirien entre 800 i 1.000 treballadores. Es van presentar unes 300 sol·licituds, de les quals només 120 acomplien els requisits.

26 ANDERSON, *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*.

Amb tot, s'expressa la cosificació de les treballadores, en la mesura que els canvis en llurs condicions laborals es realitzen sense tenir en consideració les seves necessitats vitals més bàsiques

treballadores siguin desnonades per impagament o obligades a deixar la seva llar, o dormin al carrer en cas d'acomiadament —cas de les internes. En qualsevol cas, i malgrat les dificultats, han enfortit les seves reivindicacions polítiques, esdevenint un actor clau en la negociació amb les administracions i un agent de cura comunitària de primer ordre.²⁷

Consideracions finals

La pandèmia ha tornat a posar en evidència la paradoxa que ha caracteritzat històricament el treball de cura: la seva centralitat en la reproducció social i tanmateix la seva falta de consideració i valor social. Les treballadores de la llar i les cures ocupen el darrer esglaó d'un model d'organització social de la cura que se sosté sobre relacions de desigualtat i explotació laboral i sobre greus injustícies socials i de gènere. Malgrat haver estat reconegudes com a essencials, i haver estat en primera línia de la pandèmia cuidant persones vulnerables, la

pandèmia les ha desprotegit encara més, deixant la seva protecció en mans d'arranjaments privats i de la bona voluntat de les famílies ocupadores quan el que hauria d'haver passat és que fossin protegides per la llei. En un context de crisi, les treballadores han prioritzat mantenir la seva feina, acceptant condicions econòmiques encara més dures i aïllaments prolongats en el cas de les internes, assumint un cost elevat en termes de salut. Amb tot, s'expressa la cosificació de les treballadores, en la mesura que els canvis en llurs condicions laborals es realitzen sense tenir en consideració les seves necessitats vitals més bàsiques, com el seu dret a la vida familiar, a gaudir d'una baixa per maternitat o a tenir els ingressos necessaris per poder viure. Davant la inacció dels poders públics, l'absència d'ajudes efectives i de protocols sanitaris específics, les treballadores han tornat a mostrar la seva vessant combativa, esdevenint agents polítics i comunitaris clau, posant en evidència la contradicció que suposa reconèixer-les com a essencials, però sense drets. ■

27 RED DE MUJERES LATINOAMERICANAS Y DEL CARIBE, «¡Para no dejar a nadie atrás!».

■ Bibliografía

ANDERSON, Bridget. *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*. Londres: Zed Books, 2000.

BOFILL-POCH, Sílvia; GREGORIO, Carmen. «'Tú no tienes donde ir —y yo sí—'. De cómo el miedo al contagio impacta en las trabajadoras migrantes empleadas en el hogar». A *Migraciones*, núm. 53, pàg. 143-170, 2021.

BOFILL-POCH, Sílvia; MÁRQUEZ, Raúl. «Indefensión, injusticia y merecimiento en el colectivo de trabajadoras del hogar: análisis de casos judicializados». A *Etnográfica*, núm. 24 (1), pàg. 225-244, 2020.

COMAS-D'ARGEMIR, Dolors; BOFILL-POCH, Sílvia (eds.). *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19. Lo que nos ha enseñado la pandemia*. València: Tirant Humanidades, 2022.

DÍAZ-GORFINKIEL, Magdalena; MARTÍNEZ-BUJÁN, Raquel. «Mujeres migrantes y trabajos de cuidados: transformaciones del sector doméstico en España». A *Panorama Social*, núm. 27, pàg. 105-118, 2018.

GREGORIO, Carmen. «¿Por qué hablar de cuidados cuando hablamos de migraciones transnacionales?» [en línea]. A *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, núm. 22 (2), pàg. 49-64, 2017. Disponible a: <www.raco.cat>.

ILO. *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics At The Extent Of Legal Protection* [en línea]. 2013. Disponible a: <www.ilo.org>.

MAHÍA, Ramón. «Los efectos del COVID-19 sobre la inmigración en España: economía, trabajo y condiciones de vida». A *Anuario CIDOB de la Inmigración 2020*, pàg. 68-81, 2021.

MARTÍNEZ-VEIGA, Ubaldo. *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*. Barcelona: Icaria, 1995.

OFFENHENDEN, María. *'Si hay que romperse una, se rompe'. El trabajo del hogar y la reproducción social estratificada*. Tesis doctoral. Universitat Rovira i Virgili, 2017.

OTXOA, Isabel. «El subsidio que no llega: una promesa incumplida» [en línea]. A *El Salto* a 24 de juliol del 2020. Disponible a: <www.elsaltodiario.com>.

PARELLA, Sonia. «El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19». A *Anuario CIDOB de la Inmigración 2020*, pàg. 102-114, 2021.

PÉREZ-OROZCO, Amaia. *Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados*. Madrid: Consejo Económico y Social, 2006.

RED DE MUJERES LATINOAMERICANAS Y DEL CARIBE. «'¡Para no dejar a nadie atrás!'» [en línea]. Disponible a: <www.redlatinas.blogspot.com>.

connexions

La renda bàsica universal: un marc feminista d'anàlisi

vista prèvia >

La Renda Bàsica, com a resposta per avançar cap a una societat més justa i que combati de forma activa les desigualtats, cada vegada agafa més força i més defensors. Una mesura econòmica de redistribució de la riquesa que, des d'una perspectiva feminista, esdevé encara més interessant per poder fer front a les nombroses desigualtats de gènere existents.

Carme Porta Abad

Exdiputada i impulsora de la primera proposta de Renda Bàsica al Parlament de Catalunya

@CarmePorta

La renda bàsica universal (RB) no és una proposta nova però sí emergent a l'agenda política. Fins fa poc més de 20 anys era una proposta impulsada per una minoria, que implicava un debat on es posava sobre la taula el dret a l'existència i la redistribució de la riquesa en un estat del benestar que veia créixer a poc a poc els drets socials. Actualment, amb diverses crisis acumulades, retallades de drets i serveis públics i una onada neoconservadora d'escala mundial, la renda bàsica emergeix com a proposta possible i garantia de drets.

Definim, de forma resumida, l'RB com una assignació monetària pública, individual, incondicional a tota la població i suficient per cobrir les necessitats materials bàsiques; un ingrés pagat per l'estat durant tota la vida a ciutadanes i ciutadans sense tenir en compte els seus ingressos.

Aquesta és una proposta innovadora en el plantejament des de la seva fonamentació, atès que trenca la dinàmica de l'actual sistema social: l'RB proposa incondicionalitat i universalitat front la condicionalitat dels actuals subsidis. Aquest és el canvi sobre el que es fonamenta l'RB per

a acabar amb les grans desigualtats econòmiques.

En aquest article començaré analitzant les diferents interseccions entre patriarcat i capitalisme per tal de poder avaluar la proposta de l'RB des d'un punt de vista feminista.

Una estructura social patriarcal

El binomi sexe/gènere, en tant que construcció social, és la base que ha marcat les desigualtats entre dones i homes. El sexe, lligat a factors biològics; al cos, a les característiques físiques del que entenem com a home i dona —i que tantes persones ha exclòs—;¹ i el gènere com la construcció social basada

1 Verena Stolcke destaca a «La mujer es puro cuento: la cultura del género»: «En realidad el terme *gender* va ser introduït per la psicologia i la sexologia als EUA als anys 1950 quan va canviar gradualment la seva postura davant la transsexualitat i els intersexes. A l'època la professió mèdica nord-americana rebutjava les operacions de canvi de sexe però el 1952 Cristine Jorgensen de Dinamarca s'havia sotmès a una operació de canvi de sexe. Als EUA es van establir les primeres clíniques de 'gènere' i alguns psicoanalistes, sexòlegs i metges van adoptar el terme *gender* per distingir el sexe social assignat del sexe anatòmic i solucionar així les dificultats conceptuals i terminològiques que plantejaven els intersexes, transsexuals i homosexuals el sexe biològic dels quals no coincidia amb la identitat sexual desitjada o la orientació sexual».

en aquesta diferència biològica. Així, el sistema patriarcal es basa en la diferenciació de rols socials i patrons de comportament que s'assignen a unes determinades característiques biològiques; sobre aquesta diferència s'ha desenvolupat la desigualtat de gènere.

El masclisme, el racisme, la lgbtòbia, el capacitisme són construccions polítiques a partir de privilegis basats en aquest determinisme biològic. L'antropòloga Margaret Mead (1901-1978) va publicar al 1935 *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*,² estudi en el que posava en dubte aquesta construcció pretesament universal, tot afirmant que la biologia d'ambdós sexes no determinava el funcionament social atribuït sinó que aquest venia donat per la transmissió cultural i que aquesta és diversa —evidentment posava en qüestió tot el sistema d'estudi antropocèntric i occidentista.

Així, la construcció social del gènere i els privilegis masculins són a la base de l'organització social; les dones

2 MEAD, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*.

L'estat del benestar s'ha sustentat sobre mancances, però també sobre subsidis condicionats i limitats per magres pressupostos

tenen assignat l'àmbit privat de la vida i les tasques de reproducció, domèstiques i de cura, mentre als homes se'ls assigna l'àmbit públic i les tasques anomenades productives o mercantils. I va ser un sol gènere qui va construir el subjecte polític *universal* sobre el qual s'ha desenvolupat les propostes polítiques, socials, culturals, econòmiques... invisibilitzant qualsevol altra aportació. És sobre aquest subjecte hegemònic —home, adult, blanc, heterosexual, cis, propietari, sense cap discapacitat— que s'han construït els privilegis, deixant de banda la majoria social. La historiadora Joan W. Scott (1941) diu contundentment «*El fal·lus és l'únic significatiu: el procés de construcció del subjecte genèric és previsible, en definitiva, perquè sempre és el mateix*»³ i afirma «*El gènere és un element constitutiu de les relacions socials basades en les diferències que distingeixen els sexes i [...] és una forma primària de relacions significants de poder*».⁴

3 SCOTT, «El gènere: una categoria útil para el análisis histórico».

4 Op. Cit.

El capitalisme caníbal

La filòsofa Nancy Fraser (1947) va analitzar a la seva obra *El capitalisme caníbal* el sistema social en el que vivim i que reviscola en cada crisi, amb un suggerent subtítol «*Com el nostre sistema devora la democràcia, les cures i el planeta, i què hi podem fer al respecte*».⁵ Fraser vol anar més enllà de l'anàlisi tradicional marxista del capitalisme i analitzar les diverses facetes, més enllà d'un subsistema econòmic cal, segons aquesta anàlisi, les condicions de fons —des de les relacions de parentesc a les matèries primeres.

Fraser analitza l'ordre social capitalista a partir de la seva construcció racista, patriarcal, de reproducció social i explotació natural sense límit, que van creant les condicions d'exclusió i, per tant, d'explotació. La negació d'alguns treballs com els de cura destaca en la seva anàlisi, «*El que és específic a les societats capitalistes és la diferenciació aguda entre la producció de mercaderies,*

5 FRASER, *Capitalisme caníbal. Com el nostre sistema devora la democràcia, les cures i el planeta, i què hi podem fer al respecte*.

que es recolza en el treball assalariat i en l'acumulació de capital, i la reproducció social, que es recolza en gran mesura en el treball no assalariat de la família i de certs membres de les comunitats, especialment les dones. Crec que la separació d'aquestes dues funcions essencials de la societat en funció del gènere és específica del capitalisme, i si hi ha un eix estructural de les formes de dominació masculina és aquest».⁶

D'altra banda aquest excés capitalista fagocitador provoca que s'acumulin les crisis i les contradiccions: la crisi climàtica, la crisi social, la crisi de mercats, la crisi política, la crisi del gènere, la crisi dels Drets Humans.

Sobre qui s'acomoda l'estat del benestar?

Els objectius vertebradors de l'estat del benestar són, al meu entendre, tres: seguretat econòmica i social, la reducció progressiva de les desigualtats i l'eliminació o

6 MOSQUERA, «Nancy Fraser: El 'capitalismo caníbal' está en nuestro horizonte».

El canvi que ens proposa l'RB respecte a les actuals polítiques de prestacions condicionades és evident: no cal demostrar el nivell de pobresa

reducció de la pobresa. No n'hem pogut assolir cap i anem fent passos enrere en molts aspectes.

Els drets socials s'han anat construint segons les necessitats emergents, però no hi ha hagut una conceptualització real, un reconeixement. L'estat del benestar s'ha sustentat sobre mancances, però també sobre subsidis condicionats i limitats per magres pressupostos; tot i existir una igualtat teòrica davant la llei, la igualtat d'oportunitats no és real.

En aquest context, malgrat un estat del benestar que ha patit retallades però que sembla consolidat, i reivindicacions polítiques que han estat capaces de posar sobre la taula la necessitat del reconeixement de drets socials, seguim en una societat plena de desigualtats. A l'Estat espanyol el pressupost de defensa representa el 23,4% del total, mentre només un 6,5% s'inverteix en sanitat, un 6,1% en educació i un 17% en protecció social. Més de la meitat de la població mundial viu en situació d'extrema pobresa, mentre només un 1% de la població mundial acumula el do-

ble de riquesa que el 99% restant.⁷ L'RB apareix, així, com una oportunitat enorme, necessària.

L'estat del benestar se sosté sobre el reconeixement dels Drets Humans bàsics i el seu desenvolupament, garantia i protecció. L'antropòloga Julie Wark (1945) i l'economista Daniel Raventós (1958) plantegen que «*Justícia, llibertat i dignitat humana han estat els principis fonamentals de totes les lluites pels drets humans —tot i que el terme 'drets humans' existeix des de fa poc més de dos-cents anys. L'extrema concentració de la riquesa i l'altra cara de la mateixa moneda, la destrucció arbitrària del nostre planeta, burlen avui brutalment la llei moral bàsica de Kant que els humans, com a éssers racionals, han d'obeir l'imperatiu categòric de respectar els drets de altres éssers racionals, un principi normatiu que abasta tothom. Si un dret no és universal, és privilegi d'alguns*».⁸

⁷ Per a més informació consultar a: <www.wir2018.wid.world>.

⁸ WARK; RAVENTÓS, «Renta bàsica, materia bàsica».

La renda de l'oportunitat

La justícia social requereix tant redistribució com reconeixement, l'RB facilita la redistribució i també un canvi de paradigma: passar de la productivitat com a centre de l'activitat humana, al reconeixement; el reconeixement de l'existència i la llibertat per viure-la.

Fa 21 anys Esquerra Republicana de Catalunya⁹ va presentar al ple del Parlament una proposició per a fer possible una RB i jo mateixa la defensava així: «*La Proposta ens posa sobre la taula un canvi en el mateix concepte de justícia social, i aquest repartiment proposat respondria directament a les disfuncions socioeconòmiques del mercat de treball capitalista, és a dir, no es legitimaria en base al dret al treball, sinó al dret a viure i ser dignament. És necessari merèixer el dret a viure? Ens ho hauríem de preguntar. O, quins són els treballs que mereixen valor econòmic? O si, realment, hem de demostrar constantment que som útils a la societat. La Proposta de renda bàsica de ciutadania ens posa sobre la taula un debat sobre els drets socials de*

⁹ Juntament amb el grup parlamentari IC-V.

La taxa d'ocupació al mercat laboral per a les dones és del 58,6%, 8,7 punts per sota de la dels homes

les persones, que, massa vegades, ha quedat al marge».

El canvi que ens proposa l'RB, respecte a les actuals polítiques de prestacions condicionades, és evident: no cal demostrar el nivell de pobresa, no calen processos administratius interminables, sinó que el subsidi és universal, incondicional i suficient.

Feminització de la pobresa

L'ONU afirma que la pobresa és femenina, i subratlla que entre els 25 i 34 anys hi ha 122 dones que viuen en extrema pobresa per cada 100 homes del mateix grup d'edat. El gènere resulta, per tant, determinant, a l'hora de parlar de l'exclusió social ja que és un element estructurador de la societat en tots els seus àmbits: econòmic, social, religiós i polític.

A la UE el risc de pobresa és de 24,4% per al conjunt de la població, aquest percentatge puja al 25,3% en el cas de les dones i és d'un 23,6% per als homes. El risc de pobresa és, per a les dones, superior i molt especialment quan les dones tenen més de 65 anys, etapa en què augmenta molt signi-

ficativament, degut a unes pensions menors.

A més de les dones grans, el col·lectiu següent amb més risc de pobresa i vulnerabilitat és el de les dones que encapçalen famílies monoparentals amb fills al seu càrrec o altres persones dependents, que suposen un 48% del total. De totes les famílies monoparentals, només un 15% estan encapçalades per homes. Un petit incís al respecte és la manca de suport d'aquestes famílies. Al 2008 el Govern de la Generalitat va fer un reconeixement explícit de les famílies monoparentals fent equiparació amb les nombroses, tot i haver avançat poquíssim en aquest aspecte des de llavors.

Tal com apuntava anteriorment, l'organització social capitalista i patriarcal afavoreix les desigualtats; és un sistema jeràrquic que sobreviu gràcies, precisament, a aquestes desigualtats, tot negant les diferències i establint valors universals de comportament que, generalment, són els valors masculins. És sobre aquesta base que les dones som ciutadanes de segona fila, unes ciutadanes amb plenitud de deures

i, només, la meitat dels drets; i si sumem discriminacions múltiples els drets minven: migrants, racialitzades, orientació sexual, identitat de gènere, joves, amb discapacitats... tot allò no normatiu respecte al subjecte polític universal del patriarcat.

La bretxa de gènere

Hi ha qui diu que les polítiques d'acció positiva són nefastes, però partim de diferències alarmants que afecten de forma clara les condicions de vida. Algunes dades que ens ho mostren.

L'índex d'igualtat de gènere¹⁰ —IIG— és a Catalunya del 73% i la mitjana de la UE és del 68%.

¹⁰ INSTITUT CATALÀ DE LES DONES, «Les dones a Catalunya 2022». «Un indicador quantitatiu desenvolupat per l'Institut Europeu d'Igualtat de Gènere —EIGE, per la sigla en anglès—, amb una metodologia innovadora que permet visualitzar clarament l'evolució de la igualtat entre dones i homes i detectar àrees de millora. Ofereix una xifra que s'enquadra en una escala de l'1 al 100, on 1 és la màxima desigualtat i 100 la màxima igualtat. L'índex és un indicador genèric compost per 31 indicadors bàsics, estructurats en sis dimensions: treball, diners, coneixement, temps, poder i salut. Aquestes dimensions tenen un pes desigual en el càlcul de l'índex, en funció del que les i els especialistes en igualtat de gènere consideren que té un impacte més alt en l'equitat de drets i oportunitats entre dones i homes. L'índex ofereix també un indicador agregat per a cadascuna de les dimensions».

La taxa d'ocupació al mercat laboral per a les dones és del 58,6%, 8,7 punts per sota de la dels homes. La diferència entre els salaris dels homes i de les dones a Catalunya és del 20,6% —dades 2019— de mitjana, una desigualtat alta tot i haver-se disminuït en els darrers anys. Cal tenir en compte les jornades parcials, l'absència al mercat en etapes reproductives i, també, les categories laborals diferents entre homes i dones que produeixen la bretxa. Segons dades de l'Institut Català de les Dones, un 2,6% de les agressions contra dones han estat en dones sense contracte laboral, seguit de les dones amb contracte temporal —1,2%. Si parlem de dones amb discapacitat podríem dir que són gairebé invisibles i que la LISMI —Llei d'Integració Social dels Minusvàlids, de 1982— no es compleix massa sovint i cal tenir en compte que només marca un misèrrim 2% de les contractacions obligatòries.

Les dones continuem dedicant més hores als treballs familiars i de cura. Segons l'Organització Internacional del Treball, les dones duen a terme el 76,2% del treball repro-

ductiu no remunerat, dedicant-li 3,2 vegades més temps que els homes. Adriana Sabaté fa una comparativa entre treballs de cura i treballs de mercat més enllà de les dades, on ens mostra les desigualtats que comporta: «*mentre que el treball assalariat genera drets —com l'atur, les pensions o la possibilitat de regularització de la situació administrativa— els treballs de cura no generen drets; el treball assalariat gaudeix de reconeixement social i té connotació d'utilitat, mentre els treballs de cures rarament gaudeixen de reconeixement social i resulten invisibles; el treball assalariat habitualment permet socialitzar amb companys/es, mentre que moltes feines de cura sovint tenen lloc en l'aïllament de l'entorn domèstic; el treball assalariat sol tenir un horari i calendari laboral mínimament definit, descansos previstos i vacances, mentre els treballs de cura no tenen horari ni calendari, caps de setmana ni vacances...*».¹¹

L'Observatori de la Vida Quotidiana¹² fa una anàlisi de la diferència

11 SABATÉ, «Feminisme, cures i renda bàsica».

12 Veure <www.quotidiana.coop>.

de les prestacions socials de caire econòmic, el qual mostra que hi ha una clara bretxa de gènere; per exemple, en la prestació d'atur, que té una mitjana diferencial de 124,62€ menys per a les dones; i en el cas de pensions de jubilació aquesta diferència puja a 560,99€ de mitjana.

Els estereotips socials, la divisió sexual del treball, les dificultats i expectatives en segons quins estudis i treballs porten al que sembla una extensió de la vida quotidiana. Els llocs de treball amb major presència de dones es troben als sectors feminitzats, com activitats a les llars —82,9%— i activitats sanitàries i de serveis socials —74,1%.¹³ A nivell d'estudis les dones no solen optar per estudis científics o tecnològics¹⁴ de forma massiva, tot i que està augmentant el nombre.

Amb totes aquestes dades a la mà cal afegir l'anomenat terra enganxós, que no permet un desenvolup-

13 MORENO; SÀNCHEZ-MIRA; BORRÀS, *Dones i treballs: Una aproximació al mercat de treball de Barcelona des de la perspectiva de gènere*.

14 Estudis que solen tenir un valor superior al mercat de treball.

La renda bàsica dota les dones de recursos econòmics per a l'exercici de la llibertat

pament igualitari. Les condicions de vida, econòmiques, de treball, no permeten la igualtat real. Són molts els condicionants que garanteixen una societat equitativa en la que homes i dones puguin exercir la llibertat d'igual manera. L'RB universal i incondicional és un pas important per a la transformació social i per a guanyar la llibertat.

La renda bàsica, una proposta per a la llibertat femenina

Lousie Haag (1967), professora de política a la Universitat de York, apunta que «la renda bàsica aborda alguns problemes fonamentals del disseny institucional. Fer front a aquests problemes contribuirà a resoldre una sèrie de desafiaments contemporanis, però estaran supeditats a la consecució d'altres canvis».¹⁵

L'RB no deixa de ser una mesura econòmica i, per tant, no acabarà amb totes les desigualtats. Però l'absència total de control sobre allò material i els recursos ens treu tota la llibertat de tria i ens empresona

en un rol, una vida, i ens deslegitima en una societat que ens menysté i invisibilitza. Una societat, com ja he desenvolupat, que ens violenta, exclou i ens ignora.

L'RB dota les dones de recursos econòmics per a l'exercici de la llibertat. Tenir una RB incondicional donaria més independència a les dones, ja que la seguretat econòmica comporta empoderament i proporciona instruments per prendre decisions lliures —o més lliures—; ens dona, per tant, eines per superar desigualtats i empoderar-nos. La periodista Sarah Babbiker ho explica així en una entrevista «La renda bàsica donaria autonomia i ens permetria sortir de les dinàmiques del patriarcat que ens tenen exhaustes».¹⁶

L'RB acaba amb l'estigmatització de la pobresa; una pobresa, com ja hem vist, majoritàriament femenina. L'RB trenca servituds i reconeix l'existència social. Acaba amb la dependència econòmica i dota d'autoritat social. La violència econòmica ens priva de

recursos econòmics per construir la llibertat.¹⁷ La violència masclista de caire econòmic és un maltractament invisible i molt estès, base de l'explo-tació i la desigualtat.

És evident, com apunta Haag,¹⁸ que per acabar amb les desigualtats i la violència estructural calen abordatges múltiples i transversals però, també, es fa evident que els recursos econòmics dels que es disposa personalment són imprescindibles. Qualsevol persona sense recursos econòmics ha de suportar situacions

17 LLEI 5/2008, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. «Article 4: Violència econòmica: consisteix en la privació intencionada i no justificada de recursos per al benestar físic o psicològic d'una dona i, si escau, de llurs fills o filles, en l'impagament reiterat i injustificat de pensions alimentàries estipulades en cas de separació o divorci, en el fet d'obstaculitzar la disposició dels recursos propis o compartits en l'àmbit familiar o de parella i en l'apropiació il·legítima de béns de la dona».

18 HAAG, «Basic Income's Radical Role». «Recolza la renda bàsica les preocupacions feministes? De nou, la meua resposta és la mateixa. No es pot pretendre que una reforma de la renda bàsica sigui la solució a tots els problemes que afecten les dones en aquesta societat moderna. La seguretat bàsica que ofereix una renda bàsica serà més valuosa per a uns grups que per a altres. Com que les dones, de mitjana, pateixen situacions més greus i complexes d'insseguretat que els homes, les dones se'n beneficiaran més encara, però la renda bàsica no pot solucionar tota una varietat de problemes que fan que sigui més difícil per a les dones aconseguir controlar-ne treball i el seu temps, i aquests són problemes que requereixen una resposta legislativa i de risc compartit».

16 REDONDO, «Sarah Babiker "La renta básica daría autonomía y nos permitiría salir de las dinámicas del patriarcado que nos tienen exhaustas"».

15 HAAG, «Basic Income's Radical Role».

que qui els té no suporta. En el cas de les dones parlem de situacions que comporten molt de patiment: violència masclista, mobbing, assetjament sexual... per posar només alguns exemples.

Hi ha qui acusa l'RB de desincentivar el treball per a les dones, quan el que desincentiva és la precarietat, les condicions laborals, els horaris, el salari... Desincentiven les altes taxes d'atur, de manca d'oportunitats reals i del sostre de vidre en la promoció professional. L'RB ens donaria, de forma clara, instruments per a la negociació laboral, però també per a la transformació social.

L'RB és una renda de supervivència, que ens permetria tenir les necessitats bàsiques cobertes i, per tant, posaria les condicions per poder negociar en el mercat laboral, en les relacions afectives, en la interdependència social. L'RB és, simplement, una mesura econòmica que posa la base per construir la llibertat tot minimitzant els condicionants externs; i per això mateix és, per a les dones, una finestra d'esperança i llibertat econòmica que moltíssimes ara no poden tenir. ■

■ Bibliografia

FRASER, Nancy. *Capitalisme caníbal. Com el nostre sistema devora la democràcia, les cures i el planeta, i què hi podem fer al respecte*. Barcelona: Editorial Tigre de Paper, 2023.

HAAG, Louise. «Basic Income's Radical Role» [en línia]. A *Social Europe politics, economy and employment & labour*, de 2 de març del 2017. Disponible a: <www.socialeurope.eu>.

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES. *Les dones a Catalunya 2022 dossier estadístic elaborat per l'Observatori de la Igualtat de Gènere*. Barcelona: Observatori de la Igualtat de Gènere, 2023.

MEAD, Margaret. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. Nova York: William Morrow & Company, Inc., [1935] 1963.

MORENO, Sara; SÀNCHEZ-MIRA, Núria; BORRÀS, Vicent. *Dones i treballs. Una aproximació al mercat de treball de Barcelona des de la perspectiva de gènere*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2018.

MOSQUERA, Martín. «Nancy Fraser: El «Horizontee caníbal» Hori en nuestro Horizonte» [en línia]. A *Jacobin America latina*, a 31 de desembre del 2021. Disponible a: <www.cadtm.org>.

REDONDO, Beatriz. «Sarah Babiker 'La renta básica daría autonomía y nos permitiría salir de las dinámicas del patriarcado que nos tienen exhaustas'» [en línia]. A *Nortes*, 26 de novembre del 2021. Disponible a: <www.nortes.me>.

SABATÉ, Adriana. «Feminisme, cures i renda bàsica» [en línia]. A *Realitat. Setmanari comunista. Òrgan d'expressió de classe de Comunistes de Catalunya*. De 22 de juny del 2023. Disponible a: <www.realitat.cat>.

SCOTT, Joan. «El género: una categoría útil para el análisis histórico». A LAMAS, Marta (comp.). *El Género, la construcción cultural de la diferencia sexual*. México: UNAM, 1986.

STOLCKE, Verena. «La mujer es puro cuento: la cultura del género». A *Revista Estudios Feministas*, núm. 12 (2), pàg. 77-105, 2004.

WARK, Julie; RAVENTÓS, Daniel. «Renta básica, materia bàsica» [en línia]. A *Sin Permiso*, de 4 de febrer del 2016. Disponible a: <www.sinpermiso.info>.

connexions

Polítiques públiques per a unes societats més feministes

vista prèvia >

Les polítiques públiques tenen biaix de gènere. En tots els àmbits. Per contrarestar-ho cal que la perspectiva feminista sigui transversal i present arreu. En aquest article se situen algunes de les propostes que han de formar part d'una agenda feminista per construir societats més justes i igualitàries.

**Marta Curull Sentís,
Cristina Ferrer,
Marina Muñoz Puig,
Alessandra Palomar Fuertes,
Olympia Arango**

Economistes de l'Espai 08

@espaizerovuit

El gènere de les polítiques

Els estudis de gènere sobre polítiques públiques han posat de manifest que, tot i ser neutres al gènere, poden tenir un impacte diferenciat en homes i dones. Per una banda, les activistes i acadèmiques feministes senyalen que les polítiques públiques s'han dissenyat des d'una mirada força limitada sobre allò que s'entén com a assumpte polític; ja que les institucions públiques s'han centrat a abordar aquells afers relacionats amb l'esfera pública.¹ Per exemple, les anàlisis de les polítiques de l'Estat del benestar mostren com aquestes contribueixen a mantenir un model de família nuclear heterosexual, a través de reforçar la divisió sexual del treball i de vincular l'accés a drets socials al treball remunerat.² Tanmateix, les feministes han qüestionat la rígida separació entre esfera privada i esfera pública. Als anys 1970, amb l'eslògan «allò personal és polític», els moviments feministes van situar en l'agenda política qües-

tions «relatives» a l'esfera privada, com les cures, els drets sexuals i reproductius i la violència de gènere, ampliant així els temes a tractar per part de les institucions públiques.³

Per altra banda, els estudis feministes ens mostren com les relacions de poder són centrals en l'elaboració i implementació de les polítiques públiques. En aquest sentit, el gènere, així com d'altres eixos de desigualtat com l'ètnia, la sexualitat, l'edat, la diversitat funcional o la classe social, són inherents en els seus processos d'elaboració.⁴ Per tant, les polítiques públiques poden contribuir a la (re)producció del gènere i d'altres desigualtats quan, per exemple, en la promoció de permisos de maternitat i paternitat, els discursos se centren en la participació dels pares en la criança, reproduint un model de relacions heterosexuales.⁵ Al (re)produir aquestes normes sexistes o heteronormatives, entre d'altres, es reforcen els privilegis de determinats grups de la població,

mentre que posen en una situació de desavantatge a d'altres, limitant les seves oportunitats i accés als recursos. Les polítiques públiques poden ser una eina per al canvi social i, per aquest motiu, necessiten incorporar una perspectiva de gènere i interseccional.

Perseguint aquest objectiu de transformació social, en aquest article ens centrem a analitzar les desigualtats de gènere existents en quatre àmbits concrets —usos del temps, política fiscal, STEM i salut— i, alhora, proposem polítiques públiques amb perspectiva de gènere per redreçar les desigualtats que generen les polítiques cegues al gènere.

Usos del temps

Els sistemes econòmics capitalistes han estructurat les societats al voltant del treball productiu assalariat, i han invisibilitzat el treball reproductiu i de cures. Degut a la divisió sexual del treball, són les dones qui s'ocupen de manera majoritària d'aquestes tasques, principalment entre les parets de les llars. Aquesta organització de tasques i temps

1 KANTOLA; LOMBARDO, *Gender and Political Analysis*.

2 CICCIA; SAINSBURY, «Gendering welfare state analysis: tensions between care and paid work».

3 KANTOLA; LOMBARDO, *Gender and Political Analysis*.

4 LOMBARDO; MEIER, «Challenging boundaries to expand frontiers in gender and policy studies».

5 BACCHI, «Policies as Gendering Practices: Re-Vi-ewing Categorical Distinctions».

La doble càrrega i la desigualtat de gènere al mercat laboral s'han convertit en els darrers anys en una preocupació central de governs i institucions

genera desigualtats de gènere tant a l'esfera pública com privada.

Des de la dècada de 1970, a Catalunya, les dones han augmentat la participació al mercat de treball remunerat passant de poc més d'un 30% a apropar-se al 60% al 2017.⁶ Tot i això, en els darrers anys la bretxa de participació ha quedat estancada al voltant dels 10 punts percentuals. Paral·lelament, els diferencials de gènere en el repartiment del treball de cures també han començat a reduir-se, però no en la mateixa proporció. Segons les dades més recents,⁷ al 2017 les dones dedicaven 3,8 hores diàries a les tasques reproductives, gairebé el doble que els homes, que en dedicaven dues. Com a conseqüència de treballar tant en feines remunerades com en cures no remunerades, les dones treballen un total de més hores i tenen menys temps lliure, fenomen que es coneix com la doble càrrega i que té efectes fins i tot en la

salut.⁸ Segons un estudi,⁹ la pandèmia hauria pogut empitjorar aquesta situació fent augmentar la bretxa en el total d'hores treballades entre homes i dones. Al mateix temps, el fet d'ocupar-se de manera desproporcionada i invisibilitzada de les tasques reproductives, impedeix que les dones participin de manera igualitària al mercat de treball, fent que es concentrin en feines més flexibles i a temps parcial,¹⁰ amb penalitzacions en els salaris i les hores treballades. Així, les dones de mitjana són més pobres econòmicament,¹¹ però també en temps, tenen menys accés a subsidis i pensions¹² i són més dependents econòmicament.

La doble càrrega i la desigualtat de gènere al mercat laboral s'han

convertit en els darrers anys en una preocupació central de governs i institucions. L'origen del problema s'ha situat en les tasques de cures que s'han entès com un obstacle per a l'empoderament femení. D'aquesta manera, algunes polítiques públiques s'han marcat com a objectiu reduir aquesta càrrega per a les dones, intentant minimitzar el seu pes i millorar, així, els seus resultats al mercat laboral. Malgrat això, el treball reproductiu no és una feina sense valor. Conté tot aquell temps dedicat a sostenir i reproduir la vida, resoldre les necessitats humanes i donar benestar a les persones i és, per tant, essencial.¹³ Les cures són tan imprescindibles que no han pogut reduir-se, sinó que han acabat sent privatitzades i externalitzades. Actualment, quan les tasques de cures són remunerades es realitzen en condicions de precarietat i temporalitat i recauen de manera desproporcionada en dones migrades.¹⁴ Així doncs, aquesta privatització està permetent l'empoderament d'al-

6 OBSERVATORI DEL TREBALL I MODEL PRODUCTIU, «La situació de desigualtat salarial a Catalunya entre homes i dones».

7 Dades de 2017 del CIS.

8 LANDSTEDT; HARRYSON; HAMMARSTRÖM, «Changing housework, changing health? A longitudinal analysis of how changes in housework are associated with functional somatic symptoms».

9 FARRÉ (et al.), «Gender inequality in paid and unpaid work during Covid-19 times».

10 RIUDAVETS; MUÑOZ, «Treball essencial: precarietat i polítiques públiques - Treball no remunerat».

11 GORJÓN; LIZARRAGA, «El incesante goteo contra la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres».

12 VARA, «Gender inequality in the Spanish public pension system».

13 MORAN; PARIENTE; HERRERO, «Temps per la vida. Una reflexió contextualitzada a la ciutat sostenible».

14 PRIETO; ALVARIÑO, «Treball essencial: precarietat i polítiques públiques - Cures remunerades».

En lloc de reduir o eliminar les cures, una política pública feminista hauria de tenir com a objectiu revaloritzar aquestes tasques reproductives

gues dones, però augmentant les desigualtats socials entre qui es pot i qui no es pot permetre comprar les cures al mercat i també respecte a qui es dedica a les cures de manera remunerada, però precària.¹⁵

En lloc de reduir o eliminar les cures, una política pública feminista hauria de tenir com a objectiu revaloritzar aquestes tasques reproductives. Repartir-les millor, per tal que no generin desigualtats de gènere, però tampoc augmentin les desigualtats socials.

En aquest sentit, polítiques com la equitat i intransferibilitat dels permisos per naixement han demostrat ser efectives en incorporar els homes a les tasques de cura dels infants,¹⁶ però també en millorar el repartiment de les feines domèstiques.¹⁷ També hi ha evidència

empírica que els fills i filles de pares que han agafat la baixa de paternitat tenen actituds de gènere més igualitàries, participen de manera més equitativa en les tasques de la llar i preveuen un repartiment del temps menys estereotípic a les seves llars quan siguin adults.¹⁸ Així doncs, la literatura ensenya que aquestes polítiques tenen efectes positius no només en la desigualtat de gènere avui en dia, sinó també en les criatures, generant canvis potencials a llarg termini. Amb l'objectiu de generalitzar i aprofundir en aquests resultats, el sistema educatiu hauria d'exposar les criatures a normes socials contra-estereotípiques que possessin en valor el treball essencial i la seva distribució paritària.

Per aconseguir millorar els índexs de desigualtat, cal anar més enllà i acompanyar i facilitar aquests canvis en les actituds. Polítiques com la reducció de la jornada de treball remunerat són bones estratègies per a valoritzar i repartir les tasques reproductives. També hi està havent

una creixent preocupació per construir ciutats que permetin una millor conciliació entre la feina i la vida, i la creació de comunitats que redueixin la pobresa de temps.¹⁹ Propostes com una Renda Bàsica Universal també contribuirien a reconèixer i valorar les esferes que queden fora del treball productiu remunerat i podrien permetre un millor repartiment de les tasques de cures. Alhora, també servirien per treure de la pobresa o la precarietat aquelles dones que es dediquen completament al treball reproductiu.²⁰ Finalment, també cal una provisió pública i universal de les cures i un reforç de l'Estat del benestar: llars d'infants, centres dedicats a l'atenció de la vellesa, educació, sanitat... El subministrament per part del sector públic garanteix l'accés, amb efectes demostrats en la desigualtat d'ingressos entre

15 BEIER, «Marxist perspectives on the global enclosures of social reproduction».

16 NEPOMNYASCHY; WALDFOGEL, «Paternity leave and fathers' involvement with their young children»; FARRÉ; GONZÁLEZ, «Does paternity leave reduce fertility?»; HUERTA (et al.), «Fathers' leave and fathers' involvement: Evidence from four OECD countries».

17 BÜNNING, «What happens after the 'daddy months'? Fathers' involvement in paid work, childcare, and housework after taking parental leave in Germany».

18 FARRÉ (et al.), «Changing gender norms across generations: Evidence from a paternity leave reform».

19 MORENO, «Viure en proximitat, la ciutat dels 15 minuts». RAMÍREZ-SAIZ (et al.), «Can Proximal Environments Prevent Social Inequalities Amongst People of All Ages and Abilities? An Integrative Literature Review Approach»; KUSSY; PALOMERA; SILVER, «The caring city? A critical reflection on Barcelona's municipal experiments in care and the commons».

20 FRASER, «After the family wage: A postindustrial thought experiment»; ZELLEKE, «Institutionalizing the universal caretaker through a basic income?».

Diversos estudis han demostrat com la tributació conjunta de l'IRPF disponible per a matrimonis reforça la divisió sexual del treball

mares i pares,²¹ però també posa en valor aquestes feines i garanteix que es realitzin amb sous justos i bones condicions laborals.

Política fiscal i igualtat de gènere

La política fiscal és el conjunt de totes aquelles lleis, normes i disposicions que regulen l'obtenció d'ingressos públics, majoritàriament a través de tributs. La literatura macroeconòmica ha explicat que els diferents sistemes impositius poden generar desigualtats de gènere. Per exemple, els economistes Alexander Bick i Nicola Fuchs-Schündeln,²² en el seu estudi macroeconòmic que inclou diferents països de l'OCDE, conclouen que les tarifes de l'impost sobre la renda de les persones físiques —més conegut com a IRPF a l'Estat espanyol— per a persones casades contribueixen a crear desigualtats econòmiques entre homes i dones. Aquestes tarifes generen incentius que beneficien les parelles

que adopten rols de gènere tradicionals basats en la divisió sexual del treball —on l'home s'especialitza en el treball productiu i la dona en el treball reproductiu— de manera que s'incrementa la dependència econòmica de les esposes respecte els seus marits.

Diversos estudis han demostrat com la tributació conjunta de l'IRPF disponible per a matrimonis reforça la divisió sexual del treball.^{23,24} Aquests estudis indiquen que els impostos no són neutres al gènere, contribuint al manteniment dels rols de família tradicionals. En les tributacions conjuntes es penalitza principalment la perceptora secundària —que majoritàriament són les dones—, ja que s'aplica el tipus impositiu de la renda conjunta, que serà un tipus impositiu més elevat que el que se li aplicaria si tributés de forma individual. A més, aquests estudis apunten que les deduccions per muller dependent són més quantioses que les per fills o filles dependents. Per tant, famílies

tradicionals formades per dos adults amb capacitat de treballar poden accedir a deduccions més quantioses que les famílies monoparentals. Això perjudica especialment les dones, que representen el 82% de famílies monoparentals.

Els experts i expertes en política fiscal reclamen des de fa temps la individualització de l'IRPF. Això comportaria la desaparició de la tributació conjunta i les deduccions per muller dependent, però mantindria les deduccions per fills i filles, que haurien de ser més quantioses en cas de famílies monoparentals. Actualment, únicament les famílies nombroses gaudeixen d'aquestes deduccions més elevades, que són independents de la renda. Això permetria desvincular el sistema impositiu d'una concepció tradicional de la família i donar cabuda a les noves realitats familiars. A més, la individualització de l'IRPF beneficiaria principalment les dones amb rendes més baixes, ja que estarien subjectes a un tipus impositiu inferior que si fessin una tributació conjunta amb els seus marits.²⁵ Tot i això, els rols de gènere

21 ANDERSEN; NIX, «Can the child penalty be reduced? Evaluating multiple policy interventions».

22 BICK; FUCHS-SCHÜNDELN, «Taxation and labour supply of married couples across countries: A macroeconomic analysis».

23 PAZOS MORÁN, «¿Afectan los impuestos a la (des)igualdad de género? El caso del IRPF español».

24 MARTÍNEZ; CUTILLAS; DE LA FUENTE, «La Fiscalidad en España desde una perspectiva de género».

25 Ídem.

Les dones acostumen a tenir trajectòries laborals més discontinües, a treballar en major mesura a jornada parcial i a concentrar-se en llocs de treball més precaris que els homes

també són rellevants quan s'estudien les tributacions individuals de matrimonis heterosexuales.²⁶ Per tant, aquestes polítiques fiscals s'haurien d'acompanyar d'altres mesures de suport i reconeixement del treball de cures i la seva desvinculació dels rols de gènere.

Per altra banda, el sistema de pensions també genera desigualtats de gènere. Les dones acostumen a tenir trajectòries laborals més discontinües, a treballar en major mesura a jornada parcial i a concentrar-se en llocs de treball més precaris que els homes, generalment a causa del treball de cures.^{27,28} A més, degut al racisme present en el mercat laboral, les dones racialitzades i/o migrades ho tenen encara més difícil per a accedir a una carrera laboral que els permeti ser econòmicament independents. Segons dades de l'Institut Català de les Dones, la bretxa de gènere en les pensions és la bretxa econòmica més gran i

augmenta amb l'edat.²⁹ Per fer front a aquesta desigualtat, des del 2015 es pot demanar el complement de maternitat que pretén compensar la bretxa salarial causada per la maternitat o paternitat. El poden demanar tant homes com dones, però només un dels membres de la parella. El complement suposa 28€ mensuals addicionals per a aquelles persones que el demanin. Aquesta ajuda, però, és insuficient si tenim en compte que s'ha estimat que la bretxa salarial abans de la maternitat és aproximadament d'un 5% i augmenta fins el 17%.³⁰ A més, aquest complement no considera parelles formades per dues dones en què les dues han maternat. Tampoc té en compte el treball que realitzen majoritàriament les dones que tenen cura de persones adultes dependents i que també genera una bretxa salarial. En aquest cas, una mesura necessària a curt termini per a reduir la desigualtat de gènere en les pensions seria l'augment dels complements de maternitat, la incorporació de noves realitats familiars i la inclusió dels supòsits

de cura de persones adultes dependents.

Com hem dit anteriorment, les dones tenen carreres laborals discontinües degut al treball de cures. Una altra proposta per reduir la desigualtat de gènere en les pensions seria reconèixer el treball de cures i valorar-lo a l'hora de calcular els anys treballats. A llarg termini seria necessari trencar amb la divisió binària del treball productiu i reproductiu i garantir l'accés a la pensió de jubilació independentment de la participació en el mercat de treball.³¹ Seguint l'exemple d'Argentina, es podria computar un any de cotització per cada fill o filla —dos en cas d'adopció— i reconèixer els períodes de baixa i excedència en cas de no arribar al mínim d'anys cotitzats als 60 anys.³²

Finalment, el sistema fiscal genera desigualtat de gènere a través dels impostos indirectes com l'IVA. Fins fa poc, els productes d'higiene

26 ICHINO (et al.), *Taxes, Childcare, and Gender Identity Norms*.

27 GOLDIN, *Career and Family*.

28 INSTITUT CATALÀ DE LES DONES, *Dones en el treball. Dossier estadístic elaborat per l'Observatori d'Igualtat de Gènere*.

29 Ídem.

30 ANGHEL; CONDE-RUIZ; MARRA DE ARTIÑANO, «Brechas salariales de género en España».

31 JEFFERSON, «Women and retirement pensions: A research review».

32 RIUDAVETS; MUÑOZ, «Treball no remunerat: essencialitat, desigualtats i polítiques públiques».

Les dones estan infra-representades en els àmbits de la ciència, tecnologia, enginyeria i matemàtiques

menstrual com compreses i tamps estaven gravats amb un IVA del 10%. Segons dades de l'Organització de Consumidors i Usuaris (OCU) les persones menstruants a l'Estat espanyol es deixaran uns 2.000€ en compreses i tamps al llarg de la seva vida fèrtil. L'octubre del 2022 el govern espanyol va decidir reduir-ne l'IVA fins el 4%, incloent aquests productes dins de la categoria de béns de primera necessitat. Tot i que cal celebrar aquesta mesura, van quedar fora d'aquesta reforma altres productes d'higiene femenina igualment importants com són les copes menstruals i les compreses de tela, que mantenen un gravamen del 21%. Per tant, el següent pas seria incloure aquests altres productes reutilitzables i sostenibles dins del tipus del 4% d'IVA i subvencionar-los en espais públics com els centres educatius i sanitaris, com ja va començar a fer la Generalitat el maig del 2022. Més endavant, seria recomanable que s'eliminés per complet l'IVA d'aquests productes, com ja ha fet el Regne Unit, o la provisió gratuïta d'aquests com en el cas d'Escòcia.³³

33 ARANDA, «Escòcia, primer país del món que distribuirà de franc tamps i compreses».

Polítiques educatives per la igualtat de gènere en els àmbits STEM

Les dones estan infra-representades en els àmbits de la ciència, tecnologia, enginyeria i matemàtiques —STEM, per les seves sigles en anglès. Els sectors tecnològic i d'enginyeria estan dominats pels homes, les dones ocupen només el 21% dels alts càrrecs executius en el sector tecnològic i el 13% dels llocs més alts en el camp de l'enginyeria.³⁴ A l'Estat espanyol, només un 2% de les dones ocupades ho estan en el sector TIC, enfront del 5,7% dels homes.³⁵ Aquesta situació també es reflecteix en l'acadèmia i les institucions de recerca i desenvolupament científics: només el 28% dels membres del consell científic i administratiu i el 20% dels caps de les institucions d'educació superior són dones a la UE.³⁶ Aquesta situació no només deriva en el fet que les dones tinguin menys perspectives laborals i salari-

34 BOTELLA (et al.), «Gender diversity in STEM disciplines: A multiple factor problem».

35 ONTSI, «Mujeres y digitalización: de las brechas a los algoritmos».

36 EUROPEAN COMMISSION, «She Figures 2015. Gender in Research and Innovation. Statistics and Indicators».

als, sinó que també suposa perdre el potencial que la diversitat de gènere aporta als equips —per exemple, en el foment de la innovació—³⁷ i alhora posa en risc la neutralitat de la tecnologia disponible —per exemple, en la creació d'algoritmes amb biaixos de gènere.³⁸

Les propostes de polítiques públiques adreçades a reduir la segregació ocupacional de gènere en disciplines STEM són variades i poden anar des d'aquelles dirigides a garantir processos de selecció, contractació i promoció no discriminatoris i impulsar canvis en la cultura laboral que contribueixen a la segregació laboral de les dones —o polítiques de demanda—; fins a polítiques dirigides a propiciar l'interès i la confiança de les dones a l'hora d'escollir especialitzar-se en aquestes disciplines, fomentar la creació de xarxes entre alumnat i professionals i visibilitzar referents amb qui puguin emmirallar-se —o polítiques d'oferta. Centrant-nos en aquest segon tipus

37 ASHCRAFT; MCLAIN; EGER, «Women in tech: The facts».

38 CASTANEDA (et al.), «Dealing with Gender Bias Issues in Data-Algorithmic Processes: A Social-Statistical Perspective».

Les influències socials i familiars es presenten com a factors altament determinants i poden intensificar els estereotips que relacionen gènere i STEM

de polítiques, és important recalcar que l'evidència indica que la bretxa STEM apareix en edats molt primerenques i s'intensifica al llarg de l'etapa escolar.³⁹

Les influències socials i familiars es presenten com a factors altament determinants, i poden intensificar els estereotips que relacionen gènere i STEM, tals com la creença que els homes tenen més habilitats que les dones en matemàtiques o que les carreres de ciència i enginyeria són «carreres masculines»,⁴⁰ fet que impacta negativament les aspiracions professionals de les dones i, fins i tot, el seu rendiment acadèmic en aquestes disciplines.⁴¹ De la mateixa manera, les influències poden ser positives. Un estudi recent a l'Estat espanyol mostra com les filles de dones amb alts nivells educatius tenen

més probabilitats d'aspirar als àmbits STEM en el futur,⁴² mentre que un estudi a Suècia ensenya com les noies amb interès pels camps STEM tendeixen a conservar-lo quan altres companyes de classe també mostren inclinació per aquests camps.⁴³ Tanmateix, el darrer estudi conclou que de forma general les influències entre amigues succeeixen a l'inrevés, de forma que les influències entre amigues propicien el desinterès per aquestes disciplines i contribueixen a l'augment de la bretxa de gènere en STEM. Davant d'aquesta evidència cal preguntar-se quines accions es poden prendre des de la política pública i, més concretament des del sistema educatiu, per combatre les normes de gènere.

Per una banda, diversos estudis analitzen com el currículum escolar conté textos i materials educatius en matemàtiques i ciència que expressen biaixos de gènere.⁴⁴ Una

revisió de 115 manuals de l'ESO indicava una petita presència de mencions i aparicions de dones als textos educatius en comparació a les referències a homes, cosa que evidencia la seva exclusió des dels ensenyaments.⁴⁵ Aquesta manca de representativitat deixa de banda els coneixements i les experiències de les dones i impedeix la creació de dones referents. En aquest sentit, cal destacar l'adaptació del currículum de Primària i ESO aprovada al 2022, que incorpora la perspectiva de gènere com a principi central en totes les matèries. També es poden promoure iniciatives que promoguin explícitament l'interès de les nenes en STEM, com la introducció de programes d'educació digital, robòtica o programació des de tots els nivells educatius i també en activitats extra-escolars.

Per altra banda, durant els darrers anys diverses institucions han dissenyat incentius financers com per exemple polítiques de beques

39 LINDAHL, «A longitudinal study of students' attitudes towards science and choice of career»; MARGINSON (et al.), «STEM: Country comparisons. Report for the Australian Council of Learned Academies»; LIPPA, «Gender, nature, and nurture».

40 HILL; CORBETT; ST ROSE, «Why so few? Women in science, technology, engineering, and mathematics».

41 BIAN; LESLIE; CIMPIAN, «Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests».

42 SÁINZ; MÜLLER, «Gender and family influences on Spanish students' aspirations and values in stem fields».

43 RAABE; BODA; STADTFELD, «The social pipeline: How friend influence and peer exposure widen the STEM gender gap».

44 UNESCO, «Descifrar el código: La educación de

las niñas y mujeres en ciencias, tecnología, ingeniería y matemáticas (STEM)».

45 LÓPEZ-NAVAJAS, «Análisis de la ausencia de las mujeres en los manuales de la ESO: una genealogía de conocimiento ocultada».

Aquest tipus de polítiques de «discriminació positiva» pretenen neutralitzar els biaixos que allunyen les dones d'aquests àmbits i alhora crear referents per a les futures generacions

adreçades a dones que inicien estudis universitaris en àmbits STEM, o han establert quotes que imposen una participació més igualitària en determinats estudis. Aquest tipus de polítiques de «discriminació positiva» pretenen neutralitzar els biaixos que allunyen les dones d'aquests àmbits i alhora crear referents per a les futures generacions. Per tal d'impulsar el canvi, cal continuar estenent els incentius financers que actuen a mode de «trampolí» per a les dones, així com subvencionar i promoure iniciatives dins les institucions educatives que estableixin mecanismes per fomentar la paritat en aquelles àrees on les dones es troben més infrarepresentades.

Polítiques en l'àmbit de la salut

L'estudi del cos humà, de les malalties i de com curar-les sempre ha pecat d'androcentrista i blanc.⁴⁶ Des de diferents disciplines s'ha assenyalat com, especialment la medicina, ha establert normes genèriques per la

cura del cos únicament prenent com a referència el cos masculí. Aquest fet ha tingut i té conseqüències sobre les persones que no tenen aquest tipus de cos. Per exemple, pot ser que en alguns casos les dones tinguin símptomes d'infarts diferents als dels homes i això pot fer que sigui més difícil identificar un infart en el cos d'una dona.⁴⁷ Un altre exemple són els efectes secundaris de la vacuna contra la Covid-19, que després d'administrar-la s'ha vist com alterava la regularitat del cicle menstrual i en alguns casos induïa a menstruacions més doloroses.⁴⁸ La mancança de la perspectiva de gènere fa que no només s'estudiï el cos «tradicionalment masculí», sinó també que s'oblidin qüestions de salut que afecten altres tipus de cossos. A més a més, seguint aquest fil argumental, s'aplica el prototip masculí a totes les persones que s'identifiquen amb aquest gènere obviant qualsevol dissidència existent.

No és només quin tipus de cos s'ha estudiat, sinó que l'estudi de la medi-

cina i les ciències de la salut en tots els seus subàmbits ha estat limitat a una mirada masculina. Per aquest motiu no només tenim coneixements limitats de com afecten a altres cossos certes malalties, sinó que tot allò relacionat amb el cos que no és tradicionalment masculí s'ha anat obviant. En aquest apartat del nostre article ens centrem en tres polítiques públiques de caràcter feminista que es poden desenvolupar per millorar el benestar dels altres cossos.

Menstruació

Avui en dia segueixen existint molts llocs i espais públics que no disposen de les instal·lacions necessàries perquè una persona menstruante pugui canviar-se tranquil·lament.⁴⁹ No existeixen llocs per canviar-se perquè l'espai no està pensat *ni per ni per a* les persones menstruants. Una proposta senzilla que facilitaria el dia a dia d'aquestes persones és la instal·lació de papereres dins de tots els lavabos públics per tal de llençar

46 RIEKER; BIRD, «Rethinking Gender Differences in Health: Why We Need to Integrate Social and Biological Perspectives».

47 BEAL, «Gender and Stroke Symptoms: A Review of the Current Literature».

48 NAZIR (et al.), «Menstrual abnormalities after COVID-19 vaccines: A systematic review».

49 HOLST (et al.), «Experiences of menstrual inequity and menstrual health among women and people who menstruate in the Barcelona area — Spain: a qualitative study».

La menstruació segueix sent un impediment una vegada al mes per a moltes persones per tal de dur a terme tasques habituals

els residus, és a dir, tampons i/o compreses, però també piques per si alguna persona utilitza una copa menstrual. Així com, caldria augmentar el nombre de lavabos públics que ajudaria a reduir aquesta bretxa discriminatòria.

La menstruació segueix sent un impediment una vegada al mes per a moltes persones per tal de dur a terme tasques habituals.⁵⁰ Cal fer una revisió de les solucions que es donen a les persones menstruants amb forts dolors des de la ginecologia; aquestes normalment no són més que «*pren-te un paracetamol o comença amb les pastilles anticonceptives*». La primera part de la frase implica que mensualment un cos menstruante ha de medicar-se amb calmants o pal·liatius, cosa que a part de ser qüestionable, fa que ens preguntem com un procés «natural» del nostre cos és tractat com una molèstia o un impediment. La segona part de la frase implica que l'única solució implica prendre's una pastilla que, entre d'altres, té com a efecte secundari

canvis d'estat d'ànim i augment de risc d'infart. No és només l'atenció sanitària la que ha de ser actualitzada, sinó també cal que empreses i llocs de treball ofereixin una alternativa a aquelles persones que no poden continuar amb la seva rutina a causa del malestar provocat per la seva menstruació.⁵¹

Finalment, l'educació és una eina que es pot utilitzar per a fer arribar aquesta informació a la canalla. Cap persona menstruante s'hauria d'avergonyir de tenir la regla.⁵² A més a més, tots els gèneres haurien de conèixer com, per què i cada quan es produeix aquest fenomen. Visibilitzar la diversitat de cossos menstruants existents també és un deure pendent en l'educació, cal explicar per què no totes les dones menstruants i per què no tots els cossos que menstruants són o han de ser el que socialment es considera com a «femení». De fet, és clau que la formació sobre menstruació i salut sexual tingui un discurs que no doni peu a la transfòbia.

Protocol en cas d'agressió

Un dels àmbits sanitaris on és important aplicar la perspectiva feminista són els protocols d'actuació en cas d'agressió sexual. No parlem només de l'existència d'un protocol, sinó de quin paper juga la víctima en aquest procés. En alguns casos el mateix protocol d'actuació, a part de ser cansat i tediós, acaba revictimitzant aquella persona que ha patit violència. El fet que més de dos especialistes de la salut facin a la víctima les mateixes preguntes en un lapse de 30 minuts li fa reviure l'experiència. Això fa que la supervivent sigui revictimitzada i hagi de tornar a passar emocionalment pel mal tràngol. És cert que es necessita informació per estudiar el cas, especialment si es vol portar a judici, però ha d'existir una altra manera per recollir-ne el testimoni.

Una proposta podria passar per la digitalització de l'expedient de la supervivent, amb totes les garanties de confidencialitat necessàries, per tal d'evitar aquesta re-revictimització i repetició dolorosa de les preguntes.

50 LAUX-BIEHLMANN; HOOGHE; ZOLLNER, «Menstruation pulls the trigger for inflammation and pain in endometriosis»; TEPERI; RIMPELÄ. «Menstrual pain, health and behavior in girls».

51 YEBRA SERRANO, «Baja laboral por menstruación dolorosa».

52 VERDE, «El tabú de la regla: las mujeres se callan el dolor y ocultan su incomodidad».

La construcció de societats feministes requereix de polítiques que enderroquin totes les estructures de poder generadores de desigualtats entre persones

Ginecologia

L'últim aspecte en què ens centrem en aquest article és en l'aplicació de la perspectiva LGBTI+ en el món de la ginecologia. En ple 2023 existeixen molts professionals de la salut que, a consulta, només pregunten per les relacions sexuals amb penetració entre home i dona cis.⁵³ No es tracta només d'un tema polític, sinó d'un tema de salut. Les infeccions i malalties per transmissió sexual no són només del món cisheterosexual, ni totes les pacients que passen per ginecologia són cisheterosexuals.

Una altra mancança de l'especialitat de la ginecologia a l'hora de tractar amb la diversitat sexual és el cas de la transfòbia. Es reporten habitualment casos de discriminació a consulta perpetuats per especialistes de la salut que s'adrecen amb el gènere erroni cap al pacient, dubten de la seva identitat i tenen un tracte paternalista.⁵⁴

53 BORRAZ, «Lesbianas en el ginecólogo: Heteros hasta que se demuestre lo contrario».

54 BORRAZ, «La difícil relación entre las personas trans y el sistema sanitario: 'En ginecología me llaman Rubén, pero cuando me desvisto empiezan a tratarme en femenino'».

Per aquests dos motius, entre d'altres, cal dotar de perspectiva de gènere i LGBT+ al personal ginecològic per tal que totes les persones que passin per consulta se sentin segures en l'àmbit personal i en l'àmbit sanitari.

Construint futur des del present

Les polítiques públiques analitzades en els apartats anteriors apunten a tres qüestions fonamentals. En primer lloc, les administracions públiques tenen un paper crucial a l'hora de combatre les desigualtats existents a partir del disseny i la implementació de les polítiques públiques. En segon lloc, per revertir les desigualtats de gènere, esdevé imperatiu incloure la transversalització de gènere en totes les polítiques públiques. En tercer lloc, les diferents anàlisis realitzades han posat de manifest com altres eixos de desigualtat, més enllà del gènere, també provoquen desigualtats. Així doncs, és necessari avançar en la introducció de la perspectiva interseccional. En aquest article hem fet una breu anàlisi sobre com determinades polítiques públiques en

àmbits concrets poden contribuir a redreçar desigualtats existents. Les mesures presentades no pretenen ser exhaustives, només una mostra de possibles polítiques feministes necessàries per combatre les discriminacions actuals. Així, les podem entendre com a petites passes que a curt i mitjà termini milloraran les vides de moltes persones. Ara bé, la construcció de societats feministes requereix de polítiques que enderroquin totes les estructures de poder generadores de desigualtats entre persones. ■

■ Bibliografía

- ANDERSEN, Martin E.; NIX, Emily. «Can the child penalty be reduced? Evaluating multiple policy interventions». A *Statistics Norway Discussion Paper*, núm. 983, 2022.
- ANGHEL, Brindusa; CONDE-RUIZ, José Ignacio; MARRA DE ARTIÑANO, Ignacio. «Brechas salariales de género en España». A *Hacienda Pública Española*, núm. 229, pàg. 87-11, 2019.
- ASHCRAFT, Catherine; MCLAIN, Brad; EGER, Elizabeth. «Women in tech: The facts». A *National Center for Women & Technology (NCWIT)*, 2016.
- BACCHI, Carol. «Policies as Gendering Practices: Re-Viewing Categorical Distinctions». A *Journal of Women, Politics & Society*, 2016.
- BEAL, Claudia. «Gender and Stroke Symptoms: A Review of the Current Literature». A *Journal of Neuroscience Nursing*, núm. 42 (2), 2010.
- BEIER, Friederike. «Marxist perspectives on the global enclosures of social reproduction». A *tripleC*, núm. 16 (2), pàg. 546-561, 2018.
- BIAN, Lin; LESLIE, Sarah-Jane; CIMPIAN, Andrei. «Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests». A *Science*, vol. 355, núm. 6323, pàg. 389-391, 2017.
- BICK, Alexander; FUCHS-SCHÜNDELN, Nicola. «Taxation and labour supply of married couples across countries: A macroeconomic analysis». A *The Review of Economic Studies*, vol. 85 (3), pàg. 1543-1576, 2018.
- BORRAZ, Marta. «Lesbianas en el ginecólogo: Heteros hasta que se demuestre lo contrario» [en línia]. A *elDiario.es*, de 9 d'octubre de 2017. Disponible a: <www.eldiario.es>.
- BORRAZ, Marta. «La difícil relación entre las personas trans y el sistema sanitario: 'En ginecología me llaman Rubén, pero cuando me desvisto empiezan a tratarme en femenino'» [en línia]. A *elDiario.es*, de 12 de juny de 2019. Disponible a: <www.eldiario.es>.
- BOTELLA, Carmen (et al.). «Gender diversity in STEM disciplines: A multiple factor problem». A *Entropy*, vol. 21 (1), núm. 30, 2019.
- BÜNNING, Mareike. «What happens after the 'daddy months'? Fathers' involvement in paid work, childcare, and housework after taking parental leave in Germany». A *European Sociological Review*, volum 31 (6), 2015.
- CASTANEDA, Juliana (et. al). «Dealing with Gender Bias Issues in Data-Algorithmic Processes: A Social-Statistical Perspective». A *Algorithms*, 2022.
- CICCIA, Rossella; SAINSBURY, Diane. «Gendering welfare state analysis: tensions between care and paid work». A *European Journal of Politics and Gender*, vol. 1 (1-2), 2018.
- EUROPEAN COMMISSION. «She Figures 2015. Gender in Research and Innovation. Statistics and Indicators». A *Directorate-General for Research and Innovation*, 2016.
- FARRÉ, Lúdia (et al.). «Changing gender norms across generations: Evidence from a paternity leave reform». A *BSE Working Paper*, núm. 1310, 2022.
- FARRÉ, Lúdia (et al.). «Gender inequality in paid and unpaid work during Covid-19 times». A *Review of Income and Wealth*, series 68 (2), 2022.
- FARRÉ, Lúdia; GONZÁLEZ, Libertad. «Does paternity leave reduce fertility?». A *Journal of Public Economics*, núm. 172, pàg. 52-6, 2019.
- FRASER, Nancy. «After the family wage: A postindustrial thought experiment». A *Justice Interruptus: Critical Reflections on the «Postsocialist» Condition*, pàg. 41-66, 1997.
- GOLDIN, Claudia. *Career and Family*. Nova Jersey: Princeton University Press, 2021.
- GORJÓN, Lucía; LIZARRAGA, Imanol. «El incesante goteo contra la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres». A *ICE, Revista de Economía*, núm. 921, 2021.
- HILL, Catherine; CORBETT, Christianne; ST ROSE, Andresse. «Why so few? Women in science, technology, engineering, and mathematics». A *American Association of University Women*, 2010.
- HOLST, Anna Sofie (et al.). «Experiences of menstrual inequity and menstrual health among women and people who menstruate in the Barcelona area —Spain: a qualitative study». A *Reprod Health*, núm. 19 (1), 2022.
- HUERTA, Maria C. (et al.). «Fathers' leave and fathers' involvement: Evidence from four

OECD countries». *A European Journal of Social Security*, núm. 16, pàg. 308-346, 2014.

ICHINO, Andrea (et al.). «Taxes, Childcare, and Gender Identity Norms». *A IFN Working Paper*, núm. 1283. Stockholm: Research Institute of Industrial Economics (IFN).

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (ICD). *Dones en el treball. Dossier estadístic elaborat per l'Observatori d'Igualtat de Gènere*, 2020.

JEFFERSON, Therese. «Women and retirement pensions: A research review». *A Feminist Economics*, núm. 15 (4), pàg. 115-145, 2009.

KANTOLA, Johanna; LOMBARDO, Emanuela. *Gender and Political Analysis*. Londres: Palgrave, 2017.

KUSSY, Angelina; PALOMERA, David; SILVER, Daniel. «The caring city? A critical reflection on Barcelona's municipal experiments in care and the commons». *A Urban Studies*, 2022.

LANDSTEDT, Evelina; HARRYSON, Lisa; HAMMARSTRÖM, Anne. «Changing housework, changing health? A longitudinal analysis of how changes in housework are associated with functional somatic symptoms». *A Int J Circumpolar Health*, vol. 75 (1), 2016.

LAUX-BIEHLMANN, Alexis; HOOGE, Thomas; ZOLLNER, Thomas. «Menstruation pulls the trigger for inflammation and pain in endometriosis». *A Trends Pharmacol Sci*, núm. 36 (5), 2015.

LINDAHL, Britt. «A longitudinal study of students' attitudes towards science and

choice of career». *A NARST Annual Conference*, April 15-18, 2007, New Orleans.

LIPPA, Richard. «Gender, nature, and nurture». *A Routledge*, 2005.

LOMBARDO, Emanuela; MEIER, Petra. «Challenging boundaries to expand frontiers in gender and policy studies». *A Policy & Politics*, vol. 50 (1), 2022.

LÓPEZ-NAVAJAS, Ana. «Análisis de la ausencia de las mujeres en los manuales de la ESO: una genealogía de conocimiento ocultada». Madrid: Ministerio de Educación, 2014.

MARGINSON, Simon (et al.). «STEM: Country comparisons. Report for the Australian Council of Learned Academies». 2013.

MARTÍNEZ, Marta; CUTILLAS, Sergi; DE LA FUENTE, Maria. «La Fiscalidad en España desde una perspectiva de género». *A Institut per a l'estudi i la transformació de la vida quotidiana*, 2016.

MORAN, Charo; PARIENTE, Helena; HERRERO, Yayo. «Tems per la vida. Una reflexió contextualitzada a la ciutat sostenible». *A Dossiers del temps*, Ajuntament de Barcelona, 2022.

MORENO, Carlos. «Viure en proximitat, la ciutat dels 15 minuts» [en línia]. *A Barcelona Metròpolis*, Desembre de 2020. Disponible a: <www.barcelona.cat>.

NAZIR, Maheen (et al.). «Menstrual abnormalities after COVID-19 vaccines: A systematic review». *A Vacunas*, S77-S87, 2022.

NEPOMNYASCHY, Lenna; WALDFOGEL, Jane. «Paternity leave and fathers' involvement with their young children». *A Community, Work and Family*, núm. 10, pàg. 427-453, 2007.

OBSERVATORI DEL TREBALL I MODEL PRODUCTIU. «La situació de desigualtat salarial a Catalunya entre homes i dones». Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, Generalitat de Catalunya, 2017.

ONTSI. «Mujeres y digitalización: de las brechas a los algoritmos», 2020.

PAZOS MORÁN, Maria. «¿Afectan los impuestos a la (des)igualdad de género? El caso del IRPF español». *A Documentos de trabajo del Instituto de Estudios Fiscales*, núm. 2, 2011.

PRIETO, Lydia; ALVARIÑO, Manuel. «Treball essencial: precarietat i polítiques públiques - Cures remunerades» [en línia]. *A Espai Zero Vuit*, 2022. Disponible a: <www.espaizerovuit.com>.

RAABE, Isabel J.; BODA, Zsófia; STADTFELD, Christoph. «The social pipeline: How friend influence and peer exposure widen the STEM gender gap». *A Sociology of Education*, vol. 92, núm. 2, pàg. 105-123. 2019.

RAMÍREZ-SAIZ, Alba (et al.). «Can Proximal Environments Prevent Social Inequalities Amongst People of All Ages and Abilities? An Integrative Literature Review Approach». *A Sustainability*, núm. 14 (19), 2022.

RIEKER, Patricia; BIRD, Chloe. «Rethinking Gender Differences in Health: Why We Need to

Integrate Social and Biological Perspectives».
A *The Journals of Gerontology*, Series B, 60
(Special Issue 2), 2005.

SÁINZ, Milagros; MÜLLER, Jörg. «**Gender
and family influences on Spanish students'
aspirations and values in stem fields**». A
International Journal of Science Education, vol.
40, núm. 2, pàg. 188-203, 2018.

TEPERI, Juha; RIMPELÄ, Matti. «**Menstrual
pain, health and behavior in girls**». A *Soc Sci
Med*, núm. 29 (2), 1989.

RIUDAUVETS, Marc; MUÑOZ, Marina. «**Treball
essencial: precarietat i polítiques públiques -
Treball no remunerat**» [en línia]. A *Espai Zero
Vuit*, 2022. Disponible a: <www.espaizerovuit.com>.

UNESCO. «**Descifrar el código: La educación
de las niñas y mujeres en ciencias, tecnología,
ingeniería y matemáticas (STEM)**». A
*Organización de las Naciones Unidas para la
Educación, la Ciencia y la Cultura*.

VARA, Miranda. «**Gender inequality in the
Spanish public pension system**». A *Feminist
Economics*, vol. 19 (6), pàg. 136-159, 2013.

VERDE, Nuria. «**El tabú de la regla: las
mujeres se callan el dolor y ocultan su
incomodidad**» [en línia]. A *RTVE*, de 27 de maig
de 2021. Disponible a <www.ineaf.es>.

YEBRA SERRANO, Marta. «**Baja laboral
por menstruación dolorosa** » [en línia]. A
INEAF Business School, de 4 d'agost de 2022.
Disponible a <www.ineaf.es>.

ZELLEKE, Almaz. «**Institutionalizing the
universal caretaker through a basic income?**». A
Basic Income Studies, núm. 3, 2008.

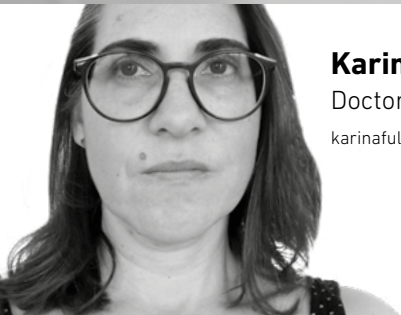

navegador

Un horitzó possible: debats i pràctiques sobre economia feminista

vista prèvia >

Cada cop més, l'economia feminista s'obre pas per ser una visió diferent al mantra capitalista sobre com haurien de funcionar les economies modernes. A partir de la idea de situar les cures al centre, hi ha diverses experiències arreu del món que avancen per construir una alternativa a les nostres formes actuals de produir i distribuir béns i serveis. Aquest article en recull algunes que mostren, bastides a partir de diferents iniciatives comunitàries.

Karina Fulladosa-Leal

Doctora en psicologia social

karinafulladosa@gmail.com

Introducció

Des de ja fa més d'una dècada l'economista Amaia Pérez Orozco (1977) ens planteja que assistim a una crisi global civilitzatòria, que va tenint diferents conseqüències, reptes i desafiaments d'acord amb els contextos geopolítics i les diferents relacions que es van generant al nord i el sud global.

En línies generals podem dir que les «crisis» de cures, econòmiques i ambientals es recolzen en una base comuna referent al model socioeconòmic imposat. Si parlem en termes del capital, un exemple és l'afebliment social dels no assalariats, que finalment ha estat i és la debilitat de tota la classe obrera respecte al capital.¹ Aquesta alhora es basa en gran part en processos de deslocalització d'empreses, estratègies que intenten reduir impostos, flexibilitat laboral, desorganització de la classe treballadora i reducció de salaris i precarització dels treballs en general, però sobretot aquesta precarització s'accentua en el col·lectiu de

1 PÉREZ OROZCO, «Cadenas globales de cuidados: preguntas para una crisis».

dones, dones migrants i dissidències. I a més a més, seguim assistint a una espoliació ferotge dels recursos naturals i territoris per part del nord global cap al sud global.

És per aquesta situació que es multipliquen les reflexions sobre la necessitat de canvis en el sistema socioeconòmic dominant, capitalista, racista i patriarcal.

En aquest article es vol visibilitzar i compartir experiències d'economia feminista que es donen fora de l'Estat espanyol, per promoure, compartir i donar a conèixer tant el marc interpretatiu, l'aposta política, com les pràctiques que s'estan fent endavant en resposta a l'economia hegemònica de mercat. Quan m'arriba la sol·licitud per elaborar aquest article divulgatiu encara em trobava a Montevideo, previ al 8M on vaig tenir l'oportunitat de conèixer de primera mà experiències diverses d'economia feminista i solidària. Escric des del sud en aquesta oportunitat, però també contaminada pel meu trànsit i experiència dins dels darrers onze anys amb el sindicat de treballadores de la llar i les cures Sindillar a Barcelona, on hem construït una

rica experiència autogestionada i de suport mutu dins dels fonaments de l'economia feminista.²

L'economia feminista i la sostenibilitat de la vida

Les economies feministes han estat un caldo de cultiu entre moltes altres estratègies com són les economies social i solidària, economies populars, comunitàries i del bon viure per trobar alternatives a l'economia hegemònica de mercat que permetin anar cap a un canvi de paradigma on col·locar les persones al centre i no al capital.

Tot i això, cal dir que el camp de les economies feministes és divers i heterogeni, per la qual cosa per a aquest abordatge prendrem les reflexions de les economistes feministes de la ruptura³ i de la sostenibilitat

2 Alhora, alguns dels debats que comparteixo aquí són part d'una investigació molt més àmplia respecte als treballs de reproducció a FULLADOSA-LEAL, «Mujeres en movimiento: ampliando los márgenes de participación social y política en la acción colectiva como trabajadoras del hogar y el cuidado».

3 PÉREZ-OROZCO, «Crisis multidimensional y sostenibilidad de la vida».

La proposta de la sostenibilitat de la vida és una aposta per col·locar al centre les persones i no els mercats

de la vida,⁴ entenent que aquestes també poden dialogar amb les economies socials i solidàries⁵ per continuar la discussió.

La consideració de la sostenibilitat de la vida dins de les economies feministes no es planteja només com una forma de cobrir les necessitats materials, sinó que introdueixen aquells elements que romanen ocults, però que fan que una vida valgui l'alegria de ser viscuda. Aquest canvi d'enfocament implica desvetllar les falses dicotomies entre allò privat-públic, productiu-reproductiu, raó-emoció, lliscant a posicions que integren i amplien la noció de treball, considerant totes aquelles activitats històricament excloses com les tasques domèstiques i de cura.⁶

La proposta de la sostenibilitat de la vida és una aposta per col·locar al centre les persones i no els mercats, com a forma de generar un corrent de pensament o un canvi de paradig-

ma respecte de l'economia clàssica androcèntrica cap a una econòmica no monolítica, heterogènia i interdisciplinària.⁷

La centralitat de l'economia es troba a les persones i no als mercats, i això comporta un canvi en les necessitats. El que és interessant d'aquest nou marc analític és que, a través de la metàfora de l'iceberg, es proposa una ruptura amb el marc ortodox. En paraules de Matxalen Legarreta (1977), és un canvi de perspectiva, en què s'ha amagat part del que sosté l'economia, en què allò imprescindible és allò invisible.⁸

Aquesta tensió, que a més la veiem a la nostra quotidianitat, es forja entre la lògica del benefici i renda dels mercats i per altra banda les necessitats humanes elementals per a la nostra existència com són les cures. Col·locar les cures al centre suposa inexorablement establir un altre tipus d'organització social, on la conciliació de la vida laboral, familiar i personal

es perceben com un horitzó insostenible, apel·lant a la inviabilitat de conciliar dues lògiques amb objectius contraposats, que ens empenyen permanentment a mals arranjaments.⁹

Per tant, aquesta perspectiva no es basa tant en la conciliació sinó en un canvi d'enfocament i de paradigma al voltant de l'economia i les cures. No només tenir en compte les necessitats bàsiques com a forma de subsistència de la vida sinó també la que li atorga i dona sentit, que és la seva existència, interrelacionant la vida material —accions que de manera repetida resolen la pervivència— amb el món de la vida —aquestes que tenen un significat concret i la doten d'existència.¹⁰ El que volem dir és que el treball de subsistència, el que no passa pel mercat i per tant no té un valor econòmic, és en definitiva el que el sosté. És dir, l'espoliació del treball de les dones és un subsidi per a l'acumulació de capital.¹¹

Aquestes aportacions també han

4 CARRASCO, «La sostenibilidad de la vida humana: ¿un asunto de mujeres?».

5 OSORIO-CABRERA, «Modos de vida vivibles: Economía(s) Solidaria(s) y Sostenibilidad de la vida».

6 CARRASCO, «La sostenibilidad de la vida humana: ¿un asunto de mujeres?».

7 CARRASCO, «Introducción: hacia una economía feminista».

8 LEGARRETA, «El tiempo donado en el ámbito doméstico-familiar. Estudio sobre el trabajo doméstico y los cuidados».

9 Ídem.

10 Ídem.

11 FEDERICI, *Revolución a punto cero. Trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*.

La vida de les persones té dues dependències ineludibles, la que tenim entre els éssers humans i entre els altres éssers vius

estat nodrides per les propostes alternatives dins de l'activisme, el decreixement, l'ecologisme social; i des de l'àmbit acadèmic, com el postdesenvolupament; o des de la política aplicada com el bon viure o viure bé: «*sumak kawsay*» en quítxua a l'Equador i «*suma q'amanya*» en aimara a Bolívia, recollits a les seves constitucions.¹²

Tres conceptes clau de l'economia feminista

En resum, el que ens estan plantejant les economies feministes són tres principis fonamentals que tenen a veure amb:

1. La interdependència, és a dir, en desessencialitzar la vida, no caure en un lloc utòpic on podria existir una vida fora de les actuals relacions de domini o capital, sinó preguntar-nos sota quins altres criteris i ètiques es pot construir aquesta vida que mereix «l'alegria» de

ser viscuda.¹³ Aquesta nova perspectiva té a veure amb la ruptura de l'autosuficiència heteropatriarcal, on es manté sota la catifa la interdependència d'unes persones amb les altres al llarg de la nostra existència. És un canvi ontològic on es dona la materialitat de la vida i els cossos, comprenent que la vida és vulnerable i finita.¹⁴ I d'aquí es desprèn que cal una sèrie de circumstàncies i relacions que la facin possible.

2. L'ecodependència que implica abordar els límits del món on vivim, visibilitzant que els estem superant, prenent consciència de l'esgotament dels recursos que sostenen la vida, com planteja Yayo Herrero (1965). La vida de les persones té dues dependències ineludibles, la que tenim entre els éssers humans i entre els altres éssers vius —naturala.¹⁵ Pel que fa a la natura,

les persones obtenim aliments, aigua, recer, energia, minerals; i tanmateix des de les societats occidentals s'ha intentat posar un vel a aquesta ecodependència, és a dir, un abisme ontològic entre la vida humana i el planeta on es desplega.¹⁶

3. La política dels afectes, és a dir, la indissolubilitat de les dimensions materials i afectives de les necessitats; que permeti dinamitzar la dicotomia desig —més enllà del sosteniment/necessitat—; i remarcar la importància de la necessitat de cures com a pròpia de totes les persones al llarg de la vida i així qüestionar les relacions de poder i opressió entre famílies, grups i comunitats.¹⁷

Experiències situades de les economies feministes

Les experiències i pràctiques que es presenten tenen punts de trobada

12 PÉREZ-OROZCO, «Crisis multidimensional y sostenibilidad de la vida».

13 Ídem.

14 PÉREZ OROZCO, «Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados».

15 HERRERO, «Ecofeminismo: una propuesta de transformación para un mundo que agoniza».

16 Ídem.

17 Marxa Mundial de les Dones per a la Carpa de les Dones, «Cadastre plurinacional d'experiències d'economia feminista i solidària la vida al centre».

La idea bàsica de la Mercada és fomentar el treball entre dones i fer aquests intercanvis tant de productes com serveis entre elles

i alhora divergeixen en alguns dels seus objectius. La selecció no és atzarosa ja que és important que es visualitzin com a experiències que responen tant a la transformació econòmica, sociocultural i de pensament per construir un nou paradigma alternatiu a l'actual model socioeconòmic.

La Mercada

La Mercada Feminista Uruguai neix el 2017 i és un espai d'activisme a les xarxes i una borsa de treball feminista. El grup de Facebook compta amb 10.883 integrants. Sorgeix des de dos moviments: un va ser quan Mariana Rodríguez, una de les promotores, vivia al Brasil i participava d'alguns grups de Sao Paulo i Paraná, on les dones ofereixen la feina i es fomenta el consum entre elles. I per altra banda, el 2016 es crea la pàgina del Moviment Feminista Uruguai on a través de diversos debats es comença a pensar com enfortir altres economies i generar alternatives. Així, ella i una altra companya donen inici al grup, on ara ja en són vuit les coordinadores.

La idea bàsica de la Mercada és fomentar el treball entre dones i fer aquests intercanvis tant de productes com de serveis entre elles. Es plantegen que atès l'actual sistema capitalista, neoliberal i patriarcal en què les dones i dissidències estan més excloses, calia crear alternatives que permetessin enfortir-se entre elles mateixes. Alhora, aquest espai és molt important perquè ha estat la porta d'entrada per a moltes altres dones al feminisme i a l'economia col·laborativa.

Al 2020 guanyen el premi Fortalecidas, impulsat per la Intendència de Montevideo (IM), amb el projecte «Feminismes per a la igualtat: eines per a la diversificació laboral de les dones i dissidències». Això va servir per realitzar la pàgina web¹⁸ i fer formació perquè les persones poguessin enfortir els seus projectes.

La formació feminista es donava de forma transversal als tallers que es van anar realitzant. Per al col·lectiu significa que les pràctiques d'economia feminista es basen a col·locar al centre les persones, enfortir i

dignificar el treball de les dones i les dissidències. Aquesta formació va permetre evidenciar que de vegades el que necessita aquesta persona per a l'autogestió és tenir una xarxa, no només de qui li compri el seu producte, sinó per a l'incentiu, per poder preguntar si el que pensa fer és per aquí o per allà i poder inspirar-se en la feina d'altres companyes. És important treballar l'autoestima com també el valor d'autogestionar-ne l'economia i ocupar l'espai públic. És a dir, generar una sustentació entre les dones i les dissidències perquè puguin estructurar els seus propis ingressos.

A partir de diverses reflexions, comencen a fer diverses preguntes perquè les persones puguin accedir al grup, ja que l'objectiu és que sigui un grup per a dones i dissidències, per tant no volien que entressin homes cis a formar-ne part. Al grup hi ha diverses regles d'ús que es van gestar del col·lectiu perquè compleixi amb els objectius pel qual va ser creat i n'hi hagi una cura. D'aquesta manera, van anar sistematitzant el que anava succeint dins del grup i així generant de manera intuïtiva i pràctica unes bones formes d'ús.

18 Veure: <www.mercadafeministauruguay.com>.

Un gran percentatge de dones i dissidències generen el seu ingrés mensual només dels intercanvis que generen a través de la pàgina de Facebook

Alhora l'espai virtual és un lloc de reflexió i debat dels productes i serveis que s'ofereixen, així com també un espai d'ajuda mútua entre les participants. En una ocasió una persona que feia sabatilles i treballava amb cuir, va generar un debat interessant dins del grup, algunes companyes des d'una perspectiva vegana van explicar la seva postura, donant eines i solucions i finalment la companya va optar per transformar aquest material en un altre que fos ecològic i reciclable.

Els mateixos projectes autogestionats o oficis es van relacionant i creant nous productes o nous treballs que es donen a partir del grup. Per exemple, si tens un negoci i necessites que facin la serigrafia d'una samarreta, o algú que faci fotos, o gestioni les xarxes socials. Les instàncies presencials són bàsicament les trobades de tallers, formació i fires.

La primera fira es va realitzar en la inauguració de la plaça de les Pioneres a la Trobada Feminista del 2020. En el moment hi ha un grup enfortit de firaires estables. Les fires es gestionen a través de trucades on les firants s'apunten. Fins ara han

pogut cobrir tots els espais amb les persones que s'hi han presentat.

Un altre projecte que estan desenvolupant és la gestió d'una cafeteria a la plaça Las Pioneras. Aquest projecte compta amb persones del grup que es dediquen a la gastronomia, a més del suport de les coordinadores del grup de Facebook. Això permetrà tenir un espai físic més estable tant per a la realització periòdica de les fires com un espai de *pick up* —recollir la mercaderia— de la Mercada i un espai de cures amb tot allò necessari —canviadors, jocs, cadires, taules... Aquest projecte està tenint suports tant d'altres col·lectius feministes, com des de l'economia social i solidària i Enlace —coworking públic de la IM— que les estan acompanyant en el procés.

La gestió econòmica del grup com del futur projecte de la cafeteria es dona a través d'alguns fons públics com s'ha esmentat i d'una quota mínima que se sol·licita a les firaires que són 100 pesos uruguaians —l'equivalent a 2,5€— i un producte per generar per a una cistella i rifar-la. La Mercada està pensada des d'una forta unitat de militància

i sosteniment, a més de generar pràctiques transformadores en allò quotidià, ja que un gran percentatge de dones i dissidències generen el seu ingrés mensual només dels intercanvis que generen a través de la pàgina de Facebook. Això implica que, a la pràctica, estan creant alternatives econòmiques.

Fira Agroecològica i Centre Cultural de la Dona a Butantã

La Fira Agroecològica i Centre Cultural de la Dona a Butantã,¹⁹ al Brasil, és una iniciativa autogestionada de productores. És un model de gestió col·lectiva que aplega la Xarxa d'Economia Solidària i Feminista (RESF Nacional), el Centre d'Economia Solidària de la Universidad de Sao Paulo i la Incubadora Tecnològica de Cooperatives Populares, coorganitzada per Front de Mulheres, grup derivat de l'Associação Nacional do Reggae, institució sense fins lucratius. La seva visió és estimular, promoure i enfortir el lideratge femení, mitjançant reflexions i accions

19 Vegeu: <www.fadu.edu.uy>.

La reproducció de la vida és un tema polític i que posen al centre en la seva pràctica

basades en la participació, valorant l'economia solidària, la sostenibilitat i la comunitat.²⁰

La Fira es va iniciar el desembre del 2017, a partir de l'associació entre diferents organitzacions i la universitat, que va articular una xarxa de més de 60 productores d'aliments naturals i processats, artesanies, costura, productes d'higiene, entre d'altres, que tenen com a objectiu crear un espai autogestionat de comercialització, formació i cultural, a més de generar ingressos directes per a les dones i un accés directe entre productores i consumidores. Per això la reproducció de la vida és un tema polític i que posen al centre en la seva pràctica. Això vol dir que van crear un espai que cuida les persones, buscant la flexibilitat en les seves pràctiques, atès que les dones estan en relació amb altres cures. Un altre punt important va ser generar un espai acollidor per a les singularitats —monoparentals, caps de llar, sense accés a altres serveis

de guarderies— de les dones que hi participen com un espai per a la cura dels nens i nenes.

A partir del 2018 aquesta xarxa va passar a desenvolupar un esdeveniment mensual, obert a la població de l'espai de Viveiro II de l'Ajuntament de São Paulo, ubicat a Butantã, amb una assistència mitjana de 500 persones. L'esdeveniment, a més de la venda de productes, es va constituir com un espai de promoció dels principis i les pràctiques de l'economia solidària i l'agroecologia, realitzant l'acostament entre productors i consumidors i comptant a més amb una programació cultural que inclou tallers per a nens i adults, classes de ioga i actuacions musicals.²¹ Van comptar amb el suport del Fons Casa Socioambiental i alhora van estudiar la manera de mantenir i construir formes per a la seva viabilitat econòmica.

Això va implicar fer reunions setmanals entre l'equip coordinador de la fira i les productores, des d'on es van fixar els objectius específics se-

güents: a) enfortir la formació de les empreses productores per a la seva gestió col·lectiva i autogestionada; b) fer un estudi per proporcionar subsidis per a la viabilitat econòmica; i c) donar suport a la comunicació de la Fira.²² Les bases teòriques on es van recolzar van ser l'educació popular i l'economia solidària i dels feminismes de classe, de raça i rurals.

La crisi de la Covid-19 va tenir un gran impacte i va caldre reconfigurar la Fira perquè precisament la seva part important és generar un espai de trobada i presencial. Després de la quarantena s'han traslladat a un lloc més petit, però que van poder mantenir. La virtualitat va qüestionar també les hegemonies de les financeres i allò virtual, per la qual cosa han plantejat fer un sistema financer solidari, connectant amb una experiència d'un Banc Municipal comunitari i així poder generar un fons comunitari, mitjançant un camí entre la visió més anarquista per part d'algunes participants i de l'altra, poder utilitzar també els fons públics.

20 OLIVEIRA (et al.), «Liderança feminina em contexto de economia solidária – o caso da feira agroecológica e cultural de mulheres no Butantã».

21 ALVAREZ DE LAPORTE; PORTELLA, «Feira Agroecológica e Cultural de Mulheres no Butantã: Construindo autonomia e sustentabilidade».

22 Ídem.

Van començar sent un grup d'estudi fins arribar a autogestionar-se amb els seus propis recursos i així poder organitzar els salaris de manera col·lectiva

Desbordada: Cooperativa d'Economia Feminista

Es tracta d'un col·lectiu de dones xilenes que provenen de diferents disciplines, majoritàriament de l'economia, que van trobar-se en sentir la manca d'espais per pensar i actuar des d'una visió crítica i amb perspectiva feminista. Van començar sent un grup d'estudi fins arribar a autogestionar-se amb els seus propis recursos i així poder organitzar els salaris de manera col·lectiva, així com els temps i les formes de consum. També s'han sostingut per alguns fons subvencionats que provenen d'activistes més antigues que financen les més emergents.

Les línies que plantegen des del col·lectiu són per una banda la investigació, l'—auto—formació i la difusió de sabers i pràctiques que ajudin a entendre i transformar el món davant de la crisi permanent provocada pel sistema capitalista i patriarcal.

Alhora, en els seus recorreguts el tema de les cures les interpel·lava des de diferents dimensions i escales dins de la cooperativa, per la qual cosa van decidir posar-lo sobre

la taula. En primera instància com un concepte central que ha guiat la major part dels debats a l'Economia feminista en les darreres dècades, per tant ha estat present a les reflexions quotidianes de manera natural i orgànica. I en segona instància es fa present a les seves vides quotidianes: en la manera com es relacionen entre la cooperativa, en la forma en què s'intercuiden, la forma de treballar i tant en les postures polítiques com en les accions que es prenen al voltant dels processos de transformació social que existeixen avui a Xile.²³

Han creat diversos estudis i jornades, com també projectes. Quan passa l'esclat social de 2019 a Xile, ja feia dos anys que treballaven i havien realitzat un estudi sobre el sistema de pensions²⁴ que va ser molt usat i utilitzat fins i tot per les polítiques públiques. També van realitzar un moviment d'organitzacions vinculades a la cura des de les diferents lluites al llarg del territori: lluites mediambient-

tals, la defensa dels drets de treballadores de les cures, la sobirania alimentària, xarxes de resistència dissident i/o contra la violència masculista i patriarcal, lluita pel dret a la salut, habitatge, migració; defensa animal, proveïment cooperatiu, menjadors populars, entre d'altres. L'objectiu ha estat elaborar una cartografia anomenada «Cures en resistència: xarxes per sostenir la vida».²⁵

Per acabar, han organitzat una acció directa que va tenir a veure amb el procés constituent per fer incidència des d'aquest àmbit. Així sorgeix la *Declaració: Les cures i la sostenibilitat de la vida al centre del procés constituent*²⁶ que es troba a la seva pàgina web i també un Manifest de les cures.

Actualment estan en un moment de revisió i reflexió per continuar i no entrar en un procés de desmobilització que és també el que de vegades succeeix en aquests moviments.

23 LARRACILLA, «Necessitem posar la prioritat a les activitats de sostenibilitat de la vida versus les activitats d'acumulació».

24 COOPERATIVA DESBORDADA, «La crisis del sistema de pensiones chileno: una mirada desde la economía feminista».

25 Vegeu: <www.cooperativadesbordada.com>.

26 COOPERATIVA DESBORDADA, «Declaración: Los cuidados y la sostenibilidad de la vida en el centro del proceso constituyente».

Si bé les experiències compartides fan referència al sud global, aquests canvis i la necessitat d'impulsar bones pràctiques des de l'economia feminista es poden visualitzar en diferents parts del món

Alguns apunts finals

El que he volgut exposar al llarg de l'article és que tant des de l'activisme, els moviments socials i l'acadèmia crítica s'ha evidenciat que l'actual sistema econòmic ja no se sosté; la darrera crisi pandèmica ha reforçat i precipitat la seva transformació. Si bé les experiències compartides fan referència al sud global, aquests canvis i la necessitat d'impulsar bones pràctiques des de l'economia feminista es poden visualitzar en diferents parts del món.

Des de Sindillar²⁷ estem creant un projecte nou per visibilitzar altres formes d'organització al voltant de les cures. Hem pogut contactar amb dones cuidadores d'Àustria i Hongria que estan plantejant formes de cooperativisme per sostenir tant les economies com els afectes i la salut mental, que tant afecta les dones en aquest tipus de feines. Com plantejaven la Desbordada, és urgent començar per les autocures.

En aquest sentit, les experiències compartides s'enfoquen a generar

espais, visibilitzar i transformar la matriu del sistema a favor de la reproducció de la vida, enfocant-se a anar més enllà de la falsa dicotomia entre capital/vida. ■

27 Vegeu: <www.sindillar.org>.

■ Bibliografía

ÁLVAREZ DE LAPORTE, Ana Luzia; PORTELLA KRUPPA, Sonia María. «Feira Agroecológica e Cultural de Mulheres no Butantã: Construindo autonomia e sustentabilidade». 1º Congreso de Cultura y extensión de la Universidad de San Pablo, 2021.

CARRASCO, Cristina. «Introducción: hacia una economía feminista». A CARRASCO, Cristina (ed.). *Mujeres y economía. Nuevas perspectivas para viejos y nuevos problemas*. Barcelona: Icaria, 1999.

CARRASCO, Cristina. «La sostenibilidad de la vida humana: ¿un asunto de mujeres?». A *Revista Mientras tanto*, núm. 82, pàg. 3-22, 2001.

FEDERICI, Silvia. *Revolución a punto cero. Trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficantes de sueños, 2013

FULLADOSA-LEAL, Karina. «Mujeres en movimiento: ampliando los márgenes de participación social y política en la acción colectiva como trabajadoras del hogar y el cuidado». Tesis doctoral en Psicología Social, UAB, Barcelona, 2017.

HERRERO, Yayo. «Ecofeminismo: una propuesta de transformación para un mundo que agoniza». A *Cuadernos Mujer y Cooperativismo*, núm. 8, pàg. 74-80, 2006.

LARRACILLA, Denisse. «Necesitamos poner la prioridad en las actividades de sostenibilidad de la vida versus las actividades de acumulación». A *Revista Planeo*, núm. 48, 2021.

LEGARRETA, Matxalen Iza. «El tiempo donado en el ámbito doméstico-familiar. Estudio sobre el trabajo doméstico y los cuidados». Tesis doctoral Universidad del País Vasco, 2012.

OLIVEIRA BARBOSA, Lucyana (et al.). «Liderança feminina em contexto de economia solidária – o caso da feira agroecológica e cultural de mulheres no Butantã». A *Conjecturas*, vol. 22, núm. 2, 2022.

OSORIO-CABRERA, Daniela. «Modos de vida vivibles: Economía(s) Solidaria(s) y Sostenibilidad de la vida». Tesis doctoral en Psicología Social, UAB, Barcelona, 2017.

PÉREZ OROZCO, Amaia. «Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados». Madrid: Consejo Económico y Social, 2006.

PÉREZ OROZCO, Amaia. «Cadenas globales de cuidados: preguntas para una crisis» [en línea]. A *Diálogos*, núm. 1, pàg. 10-17. Disponible a: <www.mueveteporlaigualdad.org>.

PÉREZ-OROZCO, Amaia. «Crisis multidimensional y sostenibilidad de la vida». A *Investigaciones feministas*, núm. 2, pàg. 29-53, 2012.

fòrum

Olympia Arango

“L'economia feminista planteja un canvi envers una vida més sostenible per al conjunt de la població”

Una conversa amb Tània Verge

De què parlem exactament quan parlem d'economia feminista? Es tracta de fer aflorar i de remunerar feines invisibles per al Producte Interior Brut (PIB)? De treure les cures fora del mercat? D'aconseguir multiplicar la xifra de dones que toquen poder? D'acabar amb bretxes de gènere? De feminitzar l'economia? Potser de repensar el concepte mateix d'economia?

Amb aquesta primera tanda de preguntes iniciem la conversa entre la consellera d'Igualtat i Feminismes, la politòloga Tània Verge, i l'economista Olympia Arango, membre d'Espai Zero Vuit especialitzada en l'economia experimental i del comportament amb perspectiva de gènere. La trobada té lloc a la seu de la Fundació Irla, a Barcelona.

Arango pren la paraula. Ho té clar. Cal desentranyar els perquè de les bretxes i de les absències comptables. Sobre la referència acadèmica de Martha MacDonald el 1995 al *Canadian Journal of Economics*, advoca tant per qüestionar la metodologia que l'economia fa servir davant la variable de gènere com per evidenciar la ideologia que hi ha al darrere

dels models matemàtics que s'apliquen. Cal un qüestionament polític.

Verge sintetitza el concepte. Parla d'una economia per a la vida.

D'integrar les cures en el disseny de la política macroeconòmica i de l'organització social. D'una nova organització social, perquè l'actual no funciona per manca de temps i excés d'estrès. D'erradicar les desigualtats estructurals i de garantir les condicions materials bàsiques.

Ariadna Trillas > En escoltar-les, els pregunto fins a quin punt es pot avançar en l'economia feminista sense superar el capitalisme.

Olympia Arango > La meua resposta és que no es pot avançar sense un canvi de sistema econòmic. Però és cert que no tothom pensa de la mateixa manera. Hi ha qui considera que l'economia feminista és aconseguir que hi hagi més dones treballant i als llocs de poder. Són polítiques públiques que permeten acontentar cert tipus d'electorat a curt termini. Però, al meu parer, quan qüestionem l'economia des de l'economia feminista, adop-

tes un posicionament polític, qüestionem com s'estructura la societat des de diferents àmbits, també des de l'econòmic. Les persones que fan política econòmica es recolzen en l'acadèmia i responen a uns principis ideològics clars. El fet que hi hagi més dones a la Borsa o a Foment del Treball no resol gran cosa. Sovint hi trobem actituds masculinitzades. Si no hi ha un canvi de fons, si no es qüestiona l'estructura econòmica i també altres estructures de discriminació social, no fem res.

Tània Verge > La resposta és clarament que no, que necessitem un canvi de sistema econòmic. El model neoliberal destrueix el planeta, genera alts nivells de desposseïció i de desigualtat estructurals i fa crònica la desigualtat de gènere i el racisme en les relacions econòmiques i en les relacions laborals. No permet una vida digna i lliure a un gruix molt important de la societat, de fet majoritari, la qual cosa es tradueix en una taxa elevada de pobresa. A més, provoca estrès per al conjunt de la població, que no té temps per fer compatible la vida laboral i la vida personal i familiar. Aquest sistema és una suma de malestars i de desigualtats que, a més, acaba produint o facilita l'emergència d'una

Arango > Per què no rescatem la gent? L'economia feminista no va només de dones

extrema dreta populista que trenca la cohesió social i que planteja retallades de drets i llibertats.

Ariadna Trillas > I l'alternativa és l'economia feminista.

Tània Verge > Sí. L'economia feminista ha alertat sempre d'una aliança estratègica entre capitalisme i patriarcat. El patriarcat li diu al capitalisme: «No pateixis, que tot allò que tingui a veure amb les cures ho assignarem a les dones». I el capitalisme li diu al patriarcat: «No pateixis, que mantindrem la jerarquia i la subordinació. A banda de les feines de cures no remunerades, quan la feina sigui remunerada mantindrem una bretxa salarial per a les dones, i els àmbits laborals molt feminitzats estaran més precaritzats. Les dones tindran dificultats per arribar als càrrecs més elevats». També cal confrontar el racisme com un altre sistema d'opressió. Perquè les persones migrades estan més precaritzades.

Ariadna Trillas > Patriarcat. Capitalisme. Racisme. Són batalles en paral·lel.

Olympia Arango > Crec que són relacions lògiques que existeixen entre

sistemes de discriminació i d'opressió. Sí, van en paral·lel.

Tània Verge > Diria que, més que en paral·lel, són lluites que s'entrecruen, perquè una dona racialitzada o una dona amb discapacitat no manté lluites paral·leles en la seva vida. Però voldria comentar que estic d'acord amb l'Olympia que és insuficient treballar per la paritat, encara que sigui important i de justícia. Durant la crisi financera es va popularitzar la idea que si Lehman Brothers hagués sigut Lehman Sisters, que si les empreses haguessin estat dirigides amb més paritat i més diversitat, no s'hagués produït la crisi per la suposada major aversió de les dones al risc i a l'especulació. És evident que les dones són *outsiders* al sistema financer. Però la consideració sobre Lehman Sisters desvia l'atenció sobre la veritable causa d'aquella crisi, que era la desregulació dels mercats financers.

Olympia Arango > Totalment d'acord. I, com a economista, estic molt cansada d'escoltar que si hi hagués més dones als llocs de poder tot seria diferent. Les dones que arribaran a finances no solen ser persones que posin les cures i la vida al centre. Per

què no rescatem la gent? L'economia feminista no va només de dones.

Ariadna Trillas > Dirien que allò que determina la desigualtat de gènere són les cures?

Olympia Arango > Les cures poden explicar la desigualtat de gènere sempre que les abordem en un sentit ampli, tenint en compte la socialització de gènere que impregna tots els aspectes de la vida, incloent-hi el temps per a tasques emocionals, o per als vincles, sense limitar-nos a pensar en allò que passa a la llar. Crec que la clau és entendre els estereotips de gènere i les actituds que, com a dona, s'assumeixen. Per exemple, a les universitats no hi ha tantes dones catedràtiques, però veiem que una gran majoria de les persones que porten la gestió dels projectes de recerca són dones. En canvi, els que se'n van de congrés per tot el món o els que donen la classe però no tenen tantes hores de tutoria són els senyors catedràtics.

Tània Verge > Hi ha una poetessa, Adriana Bertran, que ens parla precisament de com la distribució del temps en vuit hores per a treballar,

Verge > No es tracta de desitjar que el dia sigui més llarg, sinó de com es distribueix el temps

vuit per a descansar i vuit de lleure es concep sobre el model masculí. Parteix de la base que la intenció familiar ja està resolta. On és el temps de les cures? Com ja deia la socialista utòpica Flora Tristan, els homes, i tothom de la classe treballadora, van a la feina havent esmorzat. Algú s'ha ocupat del seu vestit. Algú els ha planxat la roba. Algú els ha preparat el dinar. En general, aquest treball el fan les dones, de manera no remunerada i sense reconeixement social. Això repercuteix en les seves possibilitats d'incorporar-se plenament al mercat laboral. De fet, moltes dones opten per una feina a temps parcial de manera involuntària, perquè no tenen com delegar la cura. Moltes dones viuen estressades, i desitgen que el dia durés trenta-cinc hores. No es tracta de desitjar que el dia sigui més llarg, sinó de com es distribueix el temps.

D'altra banda, cal una exigència de coresponsabilitat de les cures entre homes i dones.

I en tercer lloc, en relació amb les cures cal coresponsabilitat pública. Perquè el que ha estat passant fins ara és que les dones aporten una mena de subsidi a l'Estat amb el seu treball no remunerat i invisibilitzat. Diferents estudis apunten a l'enorme pes del treball domèstic i de cures en el PIB. Al Canadà s'ha estimat que representa entre un 25% i un 37% del PIB del país.

També cal responsabilitat empresarial. La forma com s'organitza la jornada laboral, la flexibilitat en les entrades i sortides, l'exigència de presencialitat absurda tan característica al sud d'Europa... no tenen res a veure ni amb la productivitat ni amb el benestar dels treballadors i treballadores. Cal avaluar-la amb altres paràmetres.

Arango > Fa por que, si s'externalitzen cures, es reproduïxin i fins i tot s'agreguin al mercat una sèrie de dinàmiques de violència econòmica i de discriminació que ja es produeixen a la llar

Ariadna Trillas > Creuen que cal comptabilitzar les feines ara invisibles per al PIB, i fer que es remunerin? O bé desmercantilitzar les feines relacionades amb les cures?

Tània Verge > Hi ha múltiples corrents i propostes, però en tot cas cal lluitar contra les servituds i els rols assignats. Les cures no són cosa de dones. Són responsabilitat de tota la societat. Per tant, tothom s'hi ha d'implicar. A més, calen polítiques públiques d'igualtat que combatin el patriarcat i que promoguin un canvi dels rols que impacten sobre la manera com ens organitzem a casa i també en les tries professionals que acabem fent, i que estan molt relacionats amb la feminització de determinats sectors econòmics. Polítiques de coresponsabilitat pública vol dir serveis públics de qualitat. En el període de les retallades, es va reduir la durada de les hospitalitzacions quan no hi havia risc per la vida. No hi havia risc, però les persones malaltes potser no eren autònomes. Es donava per fet que hi hauria algú a casa que les podria cuidar. Per tant, el que s'estalvia l'Estat ho assumeix algú a la llar, i solen ser les dones. I fins i tot si existís més coresponsabilitat sobre

les cures, hi ha cures que han d'estar professionalitzades, segons el grau de dependència i la patologia.

Segons la Cambra de Comerç de Barcelona, si tota l'etapa de l'educació infantil (de zero a tres anys) fos públic, i tothom tingués accés a una plaça pública, prop de 40.000 dones no sortirien del mercat laboral o no treballarien a temps parcial de manera involuntària. Aquest increment de renda a les llars faria que les llars tinguessin més capacitat de consum. Per tant, la inversió pública es recuperaria. I hi hauria estalvi en prestacions com les d'atur. O moltes dones en situació de violència masclista tindrien més autonomia per sortir abans de casa.

Olympia Arango > D'acord, però em fa por que, si s'externalitzen les cures, es reproduïxin i fins i tot s'agreguin al mercat una sèrie de dinàmiques de violència econòmica i de discriminació que ja es produeixen a la llar i que són característiques del sistema capitalista. Hi ha un estudi molt interessant de l'economista feminista Amaia Pérez Orozco sobre els perfils i les condicions de les dones migrades de països que havien estat colonitzats

Verge > Si simplement es mercantilitzen les cures, es fa evident la interacció entre capitalisme, patriarcat i racisme

per l'Estat espanyol a les economies de plataforma per activitats de cures. Són dones racialitzades. Cal pensar bé la resposta pública. Si no tenen la protecció de l'Estat, el mercat no les protegirà.

Ariadna Trillas > Quina alternativa es proposa a l'externalització?

Tània Verge > Si em permet, tenim dos models diferents, que suposen una tria ideològica. El govern de la Comunitat de Madrid dona xecs per gastar en cures sense límit de renda familiar, o fins a 100.000 euros. En canvi, el Govern de la Generalitat aposta per la coresponsabilitat pública. Té l'ambició de la gratuïtat de l'educació infantil de zero a tres anys, de forma gradual. Actua per ampliar les places per a dependència. Desplega una xarxa de serveis de canguratge públic, amb gairebé mil serveis ja en marxa arreu del territori, que formen part del programa Temps per Cures.

Si simplement es mercantilitzen les cures, es fa evident la interacció entre capitalisme, patriarcat i racisme. Perquè està vigent una llei d'estrangeria draconiana, que dificulta l'accés a un

permís de residència i de treball. A més, moltes de les dones que deixen els seus països són graduades en diferents àmbits del coneixement, però, com que triga tant l'homologació per part de l'Estat dels títols universitaris, acaben treballant en les cures, un àmbit precaritzat, amb moltíssima informalitat i assetjament, en tant que la llar és sovint un àmbit de no drets, i la inspecció laboral en aquest sector és escassa.

Olympia Arango > Sí, sí. Sens dubte es pot optar per opcions progressistes que reforcin un model públic o per opcions que empitjorin les condicions.

Ariadna Trillas > Durant la pandèmia es van fer visibles les feines que són cabdals, en la major part dels casos feminitzades, però no sembla que hagin millorat el reconeixement social ni les condicions. Va servir d'alguna cosa?

Tània Verge > Les grans crisis poden ser punts d'inflexió per fer les coses de manera diferent, però les feministes compartim una decepció amb l'oportunitat perduda de repensar la societat postpandèmia. La reconstrucció per part de la UE i els fons Next Generation destinats a la digi-

talització i en la transició ecològica es concreten en projectes destinats a sectors força masculinitzats, com l'energètic, l'automobilístic o els semiconductors. Hi incorpora una perspectiva de gènere tova, que encara es fa més *light* quan es trasllada al Pla de Recuperació de l'Estat espanyol. Fins i tot en els sectors amb més caràcter social, com l'educació o els serveis socials, els projectes acaben sent «pedra», van destinats a construir edificis, i no a finançar la dotació del servei. La reconstrucció no s'ha enfocat a transformacions estructurals que redueixin les desigualtats de gènere. Pel que fa al teletreball sí que crec que hi pot haver hagut aprenentatges laterals, com la necessitat de millorar la regulació del teletreball o garantir el dret a la desconexió. Perquè durant la pandèmia també vam aprendre que teletreballar no implica conciliar.

Olympia Arango > El teletreball feia l'efecte que permetia conciliar, però acabava replicant els mateixos patrons, la doble càrrega, en detriment de les dones. També és important veure si a casa no hi ha o no hi pot haver un espai separat per a la vida laboral. Cal tenir un lloc, *coworking*

FUNDACIÓ
IRLA

Arango > Considerar el factor gènere hauria de ser, i no ho és, una decisió política, un qüestionament amb càrrega ideològica, no una variable de control

públics o biblioteques on puguis anar a teletreballar. Ajudaria a evitar que es repeteixin els mateixos patrons, però entre quatre parets.

Ariadna Trillas > Decepció compartida, doncs?

Olympia Arango > Sí. És decebedor, i també cansat, sentir discursos sobre posar la vida al centre, o sobre visibilitzar les dones que fan feines de la llar, però constatar després que les polítiques públiques només consideren el factor gènere com una variable de control. Considerar que el factor gènere hauria de ser, i no ho és, una decisió política, un qüestionament amb càrrega ideològica, no una variable de control, perquè toca.

Ariadna Trillas > Tenen la sensació que els plans d'igualtat a les empreses també es fan «perquè toca»?

Tània Verge > Crec que, perquè tinguin impacte, els plans d'igualtat han d'estar ben fets. Cal que parteixin d'una bona diagnosi, de la participació de la plantilla, d'una anàlisi de totes les variables que tenen a veure amb els usos dels permisos, amb les causes de la bretxa salari-

al i les fons de desigualtats. També caldria incorporar la perspectiva de gènere en els riscos laborals, i també incorporar una dimensió externa dels plans d'igualtat, per exemple, en el màrqueting que es fa del producte. Però encara no hi hem arribat. Queda igualment molt camp per córrer en la prevenció dels assetjaments. Dotar-se d'un protocol no vol dir necessàriament que s'estigui fent política preventiva. Encara s'entenen els protocols fonamentalment com una eina de denúncia.

Avui, els plans d'igualtat no són una panacea. Requereixen temps, recursos i acompanyament. Nosaltres assessorem les empreses i volem facilitar eines per poder fer una diagnosi de la desigualtat de gènere i per fer auditories retributives de gènere. Tenim un conveni amb l'Organització Internacional del Treball pioner a Europa per formar agents promotores de la perspectiva de gènere en la valoració dels llocs de treball. Soc molt crítica amb l'Estat, perquè cada cop que, des de Catalunya, en les lleis d'igualtat s'inclouen qüestions relacionades amb l'àmbit laboral, ens ho recorren al Tribunal Constitucional i diversos articles queden suspesos.

Arango > El problema és que les empreses no assumeixen que la decisió de no treballar o de treballar a temps parcial no és lliure

Ariadna Trillas > A les empreses se sol sostenir que es compleix el conveni per a tothom i punt. Però si ets mare, al cap d'una dècada, pots estar cobrant fins a un 30% menys, segons diversos estudis. Per què?

Tània Verge > D'entrada, hi ha més dones treballant a temps parcial i, per tant, els ingressos de les dones minven moltíssim; i a més, als sectors feminitzats es paguen salaris més baixos. Un altre component té a veure amb els complements, que per un mateix concepte es paguen diferent en funció del gènere. Per exemple, es contempla un plus per penositat en feines de càrrega i descàrrega de camions, però no per aixecar el pes de persones dependents. O pensem en la toxicitat. A la química o la mineria està reconeguda, però en l'àmbit de la neteja, l'estètica o la perruqueria, no es pensa en el contacte amb lleixius, tints i cetones. Caldria tenir en compte factors com aquest en la valoració dels llocs de treball, igual que les competències.

Olympia Arango > Al final, tot es redueix al mateix. El problema és que les empreses no assumeixen que la decisió de no treballar o de treballar a temps parcial no és lliure. El mateix passa amb les excedències per cuidar algú. Vivim en un sistema desigual en molts àmbits. Entenc que els plans d'igualtat acaben tot just de començar. És comprensible que d'entrada ens centrem en el tema de la prevenció i la denúncia dels assetjaments sexuals, ja que una agressió evidentment és molt greu. Però hi ha tota una desigualtat estructural que m'inquieta, també en el món laboral. Tens un pla d'igualtat i ja ets feminista. I no és el cas. Han sorgit moltes consultores privades que te'ls fan. Crec que un pla que ha de partir d'una formació prèvia, i que els homes, tota la plantilla, ha de ser present

Verge > S'intenta caracteritzar els feminismes com un moviment identitari quan estem parlant de condicions materials de vida

en el procés. No es tracta, que també, que les dones hagin de tenir més pes, sinó de qüestionar la masculinitat que domina en una empresa. Si la plantilla no s'hi involucra, si no s'entén per què es fa, un pla d'igualtat no serveix de res. Potser fins i tot poden generar un efecte contrari al que es pretén.

Tània Verge > Un pla d'igualtat és un full de ruta. És el primer pas de molts altres canvis que han de venir. Un pla d'igualtat s'ha de legitimar, s'ha de concebre com una eina compartida. Com més participatiu hagi estat el procés de diagnòstic, més efectiu serà. Per exemple, amb les aplicacions de les *riders*, la cosa canvia si apareix el nom de la persona que et portarà un producte. Perquè resulta hi ha alguns homes que obren la porta despulats perquè han vist que vindrà una *rider*.

Olympia Arango > Per això mateix dic que és important involucrar els homes. Soc conscient que existeixen crítiques des del feminisme sobre si involucrar o no involucrar els homes, però al final no vivim a una illa deserta només amb dones. Nosaltres podem tenir molt clars certs límits, però potser molts homes no en són conscients.

Tània Verge > I cal involucrar els homes als plans d'igualtat perquè s'entengui que aquests plans no es fan contra ningú. Tenir vides més sostenibles beneficia el conjunt de la plantilla.

Olympia Arango > Exacte.

Ariadna Trillas > Fins a quin punt creuen que aquests plans s'assumeixen, però, com una concessió a les dones?

Olympia Arango > Crec que la conciliació s'entén com una reacció a un sistema desigual. Evidentment, la primera resposta política és una reacció agressiva, sobretot si partim d'una situació de discriminació, però si estàs reclamant conciliació estàs apel·lant a tothom. L'economia feminista planteja un canvi envers una vida més sostenible per al conjunt de la població.

Tània Verge > I quan parlem de conciliació sovint pensem en la vida laboral i la familiar, i oblidem la vida personal, el temps per formar-se, fer esport, llegir, veure els amics o augmentar la participació social o política. Tothom té dret a tenir vida personal i a decidir què fem en aquest temps lliure. El feminisme és

per a tothom. Per això parlo d'economia per a la vida. L'economia que tenim no funciona per a ningú. L'enfocament feminista de l'economia és holístic, detecta tots els àmbits on es produeixen desigualtats. Ho dic en el marc d'aquesta guerra cultural importada i finançada per *lobbies* fonamentalistes i per grans fortunes en què s'intenta caracteritzar els feminismes com un moviment identitari quan estem parlant de condicions materials de vida de la gent. Perquè la base de la desigualtat de gènere és fonamentalment material. La bretxa salarial implica que a les llars entre 6.000 euros menys de mitjana, en el cas d'una parella heterosexual. En el cas d'una parella de dones lesbianes serien 12.000. I en el d'una dona migrant, hi hauria una diferència salarial de 12.000 euros de mitjana anuals entre un home amb DNI i una dona amb un NIE.

Olympia Arango > En aquest sentit, hi ha un estudi molt interessant que compara la bretxa salarial en el cas de parelles de dones heterosexuales i de parelles lesbianes quan tenen fills. A les parelles de dones lesbianes, la bretxa és molt més petita i fins i tot en

Arango > Té més sentit treballar trenta-dues hores que no quatre dies per setmana, si tenim en compte que, per temes de conciliació, moltes dones agafen feines de mitja jornada.

alguns casos fins i tot deixar d'existir. Es constata, doncs, que el gènere és un rol.

Ariadna Trillas > La reducció del temps de treball ha estat històricament un avenç en drets. Ara se'n parla com a experiment voluntari de millorar la conciliació. Com es veu aquest debat des del feminisme?

Tània Verge > L'aposta per una reducció d'hores de treball cada dia és més coherent amb la visió feminista d'un millor equilibri entre vida i treball per al conjunt de la societat. Existeix un debat intens sobre com fer-ho, en un context on segurament també necessitem repartir el treball.

Ariadna Trillas > Repartir sembla clau, o afegir plantilla. La mateixa feina amb un dia menys pot implicar un estrès afegit brutal.

Olympia Arango > Es pot pensar en repartir el treball, és clar, però reduir el temps de treball també permet plantejar-se fins a quin punt és realment útil, representativa i necessària cada cosa que es fa a la feina. En tot cas, penso que potser té més de sentit treballar trenta-dues hores que no

quatre dies per setmana, si tenim en compte que, per temes de conciliació, moltes dones agafen feines de mitja jornada.

Tània Verge > La major part dels plantejaments feministes són favorables a la reducció d'hores per dia més que no pas menys dies a la setmana. Perquè la gestió de tota la intenció familiar i domèstica existeix cada dia de la setmana. Les cures no descansen.

Ariadna Trillas > Quin paper pot tenir sobre la desigualtat de gènere la introducció d'una Renda Bàsica Universal (RBU), sobre la qual el Govern català ha posat en marxa un pla pilot a Catalunya, que està aturat?

Tània Verge > La lògica d'una Renda Bàsica Universal és el fet que qualsevol persona tingui uns ingressos mínims garantits per tenir una vida digna. La RBU significa capacitat de negociació, de rebutjar condicions laborals explotadores, de deixar una feina quan hi ha condicions abusives o si hi ha assetjament o violència masculista. Dona un potencial d'autonomia a col·lectius històricament discriminats. Per tant, també tindria un impacte

de gènere molt important. És evident que ha d'anar acompanyada d'una redistribució fiscal important.

Ariadna Trillas > La redistribució fiscal sembla la part més difícil.

Tània Verge > És difícil, però no inviable. Els números d'un model de RBU estan calculats. Amb una RBU, qui tingui una renda més elevada, òbviament haurà de pagar més impostos.

Olympia Arango > És important observar com es presenta la proposta. Sovint es diu que, si s'aprovés, s'eliminarien un seguit d'ajudes i prestacions. I no és el cas. El fet que s'introdueixi una renda bàsica universal no vol dir que no s'apliquin polítiques públiques d'habitatge, cures o educació.

Tània Verge > Es tracta de sumar drets, no de perdre'n. No substitueix sinó que potencia i universalitza l'estat del benestar. Trencar la seva lògica assistencialista.

Olympia Arango > La part bona de la universalitat és que s'acaba amb la burocratització i el cost que suposa que l'Estat monitoritzi qui és prou

Arango > La clau de la RBU és el seu objectiu: qüestionar, trencar un sistema que no dona llibertat real, que no és neutral

pobre per rebre un ajut o no. D'altra banda, els serveis socials sovint no poden ajudar les persones que necessitarien suport per falta de recursos. La clau de la RBU és el seu objectiu: qüestionar, trencar un sistema que no dona llibertat real, que no és neutral, perquè les suposades preferències i decisions estan esbiaixades segons la posició social i econòmica que ocupem. Es tracta de donar independència econòmica i llibertat per triar el futur. La primera imatge que em ve al cap és la d'una dona que fa feines no remunerades a la llar, que és dependent econòmica i socialment del seu marit.

Ariadna Trillas > Al darrer Congrés d'Economia Feminista es va parlar del nou món tecnològic i digital, en què la dona està bastant absent. Temen un retrocés?

Olympia Arango > No sé fins a quin punt som davant un perill nou. Crec que, en el fons, la tecnologia planteja el mateix problema de sempre. Es repliquen els mateixos rols que s'apliquen en el món analògic.

Tània Verge > Els grups que no hi poden aportar les seves experiències i

necessitats. S'han arribat a dissenyar aplicacions de salut on no hi havia disponible la pestanya per menstruació, per exemple. Qui les ha dissenyat no hi ha pensat. Altres vegades és encara més greu. Perquè els algoritmes xuclen tots els biaixos androcèntrics i racistes de la informació existent. Calen mesures per garantir la paritat i diversitat als equips, que s'apliquen mandats concrets per incorporar la perspectiva de gènere i antiracista als algoritmes, i controls públics d'aquests algoritmes.

L'etapa actual se'ns presenta com si només fos la de la revolució tecnològica i digital. Però hi ha altres reptes importants. A més del canvi climàtic, també tenim una crisi de cures global, amb necessitats increïbles en l'àmbit laboral i no precisament sota l'amenaça de la intel·ligència artificial. Som davant d'un punt d'inflexió. Les decisions que es prenguin ara poden contribuir a millorar la igualtat i el progrés social o bé aprofundir en les desigualtats. ■

variables

Regressió democràtica i canvi generacional

vista prèvia >

El món occidental està vivint una etapa de regressió democràtica. Una etapa que va en paral·lel a dècades de crisis econòmiques enllaçades i que ha fet que les generacions joves visquin en una permanent vulnerabilitat i inseguretat. Davant d'aquesta situació, quina és la seva posició vers la democràcia? La resposta marca un bri d'esperança si les institucions saben escoltar les seves demandes.

Roger Soler-i-Martí

Professor de la Universitat Autònoma de Barcelona
i de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques

@rogersmm

El món viu un cert moviment de regressió democràtica. Aquesta regressió no ve de la mà de cops d'estat autoritaris sinó de mitjans més subtils com canvis legislatius que comporten l'empobriment de drets individuals i polítics, l'afebliment de la independència de certs poders o institucions o el qüestionament dels procediments democràtics i electorals. A nivell internacional aquest procés s'ha fet evident a països com al Brasil, als EUA, Hongria, Polònia, o Rússia i ha estat recollit per diverses organitzacions que monitoren la salut de la democràcia a nivell global.¹ A Catalunya i a l'Estat espanyol en aquest període també hi ha hagut diversos indicis de retrocés en la qualitat de la democràcia, com la crisi i politització del poder judicial, l'aprovació de lleis que limiten els drets polítics i civils, l'aplicació del «lawfare» contra dirigents polítics i activistes, el creixement de l'extrema dreta o l'aparició de discursos que qüestionen drets adquirits, com en el cas de les dones i el col·lectiu LGTBI+.

1 FREEDOM HOUSE, *Nations in Transit 2021: The Antidemocratic Turn*.

Davant determinades amenaces, les societats acostumen a mirar cap als seus joves per trobar el motor del canvi. Per una qüestió biològica de substitució generacional, les cohorts joves hi seguiran sent quan les actuals cohorts adultes, que dominen els discursos socials, polítics i mediàtics, ja no hi siguin. D'alguna manera s'espera veure en les característiques de la joventut, alguna pista de la societat —i la democràcia— del futur. En un context de certa amenaça de retrocés democràtic, doncs, és lògic preguntar-se sobre les actituds de la joventut cap a la democràcia.

Aquesta mirada és inevitable i té cert fonament: si hi ha diferències entre els valors i les actituds de la joventut en relació amb les dels adults i si aquestes diferències es deuen a canvis generacionals, és lògic pensar que s'aniran imposant amb el pas del temps. Ara bé, en aquesta afirmació hi ha dues condicions: la primera és que hi ha d'haver diferències entre els valors i actituds actuals entre joves i adults; i la segona és que aquestes diferències s'han d'atribuir a canvis generacionals i no a diferències pròpies del cicle de vida. Aquesta segona condició és molt més difícil de demostrar d'entrada per-

què empíricament necessita de dades en diferents moments prou allunyats en el temps per recollir l'evolució de diverses generacions. Però també perquè aquests fenòmens acostumen a produir-se en paral·lel. Els esforços teòrics i metodològics per separar els efectes de cicle vital i de generació han omplert moltes pàgines però es troben amb la dificultat afegida —i irresoluble— que les trajectòries educatives, laborals, residencials de les persones joves estan en transformació i, per tant, les dinàmiques pròpies del cicle vital ara canvien també generació rere generació.

En aquest article es comparen les actituds cap a la democràcia de la joventut catalana amb altres grups d'edat per veure fins a quin punt la crisi democràtica pot tenir o no una base generacional. Per fer-ho, s'utilitzen dades de l'Enquesta de Participació i Política de 2017 que posa èmfasi especial en la població jove a través de preguntes orientades a captar actituds emergents però que alhora permet comparar amb altres grups d'edat.²

2 SOLER-I-MARTÍ, *Joventut, implicació i context polític a Catalunya*.

Per descartar si hi ha un component generacional en l'evolució de les actituds cap a la democràcia cal comprovar si hi ha alguna singularitat en les actituds i valors juvenils

Actituds cap a la democràcia. No som tan diferents

D'entrada, per descartar si hi ha un component generacional en l'evolució de les actituds cap a la democràcia cal comprovar si hi ha alguna singularitat en les actituds i valors juvenils; és a dir, si són o no diferents de les dels altres grups d'edat. Molt sovint, precisament l'atenció especial que rep la joventut provoca que només s'estudïin determinats fenòmens en la joventut. En molts casos es tracta de problemàtiques transversals que afecten a tota la població però que s'atribueixen exclusivament a les persones joves. Es debat, per exemple, sobre la desafecció política de la joventut però no es contrasta amb els mateixos indicadors en altres grups d'edat i s'atribueixen les actituds a una mena de generació espontània de la cohort jove. Per tant, sempre que vulguem conèixer com és la joventut, cal fer-ho, en primer lloc, considerant-la en relació amb altres grups d'edat, en segon lloc, incorporant el context social i polític, i, finalment, tenint en compte la seva diversitat interna.

A la taula 1 es presenten alguns indicadors d'actituds polítiques en funció

de diferents grups d'edat precisament per comprovar l'existència o no d'una singularitat juvenil en la relació amb la democràcia. En concret, es presenten alguns indicadors tradicionals d'afecció política, confiança amb les institucions i satisfacció amb la democràcia i alguns de menys habituals i específics que capten amb més precisió algunes de les singularitats de la joventut.

La taula permet tenir una primera idea de com són de diferents les persones joves respecte a altres grups d'edat. Si ens fixem en els indicadors més tradicionals i establerts constatem que la joventut no és un grup particularment singular pel que fa a les actituds cap a la democràcia. Els indicadors de confiança amb les institucions i amb els partits en particular no mostren diferències significatives segons l'edat. En l'interès per la política i la satisfacció amb el funcionament de la democràcia, malgrat que hi ha variacions rellevants per edat, la joventut no és dels grups amb valors més singulars sinó que se situa a prop de la mitjana.

Segons aquests primers resultats fonamentats en indicadors utilitzats

habitualment per analitzar les actituds cap a la democràcia, les persones joves i el relleu generacional no sembla suposar una amenaça cap a la salut de la democràcia; almenys no sembla implicar un deteriorament. En canvi, l'indicador d'identificació partidista sí que presenta una singularitat significativa en la joventut. El jovent és el grup d'edat que manifesta en menor mesura —fins a deu punts percentuals per sota la mitjana— sentir-se identificat o proper a un partit polític en concret. Atenent als resultats sembla que les persones joves tenen el mateix grau de desconfiança cap als partits que les persones d'altres edats. En canvi, tendeixen a sentir-s'hi menys identificades o més allunyades. Gràcies a altres estudis longitudinals sabem que els resultats en l'indicador d'identificació partidista hi ha també una combinació de l'efecte de cicle vital amb l'efecte de la generació:³ per una banda, els ciutadans i ciutadanes, quan són joves sempre han tendit a sentir-se menys propers als partits i a mesura que van

3 ÖNNUDÓTTIR; HARDARSON, «Party identification and its evolution over time».

Els indicadors de confiança amb les institucions i amb els partits en particular no mostren diferències significatives segons l'edat

entrant en fases més adultes, a adquirir noves competències cíviques, hàbits de participació electoral o d'informació política, també van fidelitzant una identitat partidista. Però en aquest efecte cicle vital estable, molt probablement se li suma una tendència generacional que mirarem de desxifrar a l'apartat següent.

Els dos últims indicadors de la taula són menys habituals en l'anàlisi de les actituds polítiques. Els hem inclòs perquè ofereixen informació més precisa sobre la singularitat de la joventut i la seva relació amb la democràcia. En concret hi ha un indicador sobre les preferències en els inputs del sistema democràtic —sobre quina base s'han de pren-

dre les decisions— i un altre sobre els outputs —en quina mesura les decisions preses són o no imparcials. S'observa que les persones joves prefereixen un model de democràcia on la ciutadania prengui les decisions davant d'un model on els polítics i especialistes tinguin un pes més gran en les decisions. I, pel que fa als outputs, són el grup d'edat que té

Taula 1

Actituds cap a la política i la democràcia segons grup d'edat

		Grups d'edat					
		16-29 anys	30-44 anys	45-64 anys	65 i més	Total població	sig.
Interès per la política	(mitjana 0-10)	5,50	5,90	6,17	5,21	5,77	**
Confiança amb les institucions	(mitjana 0-10)	4,08	4,13	4,14	4,17	4,13	
Confiança amb els partits polítics	(mitjana 0-10)	3,39	3,45	3,58	3,37	3,47	
Identificació partidista	(%)	41,3%	50,9%	56,8%	50,4%	51,1%	††
Satisfacció amb el funcionament de la democràcia	(%)	41,7%	42,8%	39,3%	48,6%	42,7%	†
Preferència de participació dels ciutadans en les decisions públiques	(mitjana 0-10)	6,03	5,83	5,40	5,27	5,60	**
Percepció de parcialitat dels governs i les lleis	(mitjana 0-7)	4,26	3,91	3,79	3,69	3,88	**

ANOVA ** sig.<0,01 || Khi2 †† sig.<0,01 † sig.<0,05

Font: Enquesta de Participació i Política 2017. Elaboració pròpia.

Les generacions joves tendeixen a prescindir més dels agents d'intermediació política com els partits polítics o, fins i tot, les institucions en si

una major sensació de parcialitat en les decisions dels governs i les lleis. Aquest indicador s'ha generat a partir d'una bateria de preguntes on es demana sobre la percepció de parcialitat en diferents grups socials: es pregunta si es creu que el govern i les lleis defensen per igual —o no— els interessos de homes/dones, joves/adults, gent gran/famílies amb nens petits, persones catalanoparlants/castellano-parlants, persones treballadores/empresàries, classe mitjana/grans fortunes o persones autòctones/immigrades. Per tant, com més alt és el valor en l'indicador sintètic, més percepció de parcialitat en els governs i les lleis.

En general, doncs, les persones joves, les seves actituds cap a la democràcia, no semblen ser *per se* una amenaça cap al futur d'aquesta. Les conseqüències de l'acceleració de les transformacions en la democràcia i en els seus actors principals afecten tant a les persones joves com a la resta. En conseqüència, no sembla que el focus de l'actual crisi del projecte democràtic s'hagi de posar en el canvi generacional.

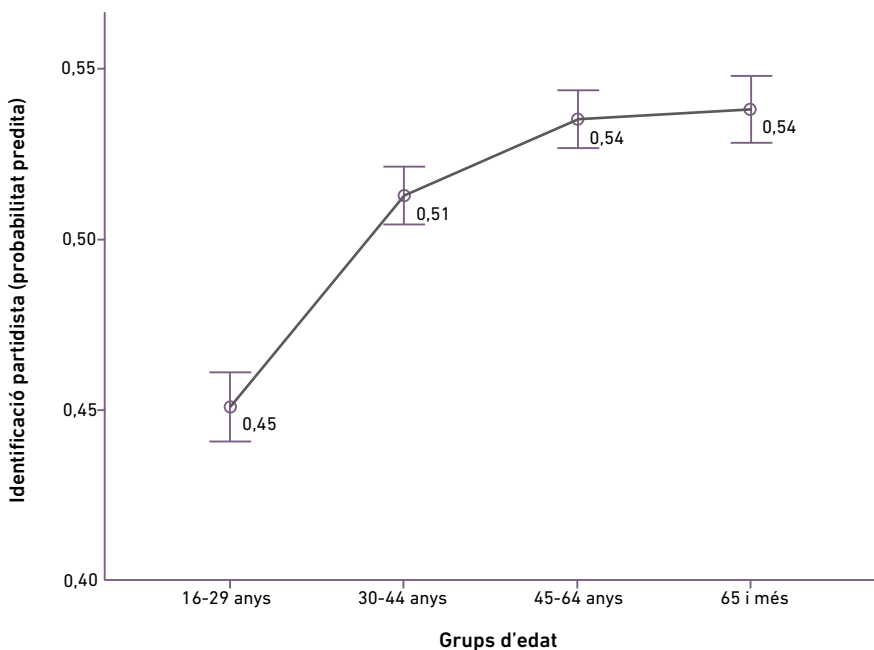
Tendències en la joventut

Malgrat això, les dades apunten a algunes singularitats en la relació de les generacions joves amb la democràcia. En concret, hem observat que tenen menys proximitat amb els partits, prefereixen una democràcia

on la ciutadania prengui les decisions i creuen més que altres grups d'edat que els governs i les lleis no són imparcials. Per aprofundir en la naturalesa juvenil d'aquestes preferències, els gràfics 1, 2 i 3 presenten els valors i probabilitats predites de la relació entre els diferents grups d'edat i cadascun d'aquests

Gràfic 1

Identificació partidista —probabilitat predita— segons grup d'edat

Font: Enquesta de Participació i Política 2017. Elaboració pròpia.

L'acumulació de crisis econòmiques ha posat de manifest, d'una forma més evident que en altres contextos històrics, que el sistema i les seves institucions no sempre actuen amb neutralitat i en benefici de l'interès general

indicadors quan tenim controlats —a través de models de regressió— altres factors que hi poden intervenir —sexe, nivell d'estudis, grandària del municipi de residència, nivell d'estudis dels pares o classe social percebuda.

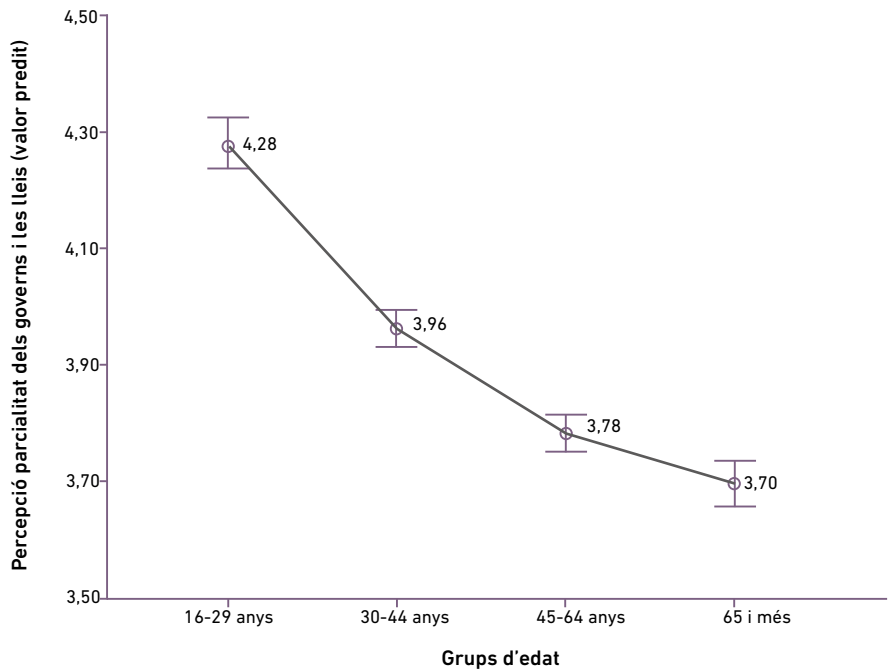
Aquesta anàlisi més refinada de la relació entre els grups d'edat i la identificació partidista —gràfic 1—, la percepció de parcialitat del sistema —gràfic 2— i la preferència per un model de democràcia més participatiu —gràfic 3— confirma la singularitat de la joventut en aquestes tres actituds. Aquests resultats van en línia amb algunes tendències amb el vincle de la joventut amb la democràcia que ha anat apuntant els estudis sobre el tema. D'una banda, les generacions joves tendeixen a prescindir més dels agents d'intermediació política com els partits polítics o, fins i tot, les institucions en si. El jovent prefereix tenir una relació més directa, sense intermediaris, amb les causes i els projectes polítics que els impliquen.⁴ Per l'altra, l'acumulació de crisis econòmiques,

ha posat de manifest, d'una forma més evident que en altres contextos històrics, que el sistema i les seves institucions no sempre actuen amb neutralitat i en benefici de l'interès

general. Això es combina amb una creixent sensació d'una precarietat i vulnerabilitat juvenil que incrementa la distància que perceben les persones joves amb les institucions.

Gràfic 2

Percepció de parcialitat dels governs i les lleis —valors predits— segons grup d'edat

⁴ PICKARD, *Politics, protest and young people: Political participation and dissent in 21st century Britain*; SOLER-I-MARTÍ, «Youth political involvement update: measuring the role of cause-oriented political interest in young people's activism».

Barres d'error: 95% CI
Font: Enquesta de Participació i Política 2017. Elaboració pròpia.

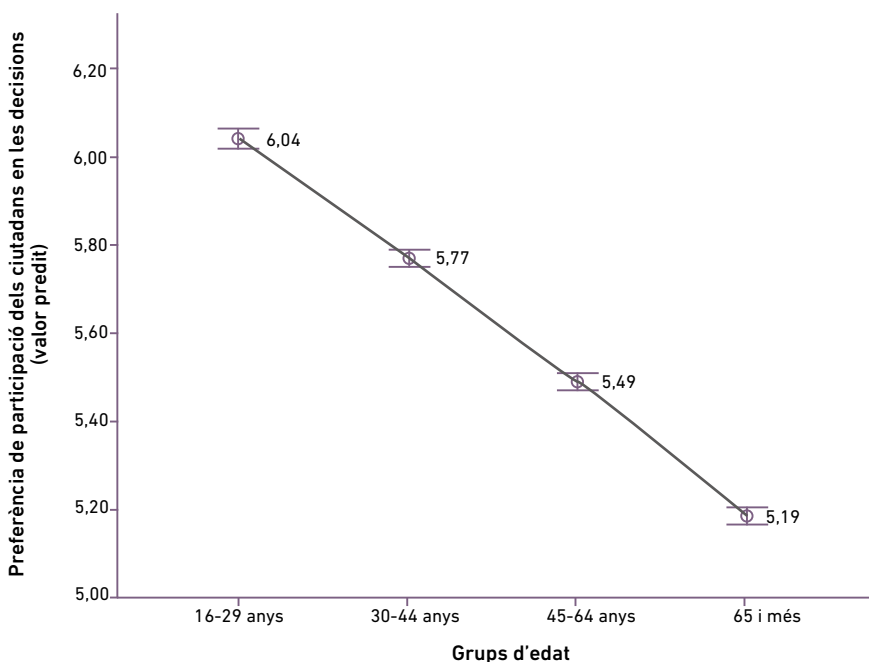
Hi ha una major sensació de vulnerabilitat i incertesa en les trajectòries juvenils i que aquesta trajectòria sigui percebuda com un resultat individual

Com s'ha dit, demostrar empíricament que aquestes diferències tenen una base generacional és particularment complicat i més en un context de grans transformacions socials. En canvi sí que podem buscar teòricament quines transformacions de base generacional poden estar acompanyant aquests canvis per tenir una idea del seu impacte futur. En aquest sentit, hi ha tres grans transformacions que afecten a la joventut i que ajuden a entendre tant la major predisposició a implicar-se políticament de forma directa i sense intermediaris com la seva major desconfiança —o sensació de parcialitat— amb els outputs del sistema polític.

D'una banda les generacions joves se senten més capaces de relacionar-se directament amb la política perquè cada cop són més competents. Cada cop, i aquest és un fenomen que encara està en marxa, les noves generacions estudien durant més anys, reben més formació. Sabem que el nivell educatiu ofereix, entre d'altres, competències cíviques, capacitat de comprendre l'entorn social i polític, formar-se opinions i actuar en conseqüència. Aquest procés que

Gràfic 3

Preferència per un model de democràcia amb participació dels ciutadans en les decisions públiques —valors predits— segons grup d'edat

Font: Enquesta de Participació i Política 2017. Elaboració pròpia.

alguns han anomenat de «moblització cognitiva» construeix una ciutadania més autònoma,⁵ amb més

capacitat per avaluar i decidir políticament sense necessitat d'utilitzar les dreceres cognitives que ofereix la identificació amb les organitzacions polítiques tradicionals com els partits polítics.

⁵ DALTON, «Partisan mobilization, cognitive mobilization and the changing American electorate».

La menor proximitat del jovent respecte als partits polítics no s'explica perquè els generin més desconfiança sinó perquè els connecten menys elements d'identitat

En segon lloc, des de fa dècades observem una sèrie de transformacions en les transicions juvenils que comporten una vivència més individualitzada de la pròpia trajectòria vital. El pas per la joventut s'ha allargat considerablement —s'ha retardat, per exemple, l'entrada al món laboral o l'edat d'emancipació— i s'ha tornat més complex —amb entrades i sortides del mercat laboral, situacions de reversibilitat... Això fa que hi hagi una major sensació de vulnerabilitat i incertesa en les trajectòries juvenils i que aquesta trajectòria sigui percebuda com un resultat individual. La pròpia biografia es viu cada cop més com a conseqüència de decisions, oportunitats, impediments o esforços individuals i menys com a resultat de factors i condicions socials, compartits amb altres iguals.⁶ Aquesta percepció de la individualització de les biografies comporta que alguns dels trets de socialització tradicional —com la classe, la religió o la nació— perdin pes en les identitats de les noves generacions respecte a les anteriors. Aquests trets de socialització corres-

6 FURLONG; CARTMEL, *Young people and social change*.

ponen precisament els «*cleavages*» polítics els que han estructurat i segmentat la representació política en les democràcies liberals fins avui. Així doncs, les generacions joves, més ben formades, no només són més capaces de comprendre i actuar políticament de forma directa sinó que també comparteixen menys lligams identitaris amb els partits i les organitzacions polítiques tradicionals. Això pot explicar que, tal com veiem a les dades, malgrat que no hi ha diferència en el nivell de confiança amb els partits, les persones joves se'n senten més allunyades: més enllà de les raons vinculades al cicle vital que ja s'han comentat, la menor proximitat del jovent respecte als partits polítics no s'explica perquè els generin més desconfiança sinó perquè els connecten menys elements d'identitat.

Per últim, hi ha un tercer element de naturalesa generacional que sosté la visió de parcialitat en els resultats del sistema democràtic i que els reforça un cert allunyament amb les institucions i els actors polítics institucionals. Com s'ha dit, en les últimes dècades, les trajectòries juvenils han viscut un procés creixent

de vulnerabilitat i incertesa. Aquesta tendència s'ha vist agreujada per les successives crisis dels últims quinze anys i ha incrementat les diferències entre generacions pel que fa al nivell de vida, seguretat econòmica i, en especial, en les perspectives de futur.⁷ Malgrat la gran heterogeneïtat de situacions en la joventut, aquest procés ha fet compartir a tota una generació la percepció de situar-se en una posició perifèrica en l'espai social, de menor seguretat i rellevància. En paral·lel, les crisis econòmiques també han posat de manifest una de les principals «*promeses incomplertes de la democràcia*»:⁸ les decisions públiques més rellevants no sempre responen al bé comú o la voluntat general sinó que sovint estan dirigides a l'interès particular de corporacions, mercats o grups d'interès que fan valer la seva capacitat de pressió. En aquest sentit, les generacions joves han vist com les respostes de la democràcia a les successives crisis els reservaven, com a mínim, un lloc secundari. Aquesta vivència de perifèria,

7 PICKARD; BESSANT, *Young people re-generating politics in times of crises*.

8 BOBBIO, *El futuro de la democracia*.

La joventut hauria de ser un punt inajornable en l'agenda d'enfortiment democràtic

d'ocupar un espai allunyat del centre, de la seguretat i de rellevància social juntament amb la constatació de no ser una prioritat d'unes administracions parcials, explica algunes de les orientacions de les generacions joves cap a les institucions democràtiques. En concret, la distància cap a les institucions i els seus actors principals i la percepció d'una falta de neutralitat del sistema polític que els perjudica.⁹

Conclusions

Les dades comparant les actituds polítiques de la joventut amb altres grups d'edat no senyalen grans diferències en la confiança amb les institucions, amb la satisfacció amb el funcionament de la democràcia amb l'afecció política. El factor edat no és un factor determinant en explicar diferències en les principals orientacions de suport a la democràcia i, per tant, no sembla que el retrocés democràtic es pugui atribuir genèricament a un canvi generaci-

onal. Tot i així, les dades confirmen algunes tendències ja observades que caldria tenir en compte per millorar la salut de la democràcia. En primer lloc, les generacions joves prefereixen relacionar-se de forma més directa amb les causes socials i polítiques que els interpel·len. La distància que senten amb els partits polítics s'explica d'una banda perquè els partits es fonamenten en una estructura d'identitats que cada cop és menys rellevant per les generacions joves. Però també perquè els partits —i genèricament les institucions de representació— són cada cop menys necessàries per mediar una representació política que es vol exercir de forma directa. Les persones joves són les que més clarament optarien per un model de democràcia amb més pes de la ciutadania en les decisions públiques.

Els resultats també certifiquen una alerta sobre el funcionament de la democràcia i, en especial, sobre els seus resultats. L'actual generació jove ha patit i pateix un encadenament de crisis que els ha obligat a construir el seu projecte de vida sobre la base de la vulnerabilitat i la incertesa. En aquest context, els

poders públics no només no han ofert una resposta suficient sinó que clarament han prioritzat altres col·lectius. Hi ha un desencantament respecte a la capacitat de la democràcia de resoldre els problemes d'aquesta generació i un sentiment que els governs, les lleis i les polítiques afavoreixen a determinats grups que, per descomptat, no són la seva generació responen als seus interessos ni necessitats. No estem ni de bon tros davant d'una generació antidemocràtica; al contrari, es tracta d'una generació jove que demana més democràcia i amb menys intermediaris. Tot i així, també és una generació conscient de la posició perifèrica que ocupa i de la pobre resposta de les institucions als grans reptes que afronten. La joventut hauria de ser un punt inajornable en l'agenda d'enfortiment democràtic. ■

⁹ SOLER-I-MARTÍ; BALLESTÉ; FEIXA, «Desde la periferia: la noción de espacio social en la movilización sociopolítica de la juventud».

■ Bibliografia

BOBBIO, Norberto. *El futuro de la democracia*. Ciutat de Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1986.

DALTON, Russell. «Partisan mobilization, cognitive mobilization and the changing American electorate» [en línia]. A *Electoral Studies*, núm. 26 (2), pàg. 274-286, 2007. Disponible a: <www.sciencedirect.com>.

FREEDOM HOUSE. *Nations in Transit 2021: The Antidemocratic Turn* [en línia]. A *Freedom House*, 2021. Disponible a: <www.freedomhouse.org>.

FURLONG, Andy; CARTMEL, Fred. *Young people and social change*. Londres: McGraw-Hill Education, 2006.

ÖNNUDÓTTIR, Eva; HARDARSON, Ólafur. «Party identification and its evolution over time». A *Research Handbook on Political Partisanship*. Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2020.

PICKARD, Sarah; BESSANT, Jessicah (eds.). *Young people re-generating politics in times of crises*. Londres: Springer International Publishing, 2018.

PICKARD, Sarah. *Politics, protest and young people: Political participation and dissent in 21st century Britain*. Londres: Palgrave Macmillan UK, 2019.

SOLER-I-MARTÍ, Roger. «Youth political involvement update: measuring the role of cause-oriented political interest in young people's activism» [en línia]. A *Journal of Youth Studies*, núm. 18 (3), pàg. 396-416, 2015.

Disponible a: <www.tandfonline.com>.

SOLER-I-MARTÍ, Roger (ed.). *Joventut, implicació i context polític a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2019.

SOLER-I-MARTÍ, Roger; BALLESTÉ, Eduard; FEIXA, Carles. «Desde la periferia: la noción de espacio social en la movilización sociopolítica de la juventud» [en línia]. A *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, núm. 19 (1), pàg. 1-26, 2020. Disponible a: <www.revistaumanizales.cinde.org.co>.

full de càlcul

Inflació: evolució, causes i solucions

vista prèvia >

La recuperació econòmica després de la pandèmia de la Covid-19 semblava que havia d'obrir un nou cicle. Però una crisi econòmica, produïda per diversos factors, ha impactat de nou al món. Un dels seus elements principals és una elevada inflació com feia dècades que els països occidentals no veien. Una major regulació de sectors productius i una major inversió pública són algunes de les mesures proposades per fer front a aquesta escalada de preus.

**Ferran Elias,
David Palomera,
Marc Riudavets,
Enric Vila**

Economistes de l'Espai 08

@espaizerovuit

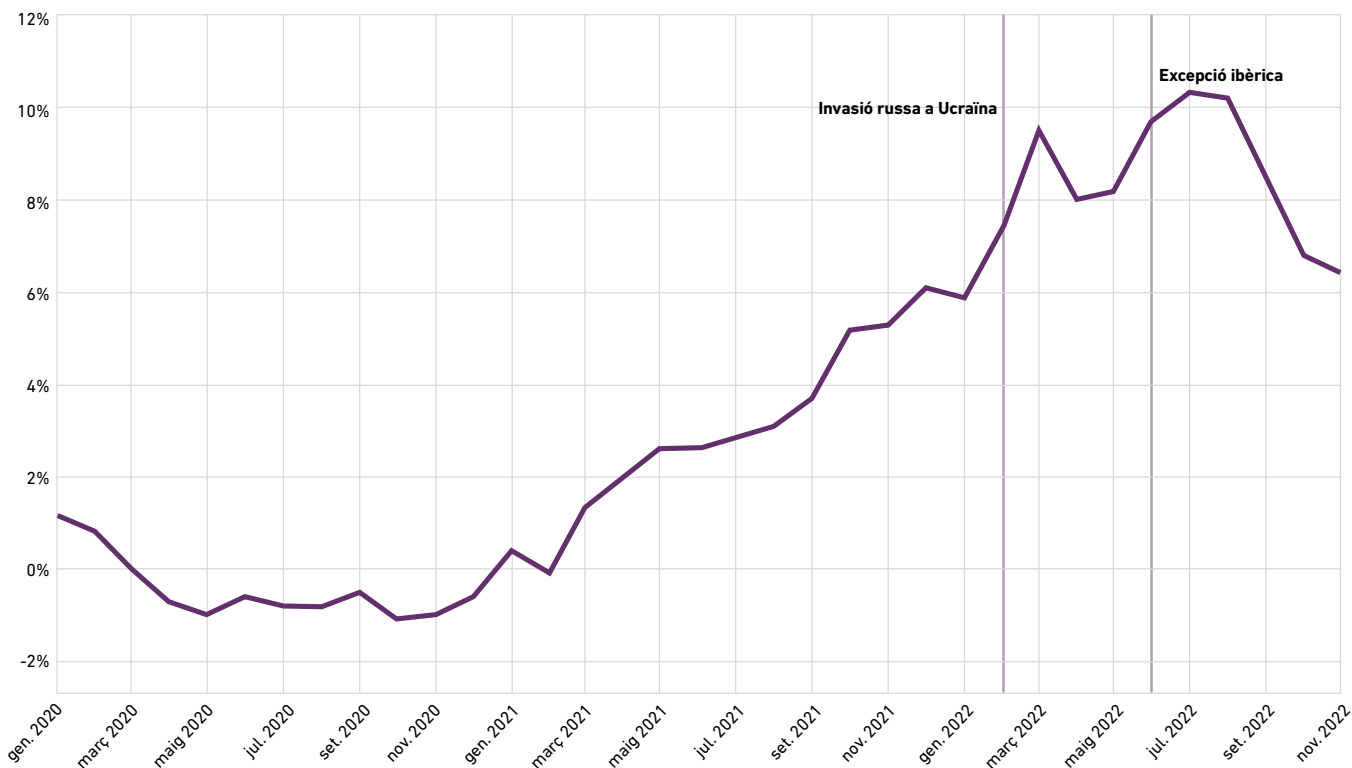
Diagnosi: evolució i orígens de la inflació

Entre el 2021 i el 2023, els països d'alts ingressos estan patint un epi-

sodi inflacionari que feia dècades que no es produïa. Des de principis del 2021, s'està produint un encariment general del cost de la vida, agreujat especialment des de principis del

2022 per la invasió russa a Ucraïna — amb el consegüent impacte en el preu de l'energia— i una situació especialment inestable en els mercats globals d'aliments. Ens hem de remuntar a la

Figura 1
Evolució de la inflació interanual a Catalunya, 2020-2022 (%)

Font: INE, @espaizerovuit.

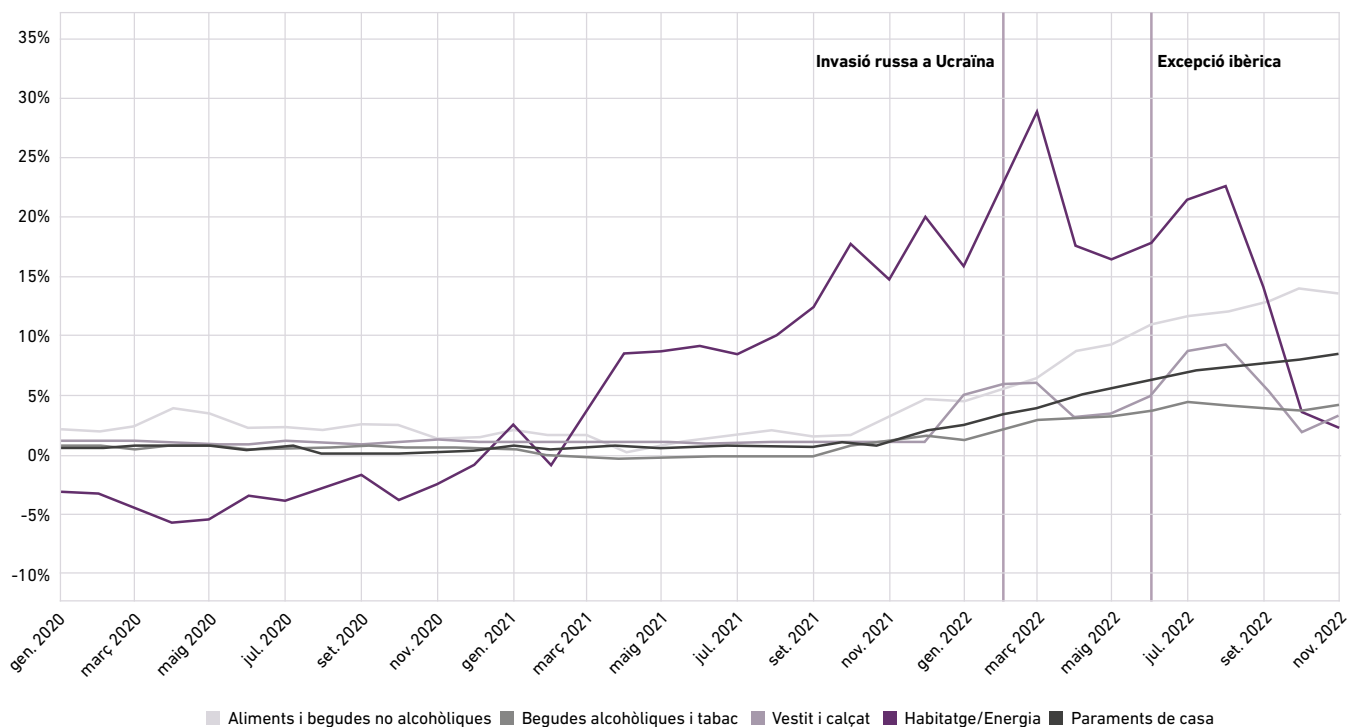
La inflació era quelcom que havia desaparegut de l'esfera econòmica durant les últimes dècades

dècada de 1970 durant la crisi global del petroli per trobar uns increments de preu sostinguts en el temps com els que estem vivint actualment. La inflació era quelcom que havia desa-

paregut de l'esfera econòmica durant les últimes dècades, però ha tornat amb força i això obliga a obrir debats necessaris sobre com es gestiona i com se'n distribueixen els impactes.

Abans, però, és rellevant donar un cop d'ull a les dades per veure com ha estat aquesta evolució recent de preus, quins sectors han estat més afectats, i com es compara la situa-

Figura 2
Inflació interanual en béns a Catalunya, 2020-2022 (%)

Font: INE i Ministeri de treball, @espaizerovuit.

Els augments tan elevats de preus de consum relacionats amb l'habitatge i l'electricitat són encara més preocupants

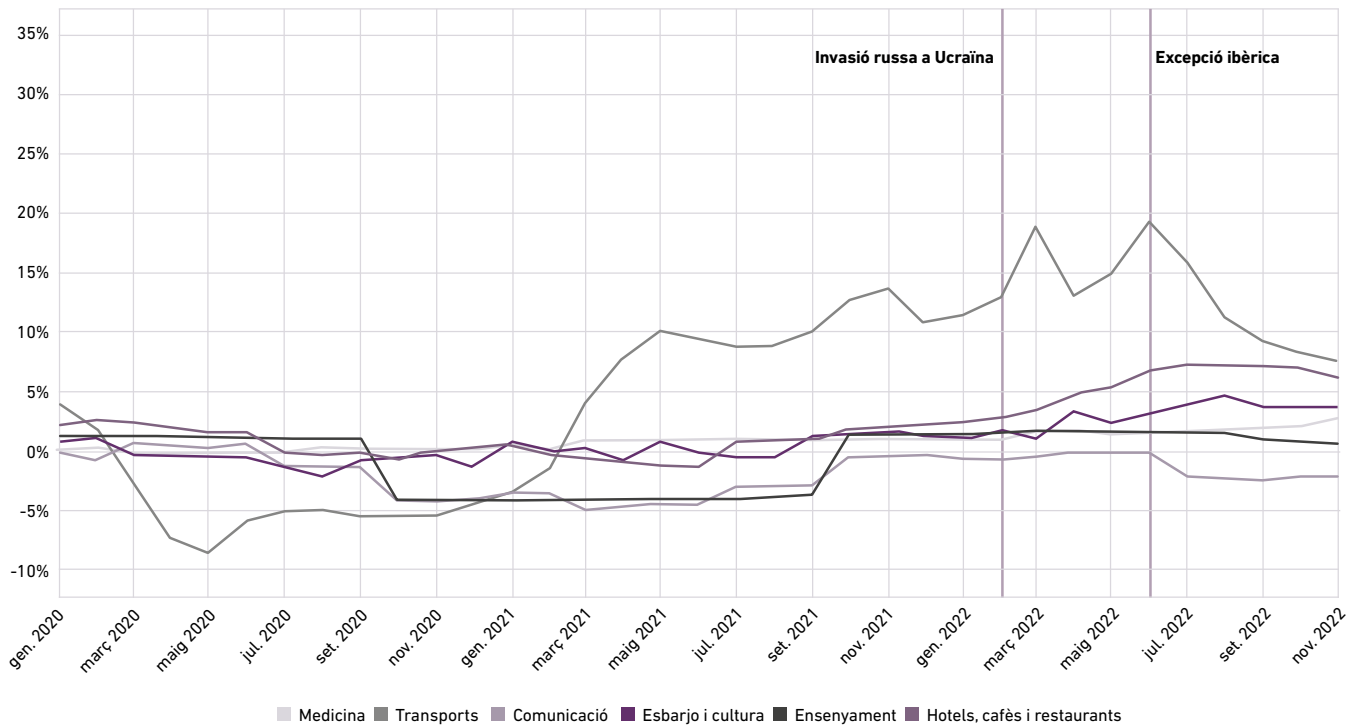
ció catalana respecte al marc espanyol i europeu. La figura 1 presenta l'evolució de l'índex general de preus del consum —el conegut IPC— per a Catalunya entre el gener del 2020 i el

desembre del 2022. Les figures 2 i 3 presenten l'evolució de preus segons diverses categories de béns i serveis. Com es pot observar en la figura 1, s'identifiquen clarament tres etapes

diferents: durant el 2020, la inflació es mantenia al voltant del 0% o tenint, fins i tot, mesos deflacionaris. A partir de 2021 trobem un increment pronunciat de preus, a causa

Figura 3

Inflació interanual en serveis a Catalunya, 2020-2022 (%)

Font: INE i Ministeri de treball, @espaizerovuit.

Es produeix una caiguda de la inflació a partir d'agost de 2022, impulsada per l'aprovació el 29 de març del topall del gas

dels colls d'ampolla en les cadenes globals de valor per la Covid-19, amb pic important a partir de febrer de 2022, amb la invasió russa a Ucraïna. Finalment, es produeix una caiguda de la inflació a partir d'agost de 2022, impulsada per l'aprovació el 29 de març del topall del preu del gas en el mercat de l'electricitat majorista espanyol i portuguès.

Si observem les subcategories de l'IPC, trobem que en la figura 2 destaca l'evolució profundament alcista dels béns relacionats amb l'habitatge —que inclou totes les despeses energètiques, com el gas o l'electricitat.¹ Aquesta sèrie va creuar el topall d'un 5% d'inflació interanual el març del 2021 i no va tornar a estar-hi per sota fins al propassat octubre del 2022, arribant alguns mesos a marcar una inflació interanual propera al 30%. Dins d'aquesta categoria, el preu de l'electricitat i el gas va arribar a créixer fins a un 28% interanual el març de 2022, per caure aproximadament 20 punts percentuals el novembre del

1 Això té la seva causa en l'augment del preu del gas en el mercat elèctric, que a causa del seu sistema marginalista va fer passar el preu majorista de l'electricitat de 90 MWh a l'estiu de 2021 a més de 200 MWh a l'hivern de 2022.

mateix any, sent l'augment d'aquest cost la principal causa de l'acceleració de la inflació en tota l'economia. Ara bé, els preus de lloguer d'habitatge continuen creixent de forma persistent i descontrolada, d'un 4,6% interanual el març de 2022 a un 6,2% el desembre de 2022.

Els augmentos tan elevats de preus de consum relacionats amb l'habitatge i l'electricitat són encara més preocupants tenint en compte que aquesta és la principal despesa de les llars —un 33,8% segons dades de l'INE de 2021. A més, aquest augment del preu del lloguer i l'electricitat és encara més preocupant per a les famílies més vulnerables, que gasten fins a un 50%, o més, de la seva renda en habitatge.² A més, a causa de la inflació del preu del gas i de l'electricitat, es van produir efectes de segona ronda en les cadenes de producció, que repercutien l'augment del preu de l'electricitat en els béns de consum final. Així, i també a conseqüència de la guerra d'Ucraïna i l'aturada de les exportacions d'uns dels «graners» de blat més importants del món, els

2 BANCO DE ESPAÑA, «Evolución reciente del mercado del alquiler de vivienda en España».

béns d'alimentació es troben durant aquest període —2021-2023— amb una inflació interanual del 15%, una xifra preocupant donada la importància que tenen en la despesa mensual de les famílies les compres relacionades amb l'alimentació.³

Fixant-nos en l'evolució de la inflació en el cas dels serveis —figura 3—, ens trobem una imatge molt similar a la que veïem amb la inflació pels béns de consum: un important episodi inflacionari que va afectar principalment el transport, que va patir també un augment del preu internacional del petroli, i un augment de preus més lleuger per a la resta de categories a partir de gener-febrer de 2022. També cal destacar que els preus del transport van créixer a un ritme més moderat a partir de l'estiu de 2022, un fet segurament produït per la caiguda del preu internacional dels carburants, l'excepció ibèrica i els descomptes al transport públic.

Una comparativa interessant, però, la trobem si analitzem l'evolució

3 La despesa en alimentació representa un percentatge creixent de la despesa total de les llars a mesura que la renda de la llar disminueix.

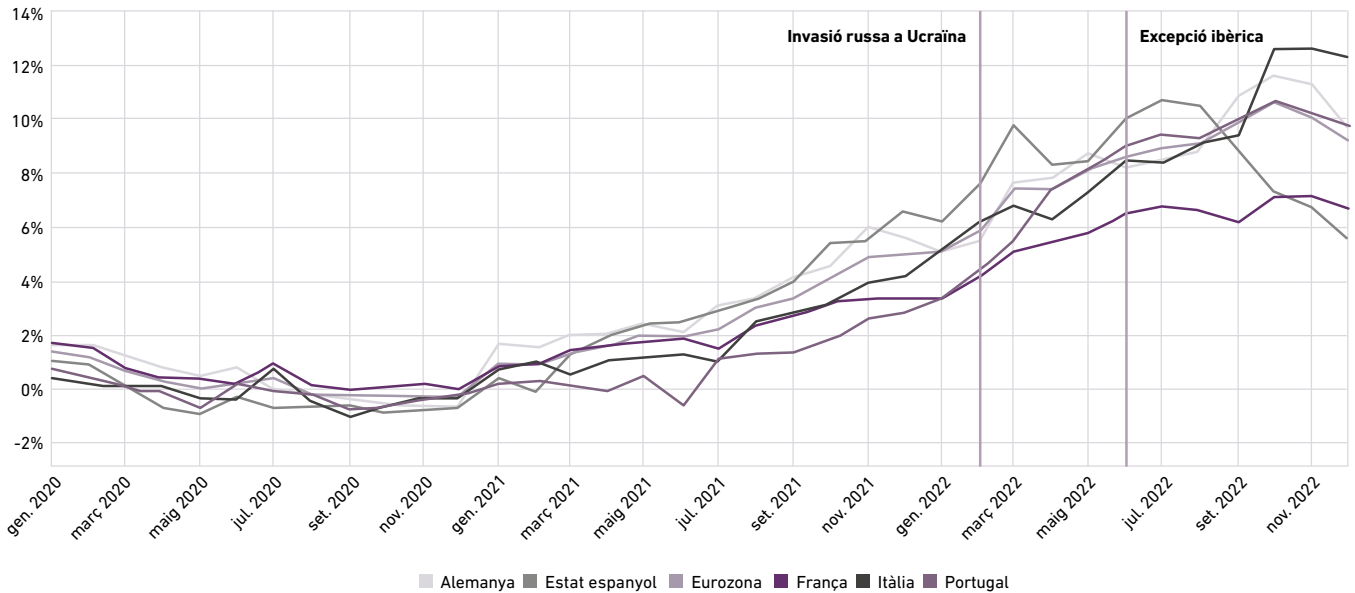
Els augments tan elevats de preus de consum relacionats amb l'habitatge i l'electricitat són encara més preocupants tenint en compte que aquesta és la principal despesa de les llars

del nivell de preus entre diversos estats europeus. La figura 4 presenta aquesta evolució i es pot veure com l'evolució és molt similar entre els països europeus analitzats —Alemanya, Estat espanyol, França, Itàlia, Portugal i el conjunt de l'eurozo-

na— fins a mitjans de 2022. A partir d'aquell moment es posa en marxa l'anomenada excepció ibèrica, el mecanisme de subvenció i contenció de preus del gas implementat per l'Estat espanyol i Portugal, prèvia negociació amb les institucions eu-

ropees. Com es pot observar, aquest mecanisme de topall de preus ha significat una reducció important del nivell de preus comparat amb la resta d'estats europeus, ja que ha permès un control sobre la despesa energètica que s'ha vist repercutida

Figura 4
Inflació interanual a l'Eurozona, 2020-2022 (%)

Font: Eurostat, @espaizerovuit.

Estem davant d'un episodi inflacionari molt puixant en comparació a la resta de la sèrie històrica

a escala general. Ara bé, l'efecte de segona ronda ha provocat que encara avui la inflació sigui persistent en sectors com el de l'alimentació.

L'anàlisi de les dades ens permet extreure algunes conclusions. La primera, estem davant d'un episodi inflacionari molt puixant en comparació a la resta de la sèrie històrica; la segona, les categories on hi ha hagut un major increment en els preus són les quatre més importants en termes de despesa de les llars: habitatge, energia, alimentació i transport; la tercera, polítiques com el control de preus o les subvencions han estat útils per revertir les pressions inflacionàries; la quarta, la inflació té l'origen en factors d'oferta, és a dir, encariment de matèries primeres importades —com el gas o el petroli—, la disrupció de les cadenes globals de valor per la Covid-19, la guerra a Ucraïna i la crisi geopolítica existent, i el poder de mercat de les empreses en molts àmbits de l'economia, el que els dona marges importants per augmentar preus.

De fet, un informe del Banc d'Espanya assenyalava que els marges de les empreses no financeres havien augmentat de mitjana un 21% durant

el 2022.⁴ En el cas de les empreses financeres van augmentar més i tot: un 31% de mitjana. Les dades de tributació de l'Agència Tributària mostren la mateixa tendència, si bé amb importants diferències entre sectors.⁵

La inflació, producte de conflictes inherents del capitalisme

L'augment dels preus dels productes primaris i intermedis importats, com el gas o el petroli, suposen una caiguda de la renda disponible total del país. En comparació a 2021, durant 2022 ha estat més car produir i, per tant, s'ha generat menys renda disponible a repartir entre els diferents actors econòmics. Ara bé, com es traslladen aquests augments de costos a la cadena productiva és el resultat d'un conflicte distribucional inherent a l'economia capitalista. Volem destacar tres principals conflictes distributius: 1) Entre empreses o sectors econòmics; 2) entre

empreses i consumidors; i 3) entre empreses i treballadors. En el primer cas, empreses de diferents sectors lluiten perquè sigui una altra part de la cadena productiva qui assumeixi els majors costos. Per exemple, les empreses elèctriques s'oposaven a l'excepció ibèrica perquè l'*statu quo* els proporcionava uns beneficis enormes a costa d'empreses d'altres sectors així com les llars. Tampoc cal oblidar aquí el conflicte entre el sector productiu i el sector rendista, el qual pot fer de lobby per a no veure disminuïdes les rendes que rep del lloguer de la terra, habitatge, oficines, o altres.

En el segon cas, una empresa pot traslladar la pujada dels seus costos de producció als preus finals dels béns i serveis que desenvolupa. La pujada dels preus finals depèn en bona part del poder de mercat que existeixi a cada sector. Dos exemples poden explicar l'argument. Per una banda, l'alta concentració en el sector de la logística facilita que grans empreses traslladin l'augment de costos a petits transportistes. Per altra banda, el poder de mercat dels supermercats i les grans cadenes de distribució facilita un augment de preus que perjudica els consumidors.

4 YEBRA, «El Banco de España constata que los beneficios de las empresas han crecido siete veces más que los salarios».

5 FERRARI, «Los beneficios del comercio, los servicios, la restauración y la industria, en máximos».

Les categories on hi ha hagut un major increment en els preus són les quatre més importants en termes de despesa de les llars: habitatge, energia, alimentació i transport

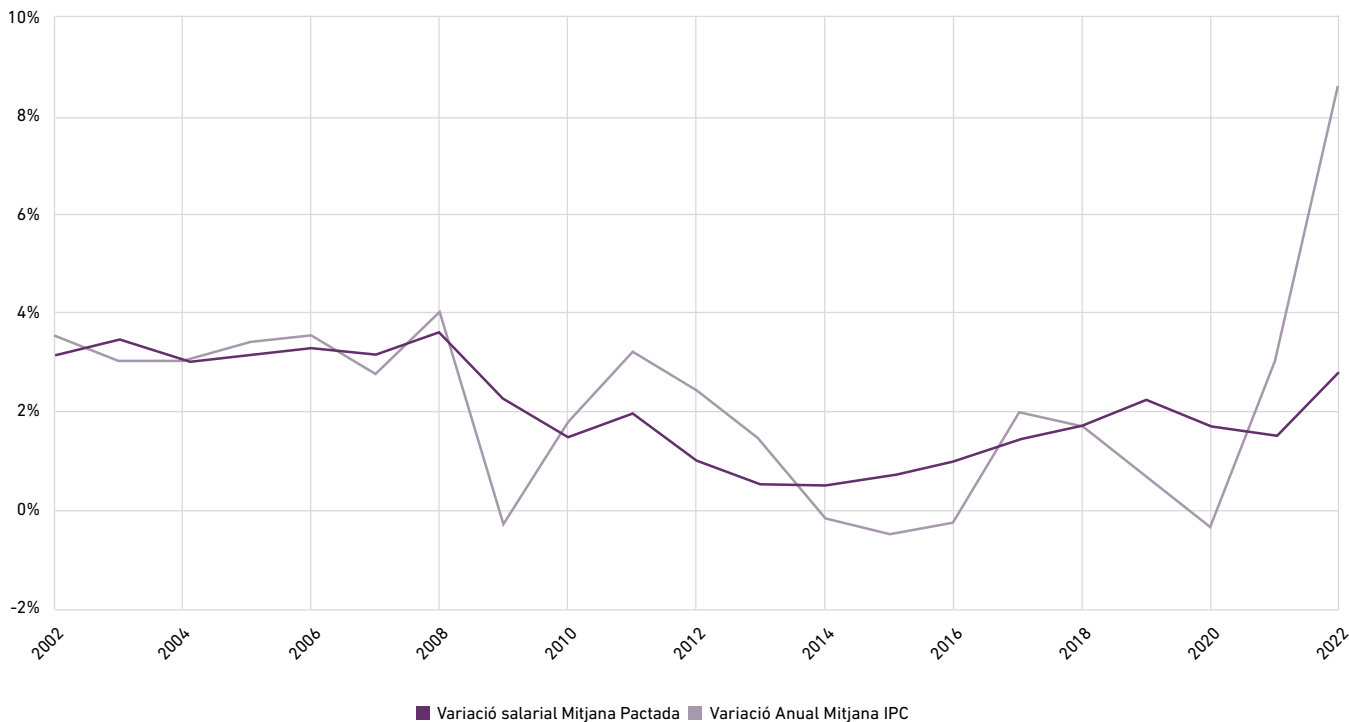
Finalment, hi ha el conflicte entre empresaris i treballadors. És important destacar que aquests últims són els que més poden patir les conseqüències negatives de la inflació.

Després de dècades de menysteniment de la importància de l'organització sindical i de la mobilització social per democratitzar la societat, els assalariats estan, malaurada-

ment, en una posició de debilitat per garantir que els seus salaris augmentin d'acord amb la inflació. Les organitzacions patronals han dedicat nombrosos recursos i energia

Figura 5

Evulció de la inflació i revisions salarials dels convenis col·lectius

Font: INE i Ministeri de treball, @espaizerovuit.

L'IPC s'ha mantingut molt per sobre de l'augment dels salaris segons els convenis pactats, que augmenten molt lentament

a evitar la pujada dels sous dels seus treballadors. Per exemple, el Banc d'Espanya i els mitjans de comunicació han destacat el perill de l'espiral preus-salaris. Segons aquesta teoria, davant d'un augment dels costos de producció o de la demanda, les empreses responen augmentant els preus. Aleshores, els treballadors reclamen un augment del salari que els permeti mantenir el poder adquisitiu. Això fa augmentar de nou els costos de producció i es reinicia el cicle. Segons aquesta anàlisi, aquesta dinàmica de preus segueix fins que un dels actors es veu forçat a acceptar una pèrdua de la seva capacitat adquisitiva.

Tot i que el perill de l'espiral de preus-salaris s'ha repetit molt, és important destacar que la realitat sembla anar per un altre camí. Com veiem en la Figura 5, l'IPC s'ha mantingut molt per sobre de l'augment dels salaris segons els convenis pactats, que augmenten molt lentament. Igualment, un document recent del Fons Monetari Internacional⁶ mostra que en els últims períodes inflacionaris no s'ha produït una espiral

preus-salaris. Per tant, més aviat sembla que l'ús d'aquest argument és una arma més dins del conflicte distributiu, que s'utilitza per descartar pujades salarials mitjançant arguments tècnics.

Polítiques contra la inflació en clau d'equitat

En aquesta secció presentem diferents opcions de política econòmica per reduir la inflació i repartir-ne els costos més equitativament. Començarem per la política monetària, per la importància que té per rebaixar la inflació. A continuació, parlem de polítiques que creiem que poden jugar un paper més interessant en aquesta tasca: política fiscal; supervisió i regulació de preus; relacions laborals i democratització de la producció; i política industrial.

Política monetària

La política monetària es considera una de les eines polítiques més importants per reduir la inflació. Aquesta és especialment efectiva quan la inflació es deu a un excés de

demanda. Per exemple, quan hi ha escalades de preus per augments de consum que pressionen l'oferta de béns i serveis sense que es pugui augmentar la producció. El problema en la situació del període 2022-2023 és que, com hem vist, l'origen de la inflació no està en la demanda, sinó en l'oferta. Pot un banc central, en un context com aquest, reduir la inflació augmentant els tipus d'interès? No. De fet, les mateixes autoritats monetàries europees s'han pronunciat en aquest sentit.⁷ En aquesta situació l'estratègia del Banc Central Europeu (BCE) consisteix a induir una recessió a la zona euro per fer caure la inflació. El BCE pot influenciar els tipus d'interès, però no té capacitat directa a l'hora de decidir els preus de l'energia o els de béns i serveis.

Per què, doncs, el BCE actua d'aquesta manera? Hi ha diferents motius. El primer, per mandat. L'objectiu del BCE és mantenir l'estabilitat de preus, agafant com a referència que la inflació es mantingui al voltant del 2%. Si la inflació sobrepassa aquest llindar,

6 ALVAREZ, (et al.). «Wage-Price Spirals: What is the Historical Evidence?».

7 YEBRA, «El BCE admite que las subidas de los tipos de interés no están bajando la inflación, pero amenaza con más aumentos».

Els agents que més es beneficien de les pujades dels tipus d'interès són els bancs i totes aquelles persones i empreses que tinguin estalvis

ha d'actuar. El segon, les pujades del tipus d'interès per part de la Reserva Federal dels EUA pressionen el BCE a fer el mateix per evitar una depreciació de l'euro respecte al dòlar. El tercer, la falta de desenvolupament d'altres eines, com una bona informació sobre els canvis de preus que permetin actuar de forma més precisa. El quart, i relacionat amb l'anterior, els dogmes existents respecte al control de preus, que dificulten la implementació d'eines polítiques que poden ser útils per resoldre una situació complexa. El cinquè, l'opacitat en què el BCE pren les decisions i la falta de democràcia en el si d'aquesta institució fa que no ponderi de la mateixa manera els guanyadors i els perdedors de les seves decisions.

Els agents que més es beneficien de les pujades dels tipus d'interès són els bancs i totes aquelles persones i empreses que tinguin estalvis. Per una banda, els bancs veuen com el negoci de les hipoteques es torna més profitós sense cap intervenció per part seva. Com diuen els economistes Paul de Grauwe (1946),⁸ i

Yuemei Ji, amb les seves polítiques els bancs centrals estan donant subsidis als bancs, que fan «beneficis mentre dormen». Per altra banda, la pujada dels tipus d'interès permet augmentar el rendiment dels estalvis. Qui en surt perdent? Tothom que necessiti accés a finançament veu com s'encareix l'accés a aquests recursos. Principalment, les persones amb hipoteques variables o les que volien accedir a una. I també les empreses que per invertir i millorar la seva capacitat productiva necessitaven un crèdit.

Política fiscal

En matèria de política fiscal, els governs de la UE, l'Estat espanyol —i Catalunya en els últims pressupostos de 2023— han aplicat mesures de major despesa pública en forma de transferències a llars amb menys ingressos, subvencions a indústries electro-intensives i al consum de carburants, o en inversió en energies renovables per a substituir el consum de gas.

També són destacables els nous impostos que a nivell estatal es van

aprovar gravant els beneficis extraordinaris dels oligopolis bancaris i energètics. Aquesta és una manera de contrarestar els beneficis caiguts del cel que reben aquests sectors i invertir els diners a alleugerir la càrrega inflacionària a altres sectors i persones més vulnerables. Per altra banda, també s'han aprovat rebaixes de l'IVA d'alguns béns considerats bàsics. Creiem que, malgrat la popularitat de la proposta, aquesta és una mesura que pot no aconseguir l'objectiu desitjat i que, a més, té l'efecte de reduir els ingressos governamentals, el que a la vegada redueix la capacitat d'incidència del pressupost públic. Les rebaixes de l'IVA no tenen per què ser del tot efectives, ja que les empreses poden apropiarse de la rebaixa i augmentar els seus beneficis, sobretot en aquells sectors en què les empreses no competeixen via preus.⁹

Supervisió i regulació de preus

Davant de les limitacions de la política monetària, i d'algunes de les

8 DE GRAUWE; JI, «Monetary policies that do not subsidise banks».

9 BENZARTY (et al.), «What goes up may not come down: Asymmetric incidence of value-added taxes».

El primer pas per a poder realitzar una major supervisió del preu dels aliments seria disposar de dades de preus i costos actualitzades de la cadena de valor

mesures fiscals, per restringir els augments de preus, volem proposar eines que amplii la capacitat dels governs per distribuir els costos de la inflació. Concretament, polítiques més quirúrgiques i democràtiques que les que s'han fet fins ara, i que permetin mantenir i inclús recuperar el poder adquisitiu de les treballadores. Una de les nostres principals receptes és la supervisió i la regulació de preus en sectors estratègics que no funcionin sota regles de competència i bona conducta.

En el cas de la regulació de preus, ja hem vist que el topall sobre el preu del gas ha sigut una mesura efectiva en la reducció del preu de l'electricitat i de la inflació. En aquest cas, les centrals de cicle combinat són compensades segons el preu majorista internacional de gas, compensació que ha repercutit en la factura dels consumidors. Ha sigut una mesura efectiva que ha aconseguit reduir la inflació mantenint fins i tot els marges de benefici de l'oligopoli elèctric. La UE ha arribat a un acord per implementar un topall del gas a 180 €/MWh, molt per sobre dels 40-70 €/MWh que es van fixar a la península Ibèrica. Per tant, caldria mantenir el

mecanisme ibèric perquè no es tornessin a disparar els preus energètics per culpa de l'augment del preu del gas.

Una altra àrea en què una bona regulació de preus seria beneficiosa és l'habitatge de lloguer. Catalunya té experiència en aquest àmbit, amb l'aprovació el 2022 de la Llei de Regulació del lloguers, tot i que el govern espanyol l'ha portat al Tribunal Constitucional, i val molt la pena treure'n coneixements. Aquesta llei ha generat un gran debat i ha posat en alerta a diversos sectors. Els arguments en contra de la llei de regulació de lloguers catalana, centrats sobretot en el fet que es reduiria l'oferta disponible d'habitatge, es presenten com si fossin proves irrefutables que aquestes polítiques no funcionen. En alguns articles publicats s'apunta, en primer lloc,¹⁰ al fet que els habitatges de lloguer que estaven per sota de l'índex de referència van experimentar una alça de preus. Tot i ser un resultat plausible, és molt fàcil d'ajustar amb un parell de modificacions a la llei.

¹⁰ MONRAS; MONTALVO, «The effect of second-generation rent controls: new evidence from Catalonia».

Primer, tots aquells pisos per sota de l'índex de referència no haurien de poder pujar el seu preu a no ser que facin reformes que millorin el pis. I segon, l'índex s'hauria d'utilitzar només per reduir els preus dels habitatges que estiguin per sobre. El segon argument que s'insereix per rebutjar aquesta mesura és que l'oferta de pisos per sobre de l'índex va caure. Aquí són importants un parell d'apreciacions. Per una banda, podria ser que uns quants habitatges es passessin al lloguer turístic, perquè és molt probable que el control en aquest tipus d'activitats fos molt millorable. Per tant, caldria augmentar el control d'aquest tipus d'activitats. Per altra banda, podria ser que alguns propietaris venguessin els seus pisos al no poder llogar-los al preu que desitjaven. En realitat, una resposta d'aquest tipus és, al nostre entendre, un dels objectius d'aquest tipus de polítiques. Per què? Perquè aleshores els governs poden adquirir aquests habitatges i augmentar el parc públic d'habitatge de lloguer i transformar encara més radicalment aquest sector en benefici dels llogaters, el grup més vulnerable en aquest cas.

Els problemes de la política de regulació han vingut quan aquests no han contemplat els costos de producció i quan no s'han facilitat la inversió en el sector

Un altre sector estratègic és el de l'alimentació. De fet, hi ha hagut propostes per actuar, com la creació d'una cistella bàsica d'aliments. Per assolir aquest objectiu és imprescindible millorar la recollida de dades dels preus. El Ministeri d'Agricultura de l'Estat espanyol treballa en aquest sentit, però d'una manera limitada. Per exemple, disposa de l'Observatori de la Cadena d'Alimentació, que publica preus d'origen i destí, però només per un nombre limitat de productes. A més, el preu de destí només inclou el preu majorista i no el preu final que paga el consumidor. El primer pas per a poder realitzar una major supervisió del preu dels aliments seria disposar de dades de preus i costos actualitzades de la cadena de valor. A Catalunya, l'Autoritat Catalana de la Competència podria assumir aquest rol, si bé caldria dotar-la de més recursos humans i tècnics. Aquesta podria treballar de forma coordinada amb la Comissió Nacional de Mercats i de la Competència.

Actualment, també han sortit idees interessants des dels EUA. El maig de 2022 es va presentar una proposta de llei que buscava crear una

comissió de control i regulació de preus.¹¹ La comissió, entre altres mesures, hauria de fer recomanacions al president d'intervencions allà on trobés que hi ha augments de preu que no es troben justificats econòmicament, sobretot per part de grans empreses. Els sectors a vigilar no només serien els que ja hem esmentat, com l'alimentació, l'energia o l'habitatge, sinó que també es podria crear un catàleg de preus considerats sensibles socialment, o estratègics segons les capacitats productives del país. A més, la proposició de llei vigila que no es perverteixi la comissió. Per això, el seu consell assessor inclouria per exemple experts/es en regulació de preus, sindicats, petites empreses... però no hi estarien les grans empreses, per evitar conflictes d'interès. Igualment, la proposició també establiria que les regulacions de preus mai poden jugar un paper en reduir o congelar els salaris.

Hi ha veus que posaran el crit al cel perquè una regulació de preus podria provocar desproveïment de béns

11 US CONGRESS, «Emergency Price Stabilization Act of 2022».

i establir preus que no cobreixen costos. No obstant això, hi ha importants contraarguments a aquesta visió simplista. Primer, una correcta supervisió i regulació en sectors estratègics hauria de tenir en compte els costos en la cadena productiva i actualitzar els preus recomanats periòdicament per tenir presents les necessitats dels productors. Els problemes de la política de regulació han vingut quan aquests no han contemplat els costos de producció i quan no s'ha facilitat la inversió en el sector. De fet, com recull la proposta dels EUA esmentada abans, en fer extensiva la regulació a sectors estratègics productius i productes intermedis es podria inclús reduir els costos de producció en la cadena de valor, alliberant recursos per a la inversió i la innovació mentre es contenen els beneficis excessius d'intermediaris i empreses amb poder de mercat.

A més, ja existeixen nombroses regulacions de preus en funcionament. Tenim un cas il·lustratiu amb la compra de mascaretes durant la primera onada de la Covid-19. Llavors es va limitar el preu per a evitar l'especulació enfront l'es-

Un altre exemple amb múltiples instàncies de control de preus serien nombrosos productes mèdics, béns considerats essencials per a la vida

cassetat d'aquest bé. La mesura va arribar entre auguris terrorífics de sectors liberals. Malgrat això, no van mancar mascaretes, es va avançar en la producció estatal i les llars van poder dedicar els seus recursos a altres productes essencials. Un altre exemple amb múltiples instàncies de control de preus serien nombrosos productes mèdics, béns considerats essencials per a la vida.

Relacions laborals i democratització dels processos productius

En un context de conflicte distributiu, un element clau que determina com s'acaben repartint els costos són els mecanismes institucionals amb què compta cada actor per defensar els seus interessos. Per això, és important dotar els treballadors, tant al sector públic com en àmbits estratègics, amb eines que puguin defensar aquests interessos.

Les mesures de negociació col·lectiva haurien de recuperar la capacitat de negociació i participació de treballadors/es per a assolir un sou més just. Les mesures podrien ser de mínims, incidint en una major

transparència, informació i participació en els comitès d'empresa, o mesures més ambicioses com una participació en els òrgans de consell i direcció, o una participació directa en els beneficis i accions de les empreses. Una política de mínims, per exemple, seria que les empreses subcontractades siguin remunerades segons el conveni col·lectiu de l'empresa matriu. Una més ambiciosa, és la proposta de Thomas Piketty (1971), que planteja que els representants dels treballadors haurien de tenir una participació d'un 50% als consells d'administració de les empreses i el 50% del dret de vot dels accionistes.¹²

En segon lloc, perquè el repartiment dels costos de la inflació sigui més equitatiu, és important que l'Estat compti amb una major participació en la producció de béns i serveis. El cas del transport públic és un bon exemple, ja que l'Estat ha pogut prendre mesures antiinflacionàries contundents a través de la gratuïtat del servei de Renfe de curta i mitjana distància i

del 20-50% de descompte al transport públic urbà i interurbà. Un altre exemple el trobem en el cas de l'electricitat a França. En aquest país, malgrat l'augment del preu majorista de l'electricitat, les factures elèctriques no han pujat en la mateixa mesura gràcies a la participació pública en la producció d'electricitat i la regulació del preu final que arriba al consumidor. Així, els costos han sigut absorbits per la despesa pública, repartint el cost de l'augment del preu del gas a través de la tributació progressiva que fa l'Estat. Les mesures que redueixen la factura elèctrica s'haurien d'acompanyar de millores en l'eficiència energètica, per evitar que l'abaratiment promogui usos ineficients de l'energia. En el cas de Catalunya i l'Estat espanyol, les institucions públiques poden recuperar poder en el sector energètic evitant la renovació de les concessions de les hidroelèctriques i impulsant empreses públiques d'energia.

Política industrial

Davant una inflació de costos és justament el finançament i la inversió en canvis productius el que pot alleugerir a mitjà termini aquestes

¹² PONCE DE LÉON, «Thomas Piketty: 'Un solo accionista no debería tener más del 10% de los derechos de voto en una gran empresa'».

L'encariment dels productes que provenen de les cadenes de valor globals planteja la possibilitat de substituir la seva importació per la producció local

pressions, inclosa la inversió en energies renovables per deslligar-se del gas. La pujada dels tipus d'interès aprovada pel BCE no ajuda a avançar en aquesta direcció, ja que encareix i, per tant, limita les inversions. Com a alternativa, les institucions públiques poden contribuir a desenvolupar programes ambiciosos amb l'objectiu d'assolir una menor dependència fòssil. Per posar un exemple d'Ian Gough:¹³ el govern podria implementar un programa que combinés objectius de reducció de combustibles fòssils i reducció de la pobresa energètica. Com? Invertint en la millora de l'eficiència energètica de les llars amb menys ingressos. A més, missions com aquesta tenen l'avantatge que generen feines locals i ajuden a desenvolupar el teixit productiu.

Per altra banda, l'encariment dels productes que provenen de les cadenes de valor globals planteja la possibilitat de substituir la seva importació per la producció local. Per tant, hi ha oportunitats de relocalit-

zar processos productius i enfortir el teixit industrial català. Per això, però, cal també acompanyament públic. Per exemple, a través de bancs de desenvolupament públics i polítiques reguladores concretes, com s'ha fet tradicionalment a països industrials com Alemanya, Japó o Taiwan. En canvi, a l'Estat espanyol hi ha hagut una tradició de facilitar la deslocalització d'empreses i privatització en sectors estratègics per produir i extreure rendes allà on la mà d'obra era més barata i en el Sud Global. Així, ens hem especialitzat a potenciar grans empreses i oligopolis capaços de gestionar cadenes de valor globals en sectors com l'energètic, telecomunicacions, construcció o finances, però que no s'han preocupat de potenciar, formar i donar feina a la gran quantitat d'enginyeres, químiques, arquitectes... que s'han format aquí.

Conclusions: dotar-nos d'eines per un futur inflacionari

En aquest article, hem analitzat les causes de la inflació actual i proposat una sèrie de mesures macroeconòmiques i microeconòmiques

amb dos objectius principals: reduir la pressió alcista de preus i repartir equitativament els seus costos. A més a més, creiem que les eines de política econòmica que hem proposat en aquest article són també rellevants en el context d'emergència climàtica en el que ens trobem. Com alerta el mateix BCE, hi ha quatre fonts de pressió inflacionària estructural que caldrà tenir en compte.¹⁴

Primer, tenim la inflació provocada per la dependència dels combustibles fòssils, que ens fa fràgils davant d'augment de preu i la nostra incapacitat present de substituir-los per fonts d'energia renovable.

Segon, la inflació verda. La transició energètica realitzada a la vegada per tots els països provocarà possibles colls d'ampolla en la provisió de matèries primeres i productes intermedis, el que farà que augmentin els costos.

Tercer, la inflació climàtica. Les conseqüències del canvi climàtic, com les sequeres i els incendis, provo-

13 GOUGH, *Heat, Greed and Human Need: Climate Change, Capitalism and Sustainable Wellbeing*, Cheltenham: Edward Elgar

14 SCHNABEL, «A new age of energy inflation: climateflation, fossilflation and greenflation».

quen una reducció de les collites i la producció d'aliments, el que pot augmentar el preu dels aliments.

En últim lloc, les cadenes globals de valor podrien patir importants canvis en el futur. Hi ha veus que alerten que la globalització podria estar arribant a un punt mort.¹⁵ Davant de la crisi que va produir la Covid-19, l'escassetat de recursos de matèries primeres i productes intermedis, i els conflictes entre potències mundials, els governs comencen a prioritzar problemes geopolítics i el control de sectors estratègics per les economies estatals i regionals, encara que això suposi un augment dels costos de producció.

Per afrontar aquests reptes, pensem que cal augmentar la capacitat d'acció de les institucions públiques i dotar de més poder els treballadors. A Catalunya, per exemple, podem aprofitar la gran tradició de l'economia social i solidària per desenvolupar un model industrial democràtic i que reparteixi els guanys equitativament. ■

15 AMSTRONG; WU, «The end of globalisation as we know it».

■ Bibliografia

ALVAREZ, Jorge (et al.). «Wage-Price Spirals: What is the Historical Evidence?» [en línia]. A International Monetary Fund, a 11 de novembre del 2022. Disponible a: <www.imf.org>.

AMSTRONG, Robert; WU, Ethan. «The end of globalisation as we know it» [en línia]. A *Financial Times*, a 31 de març del 2022. Disponible a: <www.ft.com>.

BANCO DE ESPAÑA, «Evolución reciente del mercado del alquiler de vivienda en España» [en línia]. Disponible a: <www.repositorio.bde.es>.

BENZARTY, Youssef (et al.). «What goes up may not come down: Asymmetric incidence of value-added taxes» [en línia]. A *Journals of political economy*. Disponible a: <www.journals.uchicago.edu>.

DE GRAUWE, Paul Ji, Yuemei. «Monetary policies that do not subsidise banks» [en línia]. A *CEPR*, a 9 de gener del 2023. Disponible a: <www.cepr.org>.

FERRARI, Juan. «Los beneficios del comercio, los servicios, la restauración y la industria, en máximos» [en línia]. A *El nacional*, a 13 de gener del 2023. Disponible a: <www.elnaciona.cat/oneconomia>.

GOUGH, Ian. *Heat, Greed and Human Need: Climate Change, Capitalism and Sustainable Wellbeing*. Cheltenham: Edward Elgar, 2017.

MONRAS, Joan; MONTALVO, José G. «The effect of second-generation rent controls: new evidence from Catalonia». A *BSE Working paper 1345*, 2023.

PONCE DE LÉON, Rodrigo. «Thomas Piketty: 'Un solo accionista no debería tener más del 10% de los derechos de voto en una gran empresa'» [en línia]. A *eldiario.es*, a 17 de gener del 2022. Disponible a: <www.eldiario.es>.

SCHNABEL, Isabel. «A new age of energy inflation: climateflation, fossilflation and greenflation» [en línia]. A *European Central Bank*, a 17 de març del 2022. Disponible a: <www.ecb.europa.eu>.

US CONGRESS. «Emergency Price Stabilization Act of 2022» [en línia]. Disponible a: <www.congress.gov>.

YEBRA, Daniel. «El Banco de España constata que los beneficios de las empresas han crecido siete veces más que los salarios» [en línia]. A *eldiario.es*, a 1 de desembre del 2022. Disponible a: <www.eldiario.es>.

YEBRA, Daniel. «El BCE admite que las subidas de los tipos de interés no están bajando la inflación, pero amenaza con más aumentos» [en línia]. A *eldiario.es*, a 11 de febrer del 2023. Disponible a: <www.eldiario.es>.

1934 - 1939

PIONERES

DEL MUNICIPALISME FEMINISTA

EXPOSICIÓ ITINERANT

FUNDACIÓ
IRLA

arxiu

La dictadura de Primo de Rivera al rescat de la monarquia borbònica

[vista prèvia >](#)

Aquest 2023 farà 100 anys que el general Miguel Primo de Rivera va dur a terme un cop d'estat, tot imposant una dictadura que va allargar-se fins al 1930 amb l'adveniment de la República. Salvar la monarquia borbònica i aplacar els moviments catalanista i obrer van ser els motius més clars de l'aixecament militar.

Jordi Casassas

Historiador i professor emèrit de la UB

@Casassas2Jordi

La matinada del 12 al 13 de setembre de 1923 el general Miguel Primo de Rivera (1870-1930) es va aixecar, des de Barcelona, en contra de l'estantissa legalitat constitucional de la Restauració borbònica. La seva acció va agafar per sorpresa fins i tot al grup de generals que conspiraven a Madrid en el mateix sentit i amb el suport secret del propi monarca, Alfons XIII.

En la decisió precipitada de Primo de Rivera hi va comptar molt la recent celebració catalana de l'11 de setembre, que es va intensificar amb crits, cops, crema de banderes espanyoles i algun mort. A més, en el pla polític, en aquella ocasió s'havia signat l'aliança estratègica o Triple Aliança entre els nacionalistes gallecs, bascos i catalans, el que en la seva renovació durant l'etapa republicana va prendre el nom de Pacte Galeusca.

Més enllà d'aquesta causa immediata, el que en el fons havia mobilitzat la cúpula militar i la Corona van ser els efectes de la vergonyosa derrota espanyola al nord d'Àfrica en la batalla d'Annual (1921) contra les forces rebels dirigides per Abd el-Krim (1882-1963) en la qual van perdre

la vida més d'11.000 efectius del bàndol espanyol, van quedar presos alguns generals i es va perdre gran quantitat de material bèl·lic. L'escàndol provocat per aquest desastre va ser tan gran que es va haver de crear una comissió, dirigida pel general Juan Picasso (1857-1935), per dirimir responsabilitats. Aquesta comissió va acabar la feina el 1923 i havia de presentar el seu informe a les Corts en la reobertura de sessions després del parèntesi d'estiu: hi quedaven implicats diversos generals i sembla que es citava al propi monarca per haver pres part activa en la planificació dels fets. Curiosament, dos dies després del Cop d'estat tot el material generat per la comissió va desaparèixer en un incendi fortuït en les dependències del Ministeri de Governació. Punt final a la causa.

Fins aquí les causes concretes que van impulsar el particular cop espanyol. Però no podem passar per alt el fet que de forma quasi simultània es produïren uns cops similars per tota la perifèria sud i est d'Europa. En tots ells es parlava de restablir l'ordre corromput, de regenerar la política i de salvar les institucions tradici-

onals de l'amenaça revolucionària que amb l'escalf del triomf bolxevic a Rússia el 1917 pretenia desestabilitzar aquells països. En totes aquelles experiències l'impacte de la Gran Guerra (1914-1918) havia dinamitzat de forma sobtada el món econòmic i social fent perillar realment els seus envellits sistemes polítics i institucionals. És per això que la reacció, els cops d'estat, la va protagonitzar una aliança entre la cúpula militar i l'eclesiàstica, els monarques representants de la tradició, la vella oligarquia propietària i els nous burgesos enriquits amb la Guerra. Així doncs, i malgrat que molts s'hi van voler veure reflectits, aquests cops no tenien res a veure amb la iniciativa civil i «revolucionària» del feixisme italià que a través de la Marxa sobre Roma (1922) acabava d'assolir el poder en aquell país. En aquests altres casos el que es pretenia era precisament el contrari, aturar qualsevol brot revolucionari i evitar la possibilitat d'un canvi tot desmobilitzant la societat.

Catalunya reunia tots els «perills» que motivaven a la contrarevolució en aquests països, sorpresa per l'impacte que els havia produït la Gran Guerra malgrat que la majoria

A Catalunya hi havia l'anomalia nacional que singularitzava la seva política de la resta de l'Estat espanyol i irritava profundament l'estructura del poder de Madrid

se n'haguessin mantingut neutrals. Catalunya era un país amb una potent estructura industrial i comercial que s'havia vist potenciada de manera extraordinària pels efectes de la demanda dels països bel·ligerants que es veien obligats a dedicar llurs esforços productius a les exigències bèl·liques. Aquesta dinamització va acabar de consolidar el predomini urbà català i va ajudar a crear una burgesia de nous rics molt agressius; alhora, va atreure una gran massa d'immigrants, la majoria arribats d'Andalusia i Extremadura, que va contribuir a radicalitzar molt la vida social catalana: bona part d'ells van integrar-se a la FAI (1927). Cal tenir present que Catalunya era la zona de l'Estat espanyol que tenia un moviment obrer organitzat més consolidat i amb una tradició de lluita sindical més arrelada. Aquest moviment, centrat majoritàriament en la CNT, va experimentar en aquests anys un creixement sense precedents, passant dels 15.000 afiliats als 350.000 en pocs mesos. A més, les circumstàncies excepcionals de la Gran Guerra van provocar el fet inèdit de l'aliança tàctica —i passatgera— entre els anarcosindicalistes de la CNT i els socialistes de

la UGT amb el que el perill revolucionari semblava evident i imminent. En acabar el conflicte i reparèixer l'atur i la carestia, les grans vagues —com la de La Canadenca de 1919— van donar origen a una veritable guerra social, el que coneixem com els anys del pistolerisme blanc —patronal— i roig —sindical— amb el resultat de 800 atemptats i 226 morts. Entre 1919 i 1921 es va tractar d'una violència extrema de proporcions similars a la que en el nord d'Itàlia havia provocat l'ascens imparable del feixisme. Després d'aquests anys de gran tensió social la brutal repressió patronal i governamental va deixar el moviment obrer profundament desballestat.

Paral·lelament, a Catalunya hi havia l'anomalia nacional que singularitzava la seva política de la resta de l'Estat espanyol i irritava profundament l'estructura del poder de Madrid. Des de 1912 els partits catalanistes havien superat als republicans i controlaven les eleccions catalanes. I des de l'abril de 1914 havien posat en marxa i controlaven la Mancomunitat de Catalunya, la unió de les quatre diputacions provincials, el primer organisme de govern —enca-

ra que només teòricament administratiu— que abastava el conjunt del Principat des de 1714. Des d'aquest organisme es va dur a terme una activa política d'infraestructures, en el camp cultural, educatiu i lingüístic de primer ordre, que les autoritats i la premsa espanyoles presentaven com la manifestació del separatisme català. Per altra banda, la radicalització social general que es va produir i incrementar durant els anys de la Gran Guerra va afectar també la dinàmica del catalanisme que va començar a interessar sectors de la petita burgesia afectada per la recessió econòmica; des de 1919 es van començar a congriar un corrent separatista que el 1922 es concretaria en la formació de l'Estat Català dirigida per Francesc Macià (1859-1933). Al mateix temps es produïa la confluència entre el catalanisme i el socialisme arribant a la creació de la Unió Socialista de Catalunya el 1923.

El manifest amb el que Primo de Rivera justificava el seu Cop d'estat feia referència a dos o tres aspectes que considerava de solució tan necessària com urgent. Feia referència, entre altres, a la necessitat de recuperar la calma social —el

Francesc Cambó havia anat girant la Lliga cap a una opció clarament conservadora i dedicada a salvar la monarquia de la seva crisi profunda

1923 a Barcelona s'havien produït 34 morts i 76 ferits—; la confiança en les institucions començant per l'Estat; la moralitat pública especialment en l'àmbit polític lluitant contra la xacra del caciquisme; i prometia lluitar contra el radicalisme separatista però respectant el regionalisme moderat i respectuós amb la unitat de la pàtria —espanyola— així com fomentar la descentralització: s'havia d'aconseguir, deia, una Catalunya sense problemes. Amb aquestes «promeses», amb la constant al·lusió de Primo a la necessitat de «lleï i ordre» i comptant amb el fet que el moviment obrer havia estat neutralitzat precedentment, s'entén que el Cop d'estat de Primo de Rivera no va tenir cap oposició seriosa. La possibilitat d'assolir la calma social, d'enfortir l'Estat i recuperar la moralitat pública va satisfer el món burgès català; i la promesa del fet que la Mancomunitat seria respectada va provocar la neutralitat esperànçada del catalanisme moderat, començant per la del president de la Mancomunitat Josep Puig i Cadafalch (1867-1956). Tampoc, però, es va manifestar cap adhesió entusiasta, més enllà de l'acte de comiat del dictador que marxava

cap a Madrid el 15 de setembre; a partir d'aleshores van anar apareixent amb comptagotes les adhesions de les principals entitats burgeses i patronals. Sorprenen aquesta tebiesa de l'adhesió burgesa catalana amb la dictadura, que en el pla polític es va demostrar inviable tot just el gener de 1924, sobretot veient que el nou règim va poder gaudir d'uns anys de gran dinamisme econòmic —el que a nivell mundial va precedir al gran crac de 1929.

Pel que fa al catalanisme cal tenir present que, com hem vist, en els anys 1920 havia experimentat canvis de gran importància. La Lliga Regionalista seguia essent el partit majoritari i després de la mort d'Enric Prat de la Riba al 1917, Francesc Cambó (1876-1947) l'havia anat girant cap a una opció clarament conservadora i dedicada a salvar la monarquia de la seva crisi profunda. Aquest gir va donar més força a les altres opcions, amb Acció Catalana al capdavant però també Estat Català i la Unió Socialista de Catalunya, que es van declarar contràries a la dictadura des del primer moment. En el si d'Acció Catalana va aparèixer una petita i clandestina organització

militar per enfrontar-se al nou règim però que no va tenir cap efectivitat. Per altra banda, des d'Estat Català sorgiren els únics intents d'oposició armada a la dictadura: el 1925 amb el frustrat «complot de Garraf», l'intent d'atemptar contra la vida del rei que arribava a Barcelona en tren; i el 1926 amb els fets de Prats de Molló, l'intent fracassat d'invasió armada al Principat com a primer pas que havia d'anar seguit de l'aixecament d'algunes guarnicions militars i de la declaració obrera d'una vaga general. Neutralitzat aquest intent per la policia francesa, Macià i la cúpula que el seguia van ser jutjats a París i obligats a sortir de França, convertint-se tot plegat en una gran caixa de ressonància internacional de la causa catalana i en la definitiva consolidació de la popularitat de Macià. El catalanisme moderat tampoc va poder mantenir la neutralitat inicial. El dictador, un cop instal·lat a Madrid i en contra de totes les seves promeses conciliadores amb el regionalisme català, el 18 de setembre va fer públiques les seves intencions amb la publicació de Decret «*contra el separatismo*» per «*purgar el virus que representa la menor confusión*» sobre la unitat de la pàtria i poder reprimir

Quedava prohibida l'exhibició de qualsevulla bandera o escut que no fossin els espanyols, així com parlar en català en actes públics

«*todo cuanto tienda a disgregarla, restarle fortaleza y rebajar su concepto, ya sea por la palabra, por escrito, por la imprenta o por otro medio mecánico o gráfico... o por cualquier otro acto o manifestación*». Quedava prohibida l'exhibició de qualsevulla bandera o escut que no fossin els espanyols, així com parlar en català en actes públics. La premsa en català va quedar sota un control estricte i sotmesa a constants multes governatives i suspensions. Les intencions del dictador en relació al catalanisme quedaven perfectament aclarides des d'un bon començament. El propi Primo de Rivera, que constantment aclaria les seves intencions a través d'unes «notes governatives», el desembre de 1923 declarava que «*el separatismo ya no existe*» i va promoure repetides concentracions i manifestacions d'espanyolitat per a fer-ho «evident».

Els primers anys de la dictadura foren els del denominat Directori Militar —fins el 1925— en el que l'Exèrcit va prendre el comandament directe de la vida pública espanyola i el control directe de les institucions emparats en la Llei Marcial que va regir durant aquests primers

anys: segons la importància de cada localitat es determinava la graduació del militar que l'havia de regir. L'estructura repressiva militar va estar encomanada als responsables de la gran repressió desfermada a Catalunya en els anys de la guerra social: els generals Severiano Martínez Anido (1862-1938) i Miguel Arlegui (1858-1924): i es va confiar en el nou governador civil de Barcelona, el general Carlos de Lossada (1862-1936), la repressió sistemàtica contra el catalanisme i l'anarcosindicalisme.

El general Lossada va emprendre, doncs, una tasca sistemàtica de clausura d'associacions catalanistes i culturals en general, va imposar multes governatives a tort i a dret, va segrestar publicacions periòdiques i alguns llibres. Ja sota la direcció del govern civil del general Joaquín Milans del Bosch (1854-1936), el 1925, es va arribar a clausurar l'Orfeó Català i el camp de Les Corts del Barça per haver-s'hi xiulat la Marxa Reial —himne espanyol— i es va indicar al seu president, Joan Gamper (1877-1930), que s'havia d'exiliar. Fins i tot es va generalitzar l'estructura del Sometent, que Primo de Rivera va presentar a Mussolini com l'equiva-

lent espanyol dels «camises negres» feixistes.

Davant la violència repressiva inicial el president Puig i Cadafalch va manifestar que Primo de Rivera l'havia enganyat; va delegar les funcions de presidència i va marxar cap a l'àrea pirinenca a continuar els seus estudis sobre l'arquitectura romànica. Tot amb tot, el gener del 1924 seria destituït de la presidència de la Mancomunitat de Catalunya, funcions que es va atorgar al general Lossada temporalment per traspasar-les al terrassenc Alfons Sala Argemí (1863-1945), el cap patronal i polític de l'anticatalanisme català, que va presidir la fase final de la Mancomunitat des del 1924 fins el març del 1925. En aquesta darrera data, i després d'aprovar el «Estatuto Provincial» com un dels passos que havien de portar la «normalització» política de la dictadura —es va parlar d'un Directorio Civil—, la Mancomunitat va ser clausurada definitivament: se la va titllar del «*baluarte de la política separatista*» i la seu del «*cacicato más absurdo y escandaloso de España*». De res van valdre les protestes del seu darrer president Sala que a darrera hora va sentir

La supressió de la vida política i sindical, i la persecució sistemàtica de l'acció plural del catalanisme segurament provocaren, paradoxalment, una important revifalla de l'associacionisme

una certa decepció per l'arbitrarietat soferta per la «seva» institució.

La supressió de la vida política i sindical, i la persecució sistemàtica de l'acció plural del catalanisme segurament provocaren, paradoxalment, una important revifalla de l'associacionisme, potser menys dels ateneus, però sí d'associacions, agrupacions, centres, entitats esportives, excursionistes, folklòriques, cooperatives, professionals, benèfiques, religioses..., la majoria de caràcter popular: entre 1923 i 1930 només a la província de Barcelona se'n van crear 1.882. Moltes d'elles, sota la seva activitat reconeguda es convertiren en centres de resistència i, fins i tot, de conspiració contra la dictadura, on es covà una política de base republicana i catalanista que va ser fonamental en el pas de la Dictadura a la República.

Un dels objectius prioritaris de la Dictadura va ser la lluita contra la llengua catalana; la seva modernització, prestigi institucional i ocupació d'espai diversos que havia adquirit, sobretot, per l'acció del catalanisme a l'Ajuntament de Barcelona, a la Diputació de Barcelona durant la

presidència de Prat de la Riba i a la Mancomunitat. Sens dubte va ser fonamental la labor de Pompeu Fabra (1868-1948) a l'Institut d'Estudis Catalans a partir de 1912; però no es pot oblidar la creació d'institucions com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, la proliferació de la premsa en català, de premis literaris o de centres escolars. L'Ajuntament de Barcelona el 1916 havia adoptat el català com a llengua oficial amb grans protestes de la política i la premsa de Madrid i de l'Academia Española de la Lengua. El català no va quedar proscrit oficialment per la Dictadura però a la pràctica se'n va dificultar l'ús, es va exaltar l'idioma oficial espanyol, perseguir les prèdiques religioses i l'ensenyament del catecisme en català i, en general, totes les manifestacions populars en català. El dictador no s'estava de repetir que el separatisme prohibia als nens catalans parlar en espanyol i que estava disposat a eradicar aquesta pràctica antiespanyola. L'Institut d'Estudis Catalans, per exemple, no va ser clausurat, però se'l va deixar sense el suport econòmic institucional amb el que la seva activitat va quedar reduïda pràcticament a zero.

L'intent de descatalanització va arribar a extrems inaudits. Les autoritats en moltes ocasions van manar canviar el nom de pobles i carrers, així com els rètols de botigues i institucions, per tal de castellanitzar-los. Es va crear una ponència destinada a revisar el Nomenclàtor: així, per exemple, el carrer que Barcelona havia dedicat al teòleg català Pere Gil es va convertir en la calle del Peregil; o el carrer Llengua d'Oc en la calle Languedoc. Molts ajuntaments van crear carrers i els posaren noms inequívocament castellans com Campoamor, Juan Boscán o Nuñez de Arce, i tots van veure's obligats a dedicar un carrer a «La Paz del Protectorado». Al Sarrià acabat d'annexionar per Barcelona (1921) molts noms van ser canviats: el carrer de Sarrià Vell va passar a denominar-se Terré; la Plaça Prat de la Riba es va convertir en la Plaza del Duque de Gandia o el carrer de Mossèn Cinto Verdaguer en el de Carlos de Llar, per citar-ne uns pocs casos. Hi ha el cas de Sant Joan de les Abadesses que el 1923 mateix va canviar el nom de la Plaça Major pel de Plaza del Directorio Militar. A Barcelona es van produir 700 canvis de noms amb un intent de castellanització lingüística i històrica.

L'acció de la Dictadura es va centrar de manera molt especial en Catalunya, amb una voluntat clara d'espanyolitzar aquesta «regió» i d'acabar amb tot rastre del que va catalogar com a separatisme català

El teatre gaudia d'una gran popularitat i era representat tant per companyies professionals en grans teatres com per grups d'afecionats que representaven les obres en petits teatres d'associacions o parroquials. Les autoritats no van prohibir les representacions en català però les van dificultar tant com van poder. Va ser dictada una ordre que obligava a les companyies a redactar en castellà els cartells i pasquins de propaganda de les representacions però permetent d'escriure en català el títol de l'obra i afegir una nota on s'especificués la llengua en que es faria la funció. En algunes ocasions s'activaven grups espanyolistes radicals per generar aldarulls al davant del teatre i amb aquesta excusa suspendre les funcions. La Dictadura també va actuar en contra de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic dirigida per Adrià Gual (1872-1943) i que depenia de l'Ajuntament i de la Mancomunitat: va suspendre el seu Patronat, va anar restringint les assignacions i va exigir-ne la castellanització; a partir del 1927 va passar a dir-se Instituto del Teatro Nacional.

Podem citar molts altres sectors on l'arbitrarietat dictatorial unida a la

manifesta incultura del dictador i dels seus principals col·laboradors.

Un d'ells va ser el món universitari que va patir una creixent presència policial des de finals del 1923, especialment a la Universitat Central de Madrid on es van destituir alguns professors, tancar el recinte i la pèrdua de matrícula d'algun curs. A la de Barcelona els aldarulls tardaren més en produir-se i les autoritats la van tancar l'abril de 1929. L'activitat de resistència a les intromissions dictatorials van ser dinamitzades per la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics i per la Federació Universitària Escolar, d'influència creixent a mesura que avançava la dictadura. Les vagues estudiantils es van generalitzar el 1929 i al final van tenir el seu paper en la caiguda del règim, quan ja tenien un clar rerefons polític.

Com s'ha pogut veure amb aquests pocs exemples, l'acció de la Dictadura es va centrar de manera molt especial en Catalunya, amb una voluntat clara d'espanyolitzar aquesta «regió» i d'acabar amb tot rastre del que va catalogar com a separatisme català, començant per l'intent de

desmantellar l'acció institucionalitzadora del catalanisme. Però també hem vist l'esforç col·lectiu de resistència que es va produir quasi des del començament. Un dels efectes que va produir la Dictadura va ser, precisament, el de concretar en el catalanisme l'element resistent, un ingredient que aquest moviment ja no abandonaria mai més. Durant el segle XIX s'havia anat concretant una moralitat col·lectiva i transversal de suplència per tal d'anar fent tot allò que l'Estat no realitzava a Catalunya. Ara, aquesta moralitat es va fer definitivament militant i es va estendre a capes àmplies de la població. La demanda de béns culturals en català va créixer significativament, com també ho va fer la presència popular en un ventall institucional que a través de la seva acció estava fent resistència nacional.

Al costat d'aquesta acció col·lectiva i anònima va sobresortir l'acció d'uns mecenes que van dedicar part de la seva fortuna a consolidar la cultura catalana. En aquest apartat sobresurt l'acció de Francesc Cambó i de Rafael Patxot (1872-1964). Entre altres coses finançades per Cambó hi ha la *Revista Musical catalana*, les

Com acostuma a passar amb les dictadures, en la distància curta el que sobresortia era la seva voluntat de destrucció i de desmobilització

fundacions Bíblica Catalana, Bernat Metge, l'Institut Cambó de la Sorbona de París, l'Institut d'Estudis Universitaris, l'edició de grans obres, el finançament de la Història de Catalunya de Ferran Soldevila (1894-1971)... Pel seu cantó, Patxot va crear la Fundació Montserrat Patxot per ajudar noies pobres de Sant Feliu de Guíxols, concursos de piano, l'ajut a l'Institut de Cultura de la Dona, l'Orfeó Català, la Biblioteca de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Obra del Cançoner Popular, l'estudi de la masia catalana, la convocatòria de premis al Centre Excursionista de Catalunya, diversos estudis i publicacions, la revista *Estudis Universitaris Catalans*... Algunes de les publicacions finançades per aquests mecenes es van convertir en un objectiu de compra patriòtica per part de gent catalanista convençuda de la necessitat de la resistència.

Com acostuma a passar amb les dictadures, en la distància curta el que sobresortia era la seva voluntat de destrucció i de desmobilització. A Catalunya això tenia un impacte major perquè era una àrea dinàmica, plena d'iniciatives i fortament institucionalitzada. En aquest sentit a

la dictadura li era relativament fàcil localitzar els objectius, personals o institucionals, i mirar d'anul·lar-los. Els set anys del règim van retardar moltes coses i van impedir que d'altres s'acabessin de consolidar. Però el cert és que amb l'adveniment de la República i de l'autonomia la major part d'iniciatives es van reprendre i el personal que les havia animat va tornar a la feina, en moltes ocasions en llocs de comandament.

El pitjor llegat que va deixar la dictadura a Catalunya va ser haver promociat la gent de l'anticatalanisme català, la majoria gent mediocre i ressentida que durant uns anys pensaren poder construir un país espanyolitzat. I el pitjor del cas és que aquesta gent es va reactivar en la lluita i el boicot a la República i a l'autonomia catalana i, després del 1939, es convertiren en l'ànima del col·laboracionisme franquista. I aquí tingueren molts més anys per a fer mal. ■

explorador

La Mediterrània, una oportunitat per a Catalunya

vista prèvia >

La Mediterrània és un espai geoestràtegic de primera magnitud. Al llarg de la història, Catalunya hi ha exercit un lideratge cabdal. Les diferents ribes del mar mediterrani viuen unes realitats molt diferents, però alhora afronten reptes, que les afecten i que les inviten a compartir interessos. És des d'una nova visió més oberta on cal detectar noves oportunitats per incidir en un dels espais més rellevants del món.

Gemma Aubarell

Directora de l'Àrea de Cultura, Gènere i Societat Civil de l'IMed

@GAubarell

La Mediterrània ha sigut al llarg de la història una referència a l'hora de definir les relacions de Catalunya amb el món, amb exemples d'extraordinària actualitat com són els Consolats de Mar. Identificada com a espai de connexió entre tres continents i d'intenses mobilitats humanes, és una regió epicentre d'un ecosistema i d'una biodiversitat distintives. Oportunitats, dificultats i problemes endèmics defineixen aquest espai de relacions que precisament, per superar aquesta condició, és actualment l'escenari d'un projecte de comunitat euromediterrània. La Mediterrània suposa, sobretot, una oportunitat per al desplegament d'una acció internacional de calat i en la que Catalunya pot aportar un model propi.

Els principis mediterranis de la nostra geografia europea

Una primera condició mediterrània la confereix la posició meridional que té Catalunya a Europa. La conseqüent necessitat de connexió amb els centres neuràlgics del continent derivada d'aquesta situació perifèrica, contribueix a perfilar unes complicitats mediterrànies de les que Catalunya

aspira a ser el centre impulsor. Davant la fragmentació territorial i social que suposa la fixesa de les delimitacions administratives i dinàmiques decisòries ineficients, els espais europeus aniran tendint a desenvolupar relacions a través d'actors i xarxes. S'articulen fluxos i s'impulsen projectes per ser més atractius econòmicament i obrir-se així a altres territoris. El nombrós entramat d'actors, programes i xarxes mediterrànies amb els que compta Catalunya, moltes de les quals amb seu a casa nostra, configuren una plataforma dinàmica i promotora de consorcis i projectes. Aquests agents actuen conjuntament i requereixen de les condicions i els suports propicis per establir i reforçar les seves relacions, molts cops transnacionals.

És en aquest context que la Mediterrània occidental es converteix en un laboratori per als agents que hi operen i també per als seus territoris. Tots ells reivindicaran una participació efectiva en la definició d'aquelles polítiques europees que els afecten. S'aniran perfilant d'aquesta manera, espais d'aliances al sud d'Europa que dinamitzaran projectes europeus interregionals, animaran xarxes i

plataformes i compartiran una visió d'innovació, connectivitat i sostenibilitat. Com a conseqüència, la dimensió mediterrània es troba avui, plenament inclosa en l'agenda de la integració territorial europea i l'eix mediterrani s'ha consolidat com a part de les actuals representacions espacials del continent.

En aquest espai hi juguen un paper central les iniciatives impulsores d'una major integració europea. És el cas de la Comunitat de Treball dels Pirineus, una xarxa que propicia les relacions transfrontereres a través de programes de cooperació i d'iniciatives ciutadanes a un costat i altre dels Pirineus. S'estableixen també, nous instruments institucionals de col·laboració reforçada com l'Euroregió Pirineus Mediterrània. Aquesta iniciativa, reconeguda com a associació transfronterera europea, permet a Occitània, Balears i Catalunya centrar-se a proporcionar solucions compartides i facilitar intercanvis de bones pràctiques en aquells temes d'interès comú com la protecció de l'ecosistema, la promoció de la cultura i la llengua, la recerca o la innovació. I encara, la participació i el lideratge en xarxes d'autoritats re-

No s'explicaria tota la incidència de Catalunya a Europa sense el protagonisme que han tingut aquestes complicitats meridionals, aquesta voluntat de fer present l'espai mediterrani en el mapa de la integració europea

gionals com el cas de la conferència de regions perifèriques i marítimes, permet aliances per a una incidència de calat en polítiques tan fonamentals pels territoris mediterranis, com són els eixos de transports europeus, les polítiques de cohesió, la gestió migratòria o les polítiques de pesca, entre d'altres.

Més enllà d'Europa, aquesta estratègia passa cada cop més per incorporar la dimensió externa i transnacional, integrant la globalitat de l'espai mediterrani. L'establiment de la Plataforma MedCoopAlliance formada per diferents xarxes d'autoritats regionals i locals —moltes d'elles establertes a Catalunya— sorgeix com a resultat de la necessitat d'activar polítiques des de les realitats locals, properes a la ciutadania i amb voluntat d'obertura als actors del sud de la Mediterrània. És a dir, actuar amb una visió euromediterrània.

Aquesta estratègia mediterrània suposa un àmbit innovador en matèria de cooperació i d'integració europees perquè proposa noves governances i trenca amb els principis merament descentralitzadors i competitius. Es promou una governança multinivell

—amb tots els nivells d'actors— i col·laborativa —buscant la complementarietat dels instruments—, així com l'impuls d'una cooperació transnacional —incorporant-hi els altres territoris mediterranis. Això suposa a la pràctica, un progressiu canvi de paradigma, més conseqüent amb les dinàmiques complexes de les relacions internacionals actuals. No s'explicaria tota la incidència de Catalunya a Europa sense el protagonisme que han tingut aquestes complicitats meridionals, aquesta voluntat de fer present l'espai mediterrani en el mapa de la integració europea. La mirada europea des d'aquesta condició mediterrània aporta perfil propi i suposa una oportunitat única per obrir-se a una política d'aliances sòlida, amb voluntat transformadora, cap als veïns del sud de la Mediterrània.

Canvis i noves tendències a l'ordre regional a la Mediterrània

Aquesta consideració i mirada mediterrània eminentment europea, s'acompanya de la situació de Catalunya en un espai geoestratègic de gran calat global, una Mediter-

rània emplaçada a la cruïlla de tres continents amb una de les fronteres més desiguals del món. El cert és que no només ens afecta el que passa als nostres veïns, sinó que sovint oblidem que els àmbits d'interdependència són reals i que realment existeixen a escala regional.

Una circumstància a retenir és que quan es parla de la Mediterrània sud i est en la seva configuració geoestratègica, no es parteix d'una única delimitació, tot i que sovint s'engloba com a Nord d'Àfrica i Pròxim Orient. Així doncs, mentre la referència al Magrib té a veure amb aquells territoris de la Mediterrània occidental amb qui ens uneixen interessos propers, la Mediterrània Oriental remet a unes realitats allunyades que molt sovint es relacionen amb conflictes. I encara, la dimensió africana entra cada cop més, a formar part de la pròpia definició geoestratègica dels països del nord d'Àfrica. Aquesta confluència d'espais, ho serà també, a l'hora d'elaborar polítiques i estratègies, per la qual cosa cal veure la Mediterrània des d'aquestes definicions diverses.

I tanmateix, una mirada més global ens porta a definir la singularitat

Com a resultat de la situació de pandèmia i més recentment, amb la guerra d'Ucraïna, assistim a la reconfiguració de l'ordre regional mediterrani

d'aquest espai a través de la seva vulnerabilitat, fruit, sobretot, de la pervivència de vells conflictes i el fet que la regió confronti reptes de primera magnitud. Si el canvi climàtic n'és un d'evident per a una zona endèmica de carència d'aigua, també ho són les dificultats per implementar transicions energètiques en països que basen part important de la seva riquesa en alguns pocs recursos naturals. Amb conflictes que ens interpel·len amb nous paràmetres que parlen de seguretat, resiliència i prevenció. Mentre que els fluxos migratoris són encara el tema de major preocupació, els aspectes relacionats amb els nous moviments de refugiats o les onades migratòries provinents del continent africà, afegeixen unes noves i dramàtiques dimensions al dossier de la gestió dels moviments humans.

En aquest context, com a resultat de la situació de pandèmia i més recentment, amb la guerra d'Ucraïna, assistim a la reconfiguració de l'ordre regional mediterrani i a una major interdependència, com ho demostren les crisis energètica i d'aliments. En un món cada cop més multipolar, amb un canvi de paper

dels EUA i en el que s'estan configurant noves aliances estratègiques, emergeixen actors de gran incidència en l'àmbit econòmic i de seguretat com són Xina i Rússia. Aquestes circumstàncies, lluny d'afavorir les dinàmiques positives que aporta el multilateralisme europeu, provoquen una tendència a la fragmentació i el tensionament de l'ordre regional.

En termes de geopolítica, s'imposa una visió cada cop més àmplia i transversal. Les relacions més triangulars amb el continent africà, converteixen la Mediterrània amb frontissa natural de dues estratègies d'integració continental àmplia com són Europa i Àfrica i fan que el projecte de veïnatge europeu hagi d'incorporar aquesta dimensió. Noves aliances incorporen el Pròxim Orient i els països del Golf en l'equació, mentre que nous escenaris poc imaginables fa uns anys com els acords d'Abraham, que amb l'impuls dels EUA, suposaran per primer cop l'apertura d'aliances de països del Golf, en els que se sumarien el Marroc i Sudan amb Israel, dibuixant una nova equació regional, i amb efectes respecte a situacions molt sensibles com és el cas del Sàhara Occiden-

tal. Dinàmiques que al seu torn són de trencament com és el cas de les relacions entre el Marroc i Algèria per la darrera crisi energètica. Totes i cadascuna de les situacions afecten regionalment, com és el cas de l'empitjorament de la situació a Palestina, el paper que juga Turquia o la permanent inestabilitat de Síria, amb totes les repercussions dramàtiques que suposa cap a les minories i els més de cinc milions de refugiats, molts d'ells desplaçats al Líban i a Jordània.

El context de seguretat i replegament a nivell global que encetava una època d'incerteses fruit dels conflictes i els atemptats terroristes de principis del segle XXI, conviu actualment amb una situació interna de gran complexitat. Les mobilitzacions populars de la riba sud que van començar al 2011 conegudes com a Primaveraes Àrabs, van ser una primera reivindicació d'uns canvis estructurals dramàticament esperats per les seves poblacions, que tenien a veure amb la pobresa, la demanda d'oportunitats de progrés i, sobretot, la necessitat imperiosa de llibertats polítiques i civils. Més d'una dècada després, la situació de

Malgrat els interessos comuns que compartim, els mecanismes de relació establerts en aquesta regió no han resultat efectius

contrarevolució regional conviu amb una permanent demanda social de millor govern i de canvis. L'exemple de la Tunísia actual a 2023, el país on tot va començar, és ben evocador. Allà on es va encetar una transició tan esperada, la situació és de gran desestabilització i amb una crisi social i institucional profunda.

Malgrat els interessos comuns que compartim, els mecanismes de relació establerts en aquesta regió no han resultat efectius. La Mediterrània ha esdevingut un escenari cada cop més complex, com ho ha de ser la mirada i la nostra implicació en les relacions que hi establím.

Les claus d'unes relacions mediterrànies transformadores

Un cop més, construím aquestes relacions des dels nostres interessos europeus, però encara som lluny d'aconseguir establir unes dinàmiques de desenvolupament que siguin realment compartides. No s'ha aconseguit treballar en una comunitat d'interessos en positiu, afavorir l'apoderament i ajudar a la necessària transformació. Un dels motius

és la frontera de desigualtat que ha comportat uns models de creixement desiguals i poc compatibles, la convivència d'una complexa situació socioeconòmica amb transformacions polítiques de gran dificultat i, sobretot, com s'ha assenyalat, una gran inestabilitat amb crisis recurrents. Per aplicar aquesta visió de desenvolupament real, no és suficient una voluntat de creixement, és més rellevant tenir en compte l'interès d'un model sostenible i de polítiques que beneficiïn el progrés socioeconòmic inclusiu. També assumir que compartim unes generacions de joves que fan front a una manca de possibilitats a l'accés al treball, dificultats per poder-se realitzar i grans inquietuds pel futur d'un entorn cada cop amb més problemes de sostenibilitat.

És en termes de desenvolupament humà i sostenibilitat els que ens permeten identificar millor els reptes centrals des d'aquesta perspectiva. Tal com determina l'estudi «Mediterrània+25. Prioritats i Recomanacions» realitzat per l'Institut de la Mediterrània, podem identificar almenys cinc reptes que afecten tots els països per igual. En primer lloc,

els mercats laborals, incapaços de generar prou llocs de treball per a la ciutadania, especialment per al jove, i que exclouen massivament les dones de la població activa. En segon lloc, una crisi d'emergència climàtica que situa la regió mediterrània com un dels punts més crítics a escala mundial i que requereix accelerar la transició cap a economies i societats sostenibles. En tercer lloc, un procés d'urbanització fràgil i ràpid, que posa de manifest les vulnerabilitats i les desigualtats de les societats amb taxes de creixement demogràfic molt elevades. En quart lloc, models econòmics estancats que no estan orientats a la innovació 4.0 o al canvi tecnològic i que podrien augmentar la bretxa digital que alhora desencadenaria desigualtats. I, finalment, la incapacitat de les administracions públiques per millorar la qualitat de les polítiques públiques, que revela enormes dèficits en termes de governança pública com a repte transversal a tots els sectors. El mateix anàlisi, identifica quins serien els àmbits prioritaris d'actuació compartida amb interessos comuns. L'interès d'aquest exercici rau en el fet que la seva formulació va estar promoguda a través de debats

Una de les variables per entendre la clau de volta del futur de la regió la representa el dinamisme de les societats de la riba sud

i seminaris amb participació d'actors catalans i internacionals, i per tant, aporta unes claus que sorgeixen de la voluntat que siguin una eina útil també per a Catalunya. Aquests àmbits prioritaris són els següents:

- Una primera recomanació fa referència al reforç dels àmbits globals de cooperació en matèria de sostenibilitat. L'Agenda 2030 i la implementació dels ODS hauria de ser més que mai un dels objectius principals de la cooperació euro-mediterrània, inclosa la Política Europea de Veïnatge.
- Una segona consideració fa referència a la creació d'espais de participació, i en aquest sentit proporcionar eines i un espai perquè el jovent mediterrani pugui treballar conjuntament, desenvolupar idees de projectes i establir accions conjuntes per promoure transformacions socials.
- Un tercer àmbit subratlla la centralitat de l'agenda urbana i de les ciutats mediterrànies en la seva funció de crear intercanvis i formular models conjunts de desenvolupament urbà sostenible.

- En el dur escenari de greus disparitats basades en el gènere, és interessant el paper que pot tenir la cooperació mediterrània per intercanviar exemples de pràctiques de transformació i interseccionalitat.

- Un cinquè instrument és el diàleg, identificat com una de les eines més rellevants per construir relacions interculturals i el paper de la creació i l'intercanvi cultural, com a motor de desenvolupament.

- Finalment es remarca el paper de la governança multinivell que afavoreixen la creació de comunitats d'interessos compartits i un impacte real a nivell local de les polítiques.

Si cal fixar una de les variables per entendre la clau de volta del futur de la regió la representa el dinamisme de les societats de la riba sud que, amb el seu impuls, han alertat de la necessitat imperant de transformació i de respostes a desafiaments de fons. També ens ho recorda la realitat d'una Europa cada cop més mediterrània, amb la presència de ciutadans i ciutadanes que provenen del Sud i uns interessos de ciuta-

dania compartida. Amb una societat jove i unes societats mobilitzades i avesades als mitjans socials, el dia després de les revolucions als països àrabs ha suposat paradoxalment un major replegament i un anorreament de les societats civils més activistes, amb uns sistemes que prioritzen l'estabilitat després de les grans turbulències socials viscudes. Ens hem pres seriosament aquesta alerta? Amb relacions fronteritzades i securitzades, i amb uns contextos de replegament, resulta gairebé impossible avançar en un partenariat real entre iguals. Per aquest motiu resultaria inversemblant que un projecte de relació estratègica i amb voluntat d'estabilitat no apostés per prioritzar l'agenda social, afavorint d'aquesta manera els intercanvis, l'educació i el suport a una agenda solidària com a fites prioritàries. Una visió de futur de les relacions a la Mediterrània ha d'afavorir els espais perquè aquesta relació es pugui desenvolupar i pugui revertir positivament en les persones.

Quin és el paper que en aquest context pot aportar Catalunya? En primer lloc, una mirada a les relacions mediterrànies que sigui plural, que faci de la mobilitat una frontissa,

El procés de Barcelona, també ara interpretat per la societat civil com a una eina per guanyar espais de llibertat

que promogui l'agenda euromediterrània de promoció dels valors de pluralitat i justícia social, diàleg i progrés, afavoridora dels agents transformadors amb especial accent cap a l'educació i la mirada i l'acció feminista, uns espais d'interacció i amb preocupacions comunes, llargament esperats per les nostres societats. En segon lloc, cal parlar de l'interès d'una política d'obertura cap als intercanvis culturals i el potencial de l'activisme i la creació cultural. I encara un tercer aspecte en estreta relació amb el que estem parlant, en un moment de replegament caldria afavorir noves narratives mediterrànies, fugint d'estereotips «d'ells i nosaltres», aplicant una mirada interseccional i feminista, construint valors conjunts, també a casa nostra. Aquesta seria possiblement, l'aportació més trencadora i només es poden fer de la mà del recolzament a les iniciatives que sorgeixen i s'impulsen des de la societat civil.

La visió transformadora, té molt a veure amb una manera d'estar i relacionar-se amb el món. Ens remet a confrontar la nostra diversitat amb la d'altres societats, col·laborar amb altres maneres d'abordar el progrés i

malvar per donar sentit a la democràcia i a la societat de dret. La voluntat de transformar té a veure amb el nostre compromís amb societats joves que són els agents portadors d'expectatives i d'idees del seu propi futur. Sobretot, suposa abordar la qüestió central del compromís de Catalunya amb unes societats vibrants a la recerca de més llibertats i més progrés.

El pacte euromediterrani i el compromís de Catalunya

Per explicar què significa la Mediterrània actualment per a Catalunya, cal començar ara fa més de 25 anys, amb la Declaració de Barcelona. El 1995 amb el llançament del procés euromediterrani, s'establiran les regles de joc de les relacions d'Europa amb els seus veïns del sud i de l'est de la conca. Un full de ruta que esdevindrà des de llavors, el principal actiu de la marca euromediterrània de Catalunya.

Percebuda eminentment com una oportunitat per avançar en els beneficis de l'obertura econòmica, el procés de Barcelona, també era

interpretat per la societat civil com a una eina per guanyar espais de llibertat. Donant nom a la declaració, Barcelona aportava el simbolisme d'un projecte europeu ambiciós i el perfil d'una mediterraneïtat dinàmica i oberta.

Certament, van ser les necessitats de caire econòmic i la magnitud dels reptes polítics les que van marcar un full de ruta en què l'estabilitat de les fronteres europees era una prioritat. En un moment en què els conflictes a la Mediterrània semblaven enquistats, la voluntat inèdita d'associar tots els actors del sud i est de la Conca va evidenciar la singularitat del projecte de partenariat que incloïa tots els països de la comunitat europea. Però l'incentiu principal de la integració econòmica aviat es va mostrar clarament insuficient per si mateix a l'hora de promoure l'esperat progrés i la inclusió.

Amb la constitució de la Unió per la Mediterrània (UpM) al 2008, es pretenia respondre en part a les necessitats del desplegament d'un procés poc efectiu en matèria de resultats. Reforçar els instruments per incentivar i fer efectiu un impacte

El desplegament d'un veritable partenariat mediterrani requereix avançar sobretot en unes relacions entre iguals

socioeconòmic, tot establint un concert de consensos polítics, semblava una solució escaient. Les institucions catalanes recolzen des d'un començament, i acullen al Palau de Pedralbes després, la seu del secretariat internacional. La UpM compta amb la UE i els estats socis de la Mediterrània, neix amb una clara voluntat de donar suport a les relacions nord-sud i consolidar marcs de partenariats estables. Conjugant l'esperit de col·laboració multilateral amb una clara dimensió intergovernamental, aquesta institució copresidida per la CE i un membre dels països del sud i est de la conca, pretén superar el marc «europeu» en favor d'una paritat d'interessos. La seva agenda institucional aporta el marc de seguiment dels acords de les conferències i cimeres governamentals, estableix fòrums regionals i *labelitza* iniciatives. La seva implementació ha topat, però, amb les dificultats derivades de la seva pròpia naturalesa institucional i política, malgrat que és també interessant el treball d'impuls institucional del projecte euromediterrani, molt relacionat amb la promoció dels propis programes europeus. Es constitueixen altres institucions promotores de diàleg com la Fundació Anna

Lindh que compta amb una xarxa important d'actors de la societat civil a casa nostra, mentre fora del marc multilateral euromediterrani, d'altres agendes polítiques governamentals impulsaven la col·laboració en el marc de la Mediterrània Occidental i els països del sud d'Europa.

El cert és que amb polítiques adreçades als estats veïns, instruments de cooperació i programes regionals, la UE mobilitza recursos econòmics i també ajuts humanitaris, amb l'objectiu de salvar una distància tan propera com d'enormes diferències. Amb la seva política de veïnatge —que també desenvolupa a l'Est—, la UE pretén una estratègia flexible adaptada a la realitat de cada país. La comunicació conjunta sobre una «associació renovada amb el Veïnat del Sud: una nova agenda per a la Mediterrània» del 2021, és un intent d'abordar l'esmentada fractura i la magnitud de reptes que afronten les societats i les economies mediterrànies. Aquesta nova etapa coincideix a identificar prioritats comunes, com les transicions verdes i digitals i fa esment als diferents dossiers com la «inclusió», les migracions i finalment, el comerç, i també, la pau i la seguretat.

Aquest full de ruta requeriria ser impulsat per un marc integral i estratègic. Lluny d'això el cert és que tot aquest entramat institucional intergovernamental i multilateral descrit, no sembla incidir significativament en la promoció de canvis, no aporta respostes davant les urgències plantejades en el curt termini i tampoc és actiu incentivant partenariats públic-privats que acompanyin tot aquest procés. Subratllat l'interès i la pertinència, ens podem preguntar si es pot continuar parlant de partenariat i d'una única visió d'Europa per la Mediterrània. Sumant aquest condicionants, queda lluny la voluntat d'un projecte que aporti competitivitat global als actors que viuen i treballen a la regió. En aquests moments, el projecte euromediterrani corre el perill d'allunyar-se del sentit integrador i inclusiu que l'havia impulsat.

El desplegament d'un veritable partenariat mediterrani requereix avançar sobretot en unes relacions entre iguals, i això passa per obrir espais d'intercanvi real, un ampli marge per a la mobilitat de persones i d'idees i per a la transferència de coneixement. Catalunya compta amb

El Govern de Catalunya compta ja amb un full de ruta que impulsa una visió ambiciosa

institucions que aporten un valor afegit considerable en aquest camp, com és el cas de l'Institut Europeu de la Mediterrània. Aquest consorci liderat pel Govern de Catalunya, actua des de la seva condició de *think and do tank*, acull xarxes d'estudis, mobilitza l'acadèmia, i promou el diàleg social i cultural. Aquesta institució és fruit d'una estratègia d'aliances, és el resultat de la ferma voluntat d'incidència de Catalunya, i el reforçament d'aquest projecte com a centre mediterrani, ens dota d'un instrument immillorable per compartir i fer partícip a la ciutadania catalana d'aquest compromís.

Mentrestant l'emergència d'iniciatives innovadores, com la Macroregió mediterrània, obren pas a modalitats de cooperació diferent. Les macroregions són instruments que ja existeixen en el marc institucional europeu, llançades en un principi en l'espai bàltic, s'han instaurat progressivament en diferents espais regionals europeus, amb la voluntat de dotar de coherència l'acció europea sovint dispersa i per facilitar la participació de tots els actors, i entre territoris que comparteixen interessos i reptes, dins i fora de la UE. La proposta mediterrània relançada

recentment pel Comitè de les Regions durant el 2022 i també recolzada per informes del Parlament Europeu del mateix any, sorgeix precisament de la necessitat d'adequar els instruments euromediterranis existents a la flexibilitat requerida pels propis mecanismes i actors, cada cop més preocupats per obtenir uns resultats concrets i amb impacte real. Aquesta perspectiva «bottom up» ha ajudat molt a veure aquesta iniciativa com a una oportunitat per superar la paràlisi relacionada amb riscos, problemes i inseguretats dels instruments centralitzats. D'aquí que la proposta que es defensava sigui progressiva i amb un ampli consens en què la prioritat comuna per la qual començaria a caminar seria fer front al canvi climàtic, una qüestió de la màxima urgència en aquesta regió en la que aquesta col·laboració podria ajudar, tal com destaca l'informe del PE. L'impuls i lideratge de Catalunya en aquesta iniciativa és un clar exemple de contribució innovadora en el marc d'aquesta cooperació.

No és un contrasentit reiterar el retorn a «l'esperit de Barcelona», tan necessari perquè representa una voluntat i una visió de comunitat. Però aquest cop, per renovar-lo des

de l'experiència, i sobretot, des de la capacitat d'adaptar-nos a un context que requereix una mirada més global, més humana, però també amb instruments pròxims, efectius, que afavoreixin sinergies i siguin flexibles. Els reptes compartits d'uns i altres afavoreixen aliances i complicitats, i ens demanen la implicació a les institucions que hi són més properes. L'esperit europeu i mediterrani de Catalunya pot contribuir a donar suport a la mobilització d'actors, i perquè la Mediterrània jugui un renovat paper central a Europa. El Govern de Catalunya compta ja amb un full de ruta que impulsa una visió ambiciosa: l'estratègia per la Mediterrània d'horitzó 2030, MedCat 2030. Dotar els plans d'acció que la despleguen de recursos i d'una governança sòlida, permetrà concretar aquesta voluntat de compromís. Aquesta sembla una oportunitat per donar un pas endavant necessari en l'establiment d'un nou contracte mediterrani, un nou marc de relacions que miri al futur, i que sembla inevitablement abocat a respondre conjuntament, a la complexitat dels reptes que compartim. ■

■ Bibliografia

ALFONSI, François. «Draft Report on the role of Cohesion Policy in addressing multidimensional environmental challenges in the Mediterranean basin. Committee on Regional Development» [en línia]. A *Parlament Europeu*, 2022. Disponible a: <www.europarl.europa.eu>.

AMIRAH, Haizam; SOLER, Eduard; DESCAMPS, Carmen. «A moment to reflect: Creating Euro-Mediterranean bonds that deliver» [en línia]. A *Instituto Real Elcano*, 2021. Disponible a: <www.realinstitutoelcano.org>.

AUBARELL, Gemma; FAROUKI, Tamirace. «Moviments socials i episodis revolucionaris a la Mediterrània» [en línia]. A *Revista Idees*, núm. 51, 2021. Disponible a: <www.revistaidees.cat>.

COLOMINA, Carme. «El mundo en 2023: diez temas que marcarán la agenda internacional» [en línia]. A *Notes Internacionals Cidob*, 2022. Disponible a: <www.cidob.org>.

DOBROSLAVIC, Nikola. «Towards a macro-regional strategy in the Mediterranean» [en línia]. Comitè de les Regions, Comissió COTER, 2022. Disponible a: <www.cor.europa.eu>.

DURÁ, Antoni; CAMONITA, Francesco; BERZI, Matteo I. «Euroregions, excellence and innovation across EU borders: a catalogue of good practices» [en línia]. UAB, 2018. Disponible a: <ec.europa.eu>.

GIMÉNEZ-CAPDEVILA, Rafael. «Una taxonomia de la regió actual: multiescalaritat, postcomplexitat i altres conceptes» [en línia]. A *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*,

núm. 94, pàg. 159-165, 2022. Disponible a: <www.revistes.iec.cat>.

INSTITUT EUROPEU DE LA MEDITERRÀNIA. *Mediterrània +25. Prioritats i Recomanacions. Contribució a l'agenda renovada per a la Mediterrània* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2022. Disponible a: <www.exteriors.gencat.cat>.

NOFERINI, Andrea. *Mediterrània+25. Cap a una visió macroregional? Cooperació territorial, governança i autoritats locals i regionals a la Mediterrània* [en línia]. Generalitat de Catalunya. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània, 2022. Disponible a: <www.exteriors.gencat.cat>.

SIDLO, Katarzyna; COHEN, Emmanuel. «A new agenda for the Mediterranean: Are the EU tools and means of action up to its ambitions?» [en línia]. 2022. Disponible a: <www.europarl.europa.eu>.

finestra

Nadya Tolokonnikova

“El potent missatge de Pussy Riot a Vladímir Putin”

Ted Talk, Vancouver BC
abril de 2023

Fotografia: Ted Talk

Nascuda al 1989, Nadya Tolokonnikova és una de les integrants del grup activista Pussy Riot, que amb la seva música i performances fa accions reivindicatives en pro de la democràcia i la llibertat, tot denunciant el règim autoritari de Vladímir Putin a Rússia. Detinguda diverses vegades, el seu nom va agafar especial relleu arran de ser condemnada a dos anys de presó. En sortir-ne, lluny de reduir el seu compromís, Tolokonnikova ha seguit lluitant per la democràcia a Rússia, tot oposant-se a la invasió d'Ucraïna. Viu a l'exili al Canadà des d'on segueix amb el seu activisme.

Si us plau, aixequen-vos. Si podeu. Gràcies.

Vull que us sentiu com em sentia jo, quan estava sent condemnada. És el 17 d'agost de 2012. Estic emmanillada i estic dempeus quatre hores llargues mentre el jutge llegeix la meva sentència. Sou a una petita gàbia i esteu envoltats de deu guàrdies de presó amb passamuntanyes. També hi ha un gos guardià que us borda encolerit perquè està entrenat per sospitar de qui fa olor de presó. Fins i tot un gosset simpàtic està enfadat amb mi.

Estic desposseïda de la meva humanitat. Estic reduïda a no ser res més que una presonera. Tinc vint-i-dos anys i faig olor de presó. El fiscal em demana tres anys. El meu delictes es considera greu i això significa que el jutge pot sentenciar-me a fins a set anys de presó.

I mentre estic aquí emmanillada darrere les reixes, medito: una sola persona pot canviar el món? Fins i tot, val la pena intentar-ho? O m'estic menant al fracàs? Seré capaç de realitzar els meus somnis, o m'esclafarà irremeiablement el sistema?

Vaig fugir de casa quan tenia setze anys. Vaig pujar a un avió, me'n vaig anar de Sibèria a Moscou. Tenia setze anys i era una somniadora. I sabia que volia dues coses a la vida. Volia poder somiar salvatgement i poder fer realitat els meus somnis utòpics. Per això, sabia que havia d'estar a Moscou.

Estudiava filosofia i robava menjar i roba per sobreviure. Quan vaig fer els vint-i-dos anys, em van arrestar per resistir a un dels dictadors més perillosos del planeta Terra. El dia de la meva detenció, la meva filla va fer quatre anys.

Ja podeu seure si voleu.

Quin és el meu delictes exactament? Vaig cantar una cançó. «*Verge Maria, si us plau, desfeu-vos de Putin*». Jo i quatre més de les Pussy Riot vam venir a la catedral de Crist Salvador, i vam predicar al poble de Rússia des del lloc sant que durant milers d'anys s'ha reservat només per als predicadors mascles i, en particular, al patriarca de l'Església Ortodoxa Russa, que avui envia russos a matar i a morir a Ucraïna.

Hem aconseguit el que volíem? Aquesta pregunta me la faig mentre m'estic darrere les reixes, emmanillada. Sí i no

Vam cantar la nostra cançó el 21 de febrer de 2012. Ho vam fer en resposta a l'anunci de Putin que volia governar Rússia pràcticament de forma indefinida. Vaig deixar tot el que estava fent i em vaig prometre que dedicaria la meua vida a la resistència. Vaig sentir, en el meu si més profund, que Putin significa la mort, la tortura medieval, la punyalada a l'esquena, l'estancament, una nova edat fosca per a Rússia.

Per resistir, vam emprar la força de les nostres veus, uns passamuntanyes llampants, vestits, coratge, compromís i art escènic. Ens presentàvem a llocs públics, sense anunciar, a l'estil guerriller. Sense cap mena de permís. I actuàvem, predicàvem. Actuàvem en edificis governamentals, places, centres comercials i ens detenien gairebé cada dia, i sortíem i tornàvem a l'acció.

La nostra feina era mostrar al poble de Rússia que resistir és una opció. La regla suprema, beneïda i consagrada a la Rússia de Putin és la de sentir por. Vam decidir trencar aquesta regla. En trencar aquesta regla, vam pertorbar el joc com a

tal. Ho vam exposar com un simple joc. Vam dir que l'emperador va despullat.

Hem aconseguit el que volíem? Aquesta pregunta me la faig mentre m'estic darrere les reixes, emmanillada. Sí i no. Tal com he dit al meu comentari de cloenda, estem darrere les reixes de la presó, però som més lliures que la gent que ens encausa, perquè podem dir el que vulguem, i ells només poden dir allò que els permet la censura governamental.

Malgrat el moviment global de suport a Pussy Riot, vam ser condemnades a dos anys de presó. Tenia davant l'infern. Em van obligar a cosir uniformes policials i militars, i em vaig lesionar mentre ho feia. Però fins i tot en els moments més foscos, sabia que la nostra lluita no s'havia acabat.

Dos anys més tard, sortiria de la presó. I em trobaria amb milers de joves russos que em deien que s'havien inspirat en la nostra lluita. Durant els deu anys següents, Pussy Riot construiria la infraestructura, les eines i les xarxes d'una resistència efectiva.

Al 2014 vam iniciar Mediazona. És únic a Rússia, lliure de censura, un mitjà de comunicació independent. El 2022, vam recaptar set milions de dòlars en dos dies per a Ucraïna. Quan els drets reproductius van ser atacats als EUA, vam recaptar prop d'un milió de dòlars per a *Planned Parenthood*. Vam iniciar Unicorn DAO i vam recaptar dos milions de dòlars per a reunir art fet per dones i persones no binàries.

Tant de bo hagués pogut explicar tot això a aquella versió meua de vint-i-dos anys que estava darrere de les reixes, separada de la seva família, sense saber què passaria després.

Queda molta feina per fer. Els meus amics i familiars estan sent apallissats, empresonats, enverinats, torturats i assassinats allà a casa nostra.

El març de 2023, em van posar a la llista dels més buscats de Rússia. M'enfronto a nous càrrecs penals per l'art que vaig crear. Per què? Perquè vaig dir que l'emperador va despullat i, com que de fet està nu, ens té por.

Vam fer miques el món de les aparences i vam dir que viure una

El coratge és la capacitat d'actuar davant de la por. I alguns de nosaltres hem triat viure amb valentia

mentida és de veritat viure una mentida. I això és perillós per a qualsevol dictadura.

La raó per la qual vaig esdevenir una amenaça per al sistema, no va ser per cap poder físic real que tinc, sinó perquè el coratge és contagiós. I qualsevol acte de dir la veritat pot provocar transformacions incalculables en la consciència social. I tots tenim aquest poder. Utilitzar aquest poder és un acte moral. Aconseguir els resultats que volies, o no, però hi ha una bellesa eterna en intentar trobar la veritat, en arriscar tot el que tens per allò que és correcte, deixar de fer càlculs en benefici propi i fer un acte de fe.

El coratge és la capacitat d'actuar davant de la por. I alguns de nosaltres hem triat viure amb valentia. Per a alguns de nosaltres, no és una opció. És una qüestió de supervivència, com per als nostres amics ucraïnesos.

Vladímir Putin es va sentir intimidat quan Ucraïna va triar el camí de la llibertat i la democràcia. És per això que l'exèrcit rus bombardeja maternitats, escoles, hospitals, viola i

mata civils i llença els seus cossos a fosses comunes. Putin i tots els que li donen suport estan morts per dins i han de ser derrotats.

I ara que em trobo aquí, vull enviar un missatge directament a Vladímir Putin. De delinqüent en recerca i captura a delinqüent en recerca i captura. Vladímir Vladimirovich, els murs del Kremlin s'han convertit en els murs de la teva presó. Ja has perdut. Ho saps. Per això tens tanta por. Has perdut l'ànima. El món fa costat a Ucraïna. El món està amb la gent valenta d'Ucraïna. I en darrera instància, preguis a qui preguis, saps que està del nostre costat. Ella està al costat de la veritat.

(Aplaudiments)

I ella no perdonarà els teus crims contra la humanitat.

Ahir, el meu amic, company i camarada Vladímir Kara-Murzà va ser condemnat a vint-i-cinc anys de presó per condemnar públicament la guerra d'Ucraïna i el règim de Vladímir Putin. Va dir en la seva declaració final: «*Sé que arribarà el dia en què la foscor que envolta el nostre*

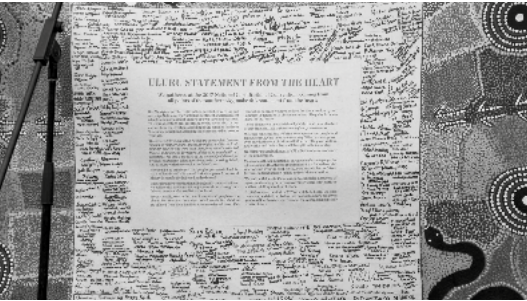
país es dissiparà. Aquest dia arribarà tan inevitablement com la primavera per substituir fins i tot l'hivern més glaçat».

I acabaré el meu discurs amb paraules de... la versió meua de vint-i-dos anys. Vaig dir al meu comentari de clausura: «*La passió, la franquesa i la ingenuïtat són superiors a la hipocresia, l'astúcia i la decència artificial que amaga els crims. [En rus] Obriu totes les portes, traieu-vos les xarretes, sentiu l'aroma de la llibertat amb nosaltres*». ■

clàssic

Declaració d'Uluru des del cor

Uluru Dialogue
26 de maig de 2017

Les primeres nacions australianes han viscut segles d'abusos, violència i discriminacions. Unes situacions que encara avui, en ple segle XXI perviuen en diferents intensitats. Aquesta declaració és l'inici d'un procés de reforma constitucional que mitjançant un referèndum el 14 d'octubre del 2023 donarà la possibilitat de dotar a aquests pobles de veu permanent a la Constitució i l'establiment del ple reconeixement mitjançant una comissió per supervisar els acords i ressituar la història de les primeres nacions. El nom d'Uluru fa referència a una formació rocosa que hi ha al centre d'Austràlia i que és sagrada pels aborígens.

Nosaltres, reunits a la Convenció Constitucional Nacional de 2017, que venim de tots els punts del cel del sud, fem aquesta declaració des del cor:

Les nostres tribus aborígens i il·lenques de l'Estret de Torres¹ van ser les primeres nacions sobiranes del continent australià i de les seves illes adjacents, i els posseïem sota les nostres pròpies lleis i costums. Així ho feren els nostres avantpassats, segons el càlcul de la nostra cultura, des de la Creació; segons el dret comú des de «temps immemorial»; i segons la ciència fa més de 60.000 anys.

Aquesta sobirania és un concepte espiritual: el lligam ancestral entre la terra, o «mare natura», i els pobles aborígens i il·lencs de l'Estret de Torres que en van néixer, hi romanen units i un dia hauran de tornar-hi per unir-se amb els nostres avantpassats. Aquest vincle és la base de la propietat del sòl, o millor dit, de la sobirania. Mai ha estat cedit ni s'ha extingit, i conviu amb la sobirania de la Corona.²

¹ Conjuntament, els pobles indígenes australians.

² La Corona de la Commonwealth britànica.

Com podia ser d'altra forma? Que uns pobles posseïren una terra durant seixanta mil·lennis i que aquest vincle sagrat desaparegui de la història del món només en els últims 200 anys?

Amb un canvi constitucional substancial i una reforma estructural, creiem que aquesta antiga sobirania pot brillar com una expressió més completa de l'ésser nacional australià.

Proporcionalment, som el poble més encarcerat del planeta. No som un poble intrínsecament delinqüent. Els nostres fills són alienats de les seves famílies en proporcions sense precedents. Això no pot ser perquè no els estimem. I els nostres joves es podreixen empresonats en quantitats obscenes. Haurien de ser l'esperança del nostre esdevenidor.

Aquestes dimensions de la nostra crisi expliquen clarament la naturalesa estructural del nostre problema. Aquest és el turment de la nostra impotència.

Anhelem unes reformes constitucionals per empoderar el nostre poble

i ocupar el lloc que li correspon al nostre propi país. Quan tinguem poder sobre el nostre destí, els nostres fills floriran. Caminaran per dos mons i la seva cultura serà un regal per al seu país.

Demaneu l'establiment d'una Veu de les Primeres Nacions consagrat a la Constitució.

Makarrata³ és la culminació de la nostra agenda: el fet d'unir-se després d'una pugna. Capta les nostres aspiracions d'una relació justa i veraç amb el poble d'Austràlia i un futur millor per als nostres fills basat en la justícia i l'autodeterminació. Anhelem una Comissió de Makarrata per supervisar un procés d'acord entre els governs i les Primeres Nacions i per relatar la veritat sobre la nostra història.

3 *Makarrata* és una paraula Yolŋu —Grup d'aborígens australians del Territori del Nord d'Austràlia— que descriu «un procés de resolució de conflictes, pacificació i justícia», o «una reunió després d'una lluita», i els membres van dir que Makarrata «capta les nostres aspiracions d'una relació justa i veraç amb el poble d'Austràlia», i que la Comissió de Makarrata «supervisaria un procés de presa d'acords entre governs i primeres nacions».

El 1967 ens van comptar,⁴ el 2017 anhelem ser escoltats. Sortim del camp base i comencem la nostra caminada per aquest vast país. Us convidem a caminar amb nosaltres en un moviment del poble australià per un futur millor. ■

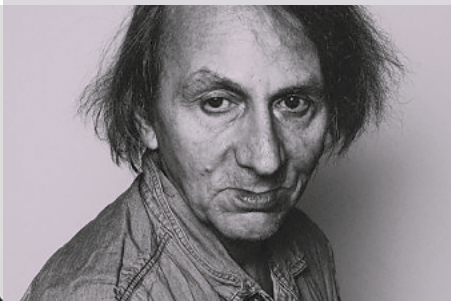
4 Anteriorment a l'aprovació del «Projecte de llei de modificació de la Constitució (aborígens) de 1967» mitjançant el «Referèndum australià de 1967 (aborígens) de 27 de maig», els aborígens no es comptaven als censos oficials.

tribut Una manera de parlar

Júlia Bacardit
escriptora
@JuliaBacardit

Si he de triar un autor que m'ha canviat la manera d'escriure aquest no pot ser cap altre que Michel Houellebecq (1956). Amb ell vaig començar per una de les novel·les del final, *Serotonina*, i he desfet el cabdell de la seva novel·lística fins arribar al pinyol i descobrir no només les seves dèries, escasses i concises, sinó la mena de personatges a què li agrada recórrer, els esquelets de les històries que repeteix sota noms diferents.

Diria que *Anorrear* és el seu millor llibre, d'aquí que sigui l'últim, però no ho puc assegurar perquè encara em queda una novel·la pendent seva a la llista, i fonts fiables m'han dit que *Les partícules elementals* és el millor que ha fet mai, la llavor que conté tota la gràcia. *El mapa i el territori* ja conté *Anorrear*. La impossibilitat

de les relacions entre pares i fills, la joia d'un bon matrimoni, la reflexió entorn del suïcidi, l'absurditat del patiment, la glòria del creador i la motivació de guanyar-se la vida. A més de gaudir-lo com he gaudit de tantes novel·les, imitar la veu de Houellebecq sense escrúpols m'ha sortit com un acte reflex.

Les afiliacions polítiques dels autors tenen rellevància perquè tota cosmovisió implica posicionar-se, però la polarització política és el fangar del pensament. Un bon escriptor sempre està per sobre de les polèmiques, fins i tot les provocades per ell mateix. També ell, malgrat els seus posicionaments extremistes. En primer lloc, perquè crec que l'afiliació ve de l'home més que de l'autor, o potser hauria de dir, de la figura mediàtica de l'home més que de l'autor. En segon lloc, estic convençuda de la decadència d'Occident, però és una obvietat pastosa sense gaire interès i no és exclusiva de l'extrema dreta. No crec que el món col·lapsi perquè ho faci Occident ni que l'islam hagi d'acabar amb Europa, tot i que estic convençuda que la novel·la *Submissió* és, també i en part, un elogi de la capacitat de seducció de l'islam.

La manera de parlar parteix de la derrota, que per mi és el punt de partida —però no el de destí— de tota literatura

Fa uns anys l'autor francès va publicar un assaig sobre el filòsof alemany Arthur Schopenhauer. L'elogi d'Houellebecq al filòsof té el títol exacte d'*En presència de Schopenhauer*, i en poques pàgines explica l'experiència de llegir l'alemany per primera vegada. Schopenhauer se li va plantar al davant, com Jesucrist encarnat. Arran de l'embruix d'Houellebecq per l'alemany jo també vaig voler aventurar-me amb *El món com a voluntat i representació*, un exemplar en castellà que vaig trobar rebregat prop d'un contenidor. No vaig passar del pròleg, perquè Schopenhauer m'exhortava a no llegir-lo si desconeixia les obres completes de Kant. Se'm dirigia com si el tingués davant, superb i desagradable. Tot i així el pròleg va agradar-me, i vaig entendre per què Houellebecq elogia Schopenhauer, que és el mateix motiu pel qual elogia Houellebecq: per la manera de parlar.

Per Houellebecq he fullejat Huysmans, naturalista decimonònic estrefet en decadentista. Huysmans també coneixia bé l'obra filosòfica de Schopenhauer. Anys després de publicar *A repèl*, l'autor va afegir, en el pròleg d'una reedició, una màxima

que es pot aplicar a Houellebecq: «*Quan vaig escriure A repèl em creia lluny de la religió, no veia que del llibre de Job a Schopenhauer només hi ha un pas: les premisses sobre el pessimisme són les mateixes. Apreciava les idees sobre l'horror de la vida, la bestiesa del món, la inclemència del destí; tot això és el mateix que m'agrada del llibre dels sants. M'imaginava que el pessimisme podia ser el consol de les ànimes elevades. Quina ximpleria!*».

Com Huysmans o Schopenhauer, la veu de Houellebecq se m'apareix com la de l'ateu nostàlgic, i en això m'hi reconec més que en cap altra cosa. La seva és una veu narrativa que sona mandrosa, aparentment fluïda i sense pensar-s'hi gaire, però rere l'estil mandrós s'amaga el cínic que sap que el cinisme és només un acte reflex del trauma que implica viure —un trauma inigualable, el millor que ens pot passar a falta d'un paradís on raure. La manera de parlar parteix de la derrota, que per mi és el punt de partida —però no el destí— de tota literatura. Tant és, de quina derrota parlem.

Anorrear Michel Houellebecq

Anagrama
Barcelona, 2022

Michel Houellebecq és el sobrenom de Michel Thomas. Un sobrenom que recull el cognom de la seva àvia paterna. Considerat un dels grans autors de les últimes dècades a França, les seves novel·les retraten una visió de decadència de la societat francesa. Una visió que ha estat moltes vegades polèmica i considerada xenòfoba, racista i extremista. ■

filmoteca

Alba Nogueras
Periodista cultural
@alba_nogueras

Les mans d'Alícia o el retrat d'una pianista extraordinària

Qui hagi sentit mai afinar un piano sabrà que és un ritual pràcticament místic, tant per a aquell que l'executa com per al qui el sent de lluny. Cada nota sona una vegada i una altra amb un color diferent i quan et penses que no aguantes més el so penetrant d'aquella corda percudida, cal afinar la següent. El documental *Les mans d'Alícia* (2017), dirigit per Verònica Font (1968) i Yolanda Olmos (1966), comença així; retratant el detall, pintant-nos d'un color de recolliment i concentració els primers segons del llargmetratge. Tot seguit, i com a contrast, una veu ens presenta en anglès la figura que protagonitzarà els pròxims minuts de les nostres pantalles; és una «artista absolutament meravellosa», una «estrella». La reben uns aplaudiments eixordadors.

Enguany és el centenari de la pianista barcelonina Alícia de Larrocha (1923-2009), una intèrpret incansable i tenaç, amb un sentit del ritme incontestable i una intel·ligència musical que va despertar l'admiració

de tots aquells que la van gaudir. Per això és del tot pertinent recuperar aquest documental —disponible a diverses plataformes de reproducció a la carta—, per fer memòria no només del seu repertori, sinó també de la seva persona i, conseqüentment, de la seva manera d'entendre la música. Es tracta d'una peça que retrata uns valors —la humilitat, l'esforç, el sacrifici— que van més enllà del terreny artístic i que ens aterren conceptes sovint llunyans: la perfecció, l'èxit, la fama.

A les entrevistes, hi veiem una senyora menuda que somriu amb la mirada afable i que, sense defugir ben bé els compliments, prefereix parlar de la feina feta o de la que queda per fer. Recorrem les carreteres de Nova York i l'horitzó barceloní, escenes familiars i fotografies d'altres temps; però sobretot la sentim a ella interpretar Enric Granados (1867-1916) i Isaac Albéniz (1860-1909), Wolfgang Amadeus Mozart (1757-1791) i Ludwig van Beethoven (1770-1827), Serguei Rakhmàni-

Enguany és el centenari de la pianista barcelonina Alícia de Larrocha (1923-2009), una intèrpret incansable i tenaç

nov (1873-1943), Frederic Mompou (1893-1987) i Frédéric Chopin (1810-1849). Tota aquesta música no queda en un segon pla, ans al contrari; pren un protagonisme que explica millor que qualsevol text o imatge la força de les seves interpretacions. Les veus que la descriuen —alumnes, amics, companys, familiars— coincideixen en la naturalitat del seu so, en l'autenticitat de les seves interpretacions: «*era com si no hi hagués cap altra manera de tocar-ho*», «*era com si desaparegués*». I com a espectadors en som testimonis.

Resseguim la seva biografia des dels seus inicis com a nena prodigi i sentim com ella mateixa insisteix en el fet de tenir una vocació real, no pas imposada, i veiem el seu pas per l'Acadèmia Marshall. De seguida, però, deixem enrere aquesta etapa infantil i arriben els concerts i, especialment, les gires nord-americanes; els seus fills i la seva neta repassen les fotografies i els retalls de diari, i avancem en el temps fins a descobrir la figura del seu marit i la importància que va tenir per ella. Ell va abandonar la pròpia carrera d'intèrpret per donar-li suport: és un punt de la trajectòria de la pianista

que sempre se subratlla i que està molt i molt bé recordar, però se'm fa difícil no comparar-ho amb la immensa quantitat de dones que van fer exactament el mateix pels seus marits i a qui mai hem dedicat ni un sol pensament.

El reportatge ens endinsa en un món, en un ambient fet d'ofici i de reconeixement, de treball per assolir una perfecció impossible i de paraules d'afecte per part de tots aquells que la van tractar. Se'ns mostren les seves mans dansant damunt les teclcs negres i blanques i és ben bé com si formessin part del teclat mateix, tot i que, incansable, repetia que no havia assajat mai prou. Acabem el documental sentint l'emotivitat dels entrevistats, entenent la seva estima cap a Alícia i, fins i tot, compartint-la: aquell so de les cordes percutides ja ens és conegut, i quan arriben els crèdits finals sentim una mica més a prop aquella pianista entregada, aquella amiga afable, aquella música extraordinària. ■

Les mans d'Alícia
Yolanda Olmos i Verònica Font
2017

pinzell **Una espurna de llum**

Francesca Llopis

Artista

f@francescallopis.com

Fotografia: Jaime Rojas

 JOAN VILA

Francesca Llopis (1958) és una de les grans artistes de Catalunya. La seva obra experimenta amb els diferents gèneres de l'art des de fa dècades, aportant noves visions i camins a l'art català. Deixeble d'Albert Ràfols Casamada (1923-2009) a l'Escola Eina, la seva formació ha anat lligada a viatges i estades artístiques per tot el globus.

L'obra que presentem, *Nosaltres & l'Estat de l'Escola* (2017) va ser exposada el 2018 al Museu del Paper de Capellades ha tornat recentment a la palestra pública gràcies a la iniciativa de *El vernissatge* de Gemma Peiró, Mercè Vila Rigat, Diana Juanpere i Cesc Maymó. La peça pintada sobre paper coreà conjuga dos colors oposats de manera virtuosa.

La composició es basa en dos grans blocs de pintura. El primer, inferior i de color negre, ens mostra una massa apaïmada. El segon, amb el centre groc i els extrems també negres, ens fa veure el que podria ser un ocàs, una explosió còsmica en un paisatge eteri. Una forma groga amb un

centre daurat feta amb un pedaç de manta Mylar.

De caràcter oriental, el seu traç ens pot recordar al de l'artista xinès Zhu Xinjian (Xina, 1953-2014) però amb la vigorositat del trencament que és l'art occidental. En les formes exposades podem apreciar la màxima de l'artista: «*el forat com a buit i com a brollador de llum*».

L'experimentació dels materials, de la tècnica, ens fa veure com tots els elements són disposats per una fi molt concreta. L'artista ens parla de com el forat, un element difícil de copsar per la pintura, esdevé el gran protagonista de l'obra de Llopis. «*Pintar un forat és un gran misteri, és molt complex*» reflexiona la creadora.

El que ens permet la pintura de Llopis és entendre que allò que és fosc sempre tindrà en ell mateix la llum, l'esperança. Una cova, un forat, no deixa de ser un lloc d'origen, d'on sortim per projectar-nos al món. Per això és daurat i l'envolten les tenebres. Per això converteix un tema fosc en una explosió de vida. ■

galeria **El privilegi d'escoltar**

Irene Vilà Capafons

Fotoperiodista

@irenevilacap

➤ HELENA BERTRAN CALLAO

Irene Vilà Capafons (1997) és una fotoperiodista catalana que viu a Barcelona. A banda d'haver treballat per l'agència EFE, la seva feina ha estat publicada en diversos mitjans com el diari Ara, El Nacional, El Periódico o Núvol, entre d'altres. Al 2022 el seu projecte «Alopex» va guanyar diversos guardons, entre ells, el que l'espai jove La Bàscula ofereix a l'art jove emergent. Arran d'aquest premi va exposar les obres a Barcelona, però aquest projecte també s'ha pogut veure a Visa Off, a França.

De les imatges que contemplem, una procedeix del projecte «Alopex», una tasca que s'acosta als diagnòstics d'alopècia en dones; l'altra, d'«Offside» on es relata tota la sèrie de tòpics i prejudicis a què estan sotmeses les persones diagnosticades amb esquizofrènia; finalment veiem una imatge d'un projecte en procés, preparat per explicar l'experiència del cohabitatge. Tot i venir d'idees molt diferents, aquestes tres fotografies es miren entre elles: dirigeixen esguards atents cap a les seves intimitats. Tres imatges de tres espais privats i molt diferents.

Com explica la fotògrafa, entorns delicats que poden revelar les vulnerabilitats de cadascú. És un joc de reconeixements: ens trobem amb en Cecilio, membre d'un habitatge compartit juntament amb tres homes més, mirant amunt, cap a l'esperança. La Júlia, diagnosticada d'alopècia i alliberada de perruques i tabús enfocant els ulls al que domina, la seva feina. I la Marta, que mira endins, a les profunditats, per relatar-nos els estigmes que envolten l'esquizofrènia.

La fotògrafa explica el seu sentiment de privilegi: «*aquestes persones em regalen les seves històries i jo faig de pont. La gent m'explica les seves vides i jo les porto i les distribueixo*». Ella, a través de la seva fotografia, aposta per una mirada propera de les intimitats que coneix, les escolta i en transmet una perspectiva realista i compassiva: utilitza el seu objectiu per desmitificar tot el que jutgem per ignorància.

Irene Vilà Capafons té el talent de gaudir del privilegi d'escoltar a través de la seva càmera; nosaltres gaudim la bondat de les seves fotografies. ■

llibreria

Dalí-Nietzsche. Teoria i pràctica de la superació humana

Pau Guinart

Edicions Reremús
Salt, 2022

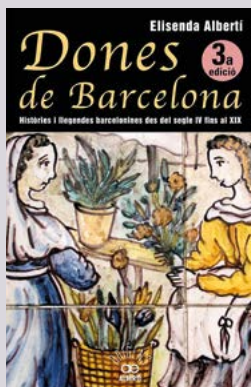
Quan es parla de Salvador Dalí, la conversa sol tractar de la seva personalitat i sobre la seva obra pictòrica. Però la producció artística del geni empordanès va ser molt més àmplia. Un dels àmbits que va conrear va ser l'escriptura. I precisament aquest estudi tracta de la seva obra escrita en relació amb Friedrich Nietzsche i la seva aportació a la definició de superhome nietzschesià.

Del vapor al núvol **Roger Torrent**

Pòrtic
Barcelona, 2023

Catalunya és i ha estat un país industrial. La nostra societat viu moments de transformació constants. Les innovacions tecnològiques avancen a un ritme vertiginós generant reptes i incerteses. Adaptar-se i aprofitar aquesta transformació és clau per avançar cap a una reindustrialització verda, digital, cohesionadora i que tibi econòmicament el país.

Dones de Barcelona
Elisenda Albertí

Editorial Albertí
Barcelona, 2023

La història ha invisibilitzat milers de dones. Dones que han estat clau, que han marcat les vides de les seves ciutats al llarg de la història. Aquest llibre traça les vides de 50 dones de Barcelona. Dones que omplien mercats, carrers, places, tallers, dones que van donar vida a la ciutat comtal. Relats necessaris per reivindicar el seu lloc a la història.

La hija de Auschwitz
Tova Friedman i Malcolm Brabant

Roca Editorial de libros
Madrid, 2023

Tova Friedman és una supervivent de l'Holocaust. Va viure amb la seva família a un gueto jueu a Polònia, i posteriorment va ser traslladada a diferents camps d'extermini. És de les poques persones que va entrar a una cambra de gas, i viu per explicar-ho. Un llibre de memòries per recordar i no oblidar. Per no oblidar l'horror nazi.

La paradoxa del benefici
Jan Eeckhout

Edicions Universitat Pompeu Fabra
Barcelona, 2023

Aquest assaig mostra com l'era de la tecnologia està portant a una tendència a la centralització de la riquesa en poques mans, a un estancament dels salaris i a un augment del cost de vida per a la majoria de la població. Per respondre-hi calen institucions fortes i una regulació independent que garanteixi i protegeixi la competència. ■

eines

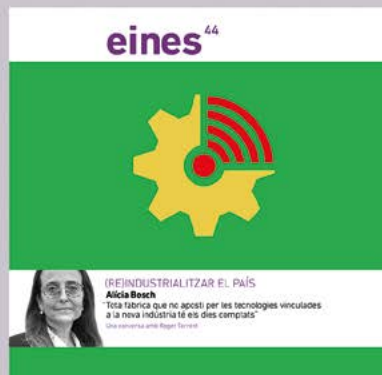
ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS

eines@irla.cat

FUNDACIÓ
IRLA

OCTUBRE 2022

(RE)
INDUSTRIALITZAR
EL PAÍS

DESEMBRE 2022

GENERACIÓ
ALÇADA:
REPTES
I HORIZONS
DEL JOVENT

DESEMBRE 2021

INDEPENDENTISME:
MIRADES
CAP AL FUTUR

MAIG 2023

MIRADES
REPUBLICANES
AL TERRITORI

JUNY 2022

ACTUALITZAR
LA POLÍTICA
LINGÜÍSTICA

eines⁴⁷

PORTAL

Vides per ser viscudes

Raquel Sans

CONNEXIONS

L'economia feminista en un món postpandèmic

Sandra Ezquerria

Impactes de la pandèmia en les treballadores de la llar i les cures: essencials però invisibles

Sílvia Bofill-Poch

La renda bàsica universal: un marc feminista d'anàlisi

Carme Porta Abad

Polítiques públiques per a unes societats més feministes

Marta Curull Sentís

Cristina Ferrer

Marina Muñoz Puig

Alessandra Palomar Fuertes

NAVEGADOR

Un horitzó possible: debats i pràctiques sobre economia feminista

Karina Fulladosa-Leal

FÒRUM

Olympia Arango

“L'economia feminista planteja un canvi envers una vida més sostenible per al conjunt de la població”

Una conversa amb Tània Verge

VARIABLES

Regressió democràtica i canvi generacional

Roger Soler-i-Martí

FULL DE CÀLCUL

Inflació: evolució, causes i solucions

Ferran Elias

David Palomera

Marc Riudavets

Enric Vila

ARXIU

La dictadura de Primo de Rivera al rescat de la monarquia borbònica

Jordi Casassas

EXPLORADOR

La Mediterrània, una oportunitat per a Catalunya

Gemma Aubarell

FINESTRA

“El potent missatge de Pussy Riot a Vladímir Putin”

Nadya Tolokonnikova

CLÀSSIC

Declaració d'Uluru des del cor

Uluru Dialogue

TRIBUT

Una manera de parlar

Júlia Bacardit

FILMOTECA

Les mans d'Alicia o el retrat d'una pianista extraordinària

Alba Nogueras

PINZELL

Una espurna de llum

Francesca Llopis

GALERIA

El privilegi d'escoltar

Irene Vilà Capafons

LLIBRERIA